

Köhler, Piotr

Łysenkizm w botanice polskiej

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 53/2, 83-161

2008

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Köhler

Zakład Botaniki i Mykologii UJ
(Kraków)

ŁYSENKIZM W BOTANICE POLSKIEJ

Minęło ponad 50 lat od czasu, gdy łysenkizm przestał być oficjalnie propagowanym kierunkiem w naukach biologicznych, rolniczych i medycznych w Polsce¹. Ten interwał czasowy jest, moim zdaniem, wystarczający, by można było pokusić się o analizę łysenkizmu w poszczególnych dziedzinach nauki. Niniejszy artykuł ma na celu pokazanie przebiegu i głównych „osiągnięć” łysenkizmu w polskiej botanice. (Dlatego w zasadzie pominięte są zagadnienia związane z medycyną i rolnictwem.) Łysenkizm w nauce polskiej jest bardzo interesującym zagadnieniem ciągle czekającym na fachowe i rzetelne opracowanie².

WSTĘP

A. ŁYSENKIZM I JEGO TWÓRCA

Łysenkizm (używane były również inne określenia traktowane jako synonimy, m.in.: miczurinizm-łysenkizm, twórczy darwinizm radziecki, nowa biologia, nowa genetyka) był, z punktu widzenia dzisiejszej nauki, pseudonaukową teorią. Jej twórcą był ukraiński botanik Trofim Denisowicz Łysenko (1898–1976), który po ukończeniu studiów zaocznych w Kijowskim Instytucie Rolniczym (1925), pracował w Gandże w Azerbejdżanie, a następnie w Wszechzwiązkowym Instytucie Selekcji i Genetyki w Odessie. W 1940 r. został dyrektorem Instytutu Genetyki Akademii Nauk ZSRR. W latach 1948–1955 i 1961–1964

był przewodniczącym Wszechzwiązkowej Akademii Nauk Rolniczych im. Lenina³. T. Łysenko stworzył – jak sądził – metodę podnoszenia plonów zbóż za pomocą zimowych zasiewów grochu, czy tzw. jarowizacji, czyli moczenia i chłodzenia nasion zbóż ozimych dla ich wcześniejszego kiełkowania na wiosnę i zakwitania. Jego autorstwa była teoria stadialnego rozwoju roślin oraz takie koncepcje, jak: fazowego starzenia się bulw ziemniaczanych, gniazdowej metody sadzenia drzew (wynikająca z przekonania o braku konkurencji wewnątrzgatunkowej), czy przekształcania się gatunków jednych w inne pod wpływem warunków zewnętrznych. Do swojej teorii włączył również idee dziedziczenia cech nabytych, a w końcu nawet i samoródtwa. Powoływał się przy tym m.in. na doświadczenia sadownicze Iwana Miczurina (1855–1935)⁴ oraz cytologiczno-mikrobiologiczne – Olgi Lepieszyńskiej (1871–1963)⁵. Łysenkizm w swej rozwiniętej formie miał być nowoczesną teorią ewolucyjną, ujmującą z punktu widzenia całego dotychczasowego dorobku wiedzy biologicznej, a także praktyki rolniczej, w oparciu o filozofię materializmu dialektycznego, zagadnienie rozwoju żywej materii, praw rządzących tym rozwojem, oraz prawidłowości, które kierują powstawaniem i przekształcaniem się gatunków biologicznych. Według założeń łysenkizmu gatunek jest obiektywnie istniejącą jednostką biologiczną. Walkę o byt prowadzi gatunek jako całość. Źródłem zmienności i dziedziczności jest – według Łysenki – dialektyczna jedność przeciwieństw, jaką stanowi organizm i warunki jego życia czerpane przezeń ze środowiska życiowego. Zmienność organizmu jest adekwatna warunkom jego życia. Dziedziczone są cechy nabyte przez organizm w toku jego rozwoju osobniczego (ontogenezy). Ewolucja jest łańcuchem skokowych, jakościowych przemian uwarunkowanych gromadzeniem się w gatunkach zmian ilościowych⁶. Z doświadczeń sadowniczych Miczurina Łysenko wysunął następujące wnioski:

- 1) między podkładką a zrazem nie ma wymiany chromosomów ani ich części, nie może zatem być wymiany genów, a jednak cechy jednego z komponentów szczepienia przechodzą na drugi, modyfikują go i w postaci zmienionej lub czystej przechodzą na następne pokolenia, podobnie jak to ma miejsce przy płciowym krzyżowaniu. Nie ma więc odrębnej substancji dziedzicznej zawartej w chromosomach lub gdzie indziej,
- 2) podkładka dla zrazu i zraz dla podkładki stanowi swego rodzaju środowisko zewnętrzne. Toteż wzajemne oddziaływanie na siebie komponentów szczepienia zajmuje stopień pośredni między wpływem na organizm warunków zewnętrznych a krzyżowaniem płciowym. Zapłodnienie jest procesem wzajemnej i kompletnej asymilacji gamet. Komponenty szczepienia też wzajemnie się asymilują, chociaż nie w takim stopniu, jak w procesie zapłodnienia. Wpływ warunków zewnętrznych, szczepienie (krzyżowanie wegetatywne) i krzyżowanie płciowe stanowią różne stopnie oddziaływa-

nia środowiska (w najszerszym tego słowa znaczeniu) na organizm. Dlatego i wpływ warunków zewnętrznych może być dziedziczony⁷.

Łysenkizm obiecywał uzyskanie natychmiastowych wyników, jak zwiększenie plonów (pozwalające wyżywić głodującą ludność m.in. Ukrainy), szybkie otrzymanie odmian odpornych na mrozy, pasożyty i szkodniki, czy też wytworzenie zupełnie nowych gatunków użytecznych gospodarczo. Ważną cechą łysenkizmu był nachalny praktycyzm sprowadzający botanikę do nauki pomocniczej rolnictwa i leśnictwa. Nie powstał żaden podręcznik nowej biologii. Interesującym problemem badawczym jest geneza, powstanie i rozwój poszczególnych idei składających się na łysenkizm oraz ich konfrontacja z ówczesnymi koncepcjami nauki Zachodu.

Na sesji w dniach 31 VII–7 VIII 1948 r. Wszechzwiązkowa Akademia Nauk Rolniczych im. W. I. Lenina przyjęła łysenkizm jako jedyną prawdziwą teorię w naukach biologicznych i rolniczych uprawianych w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich⁸. Uchwała ta zakończyła kilkunastoletni okres sporów między Trofimem Łysenką i jego zwolennikami, a przeciwnikami (czyli zwolennikami dotychczasowej genetyki i opartej na niej biologii)⁹. Łysenkizm na 16 lat stał się oficjalnym kierunkiem w biologii w ZSRR. Począwszy od 1952 r. w ZSRR zaczyna się ostrożna krytyka niektórych sformułowań łysenkizmu (m.in. przez N. W. Turbina i N. D. Iwanowa). Niektórzy postulowali nawet – w przenośni – odwrót od Łysenki, a powrót do Mieczurina. Jednakże łysenkizm panował prawie niepodzielnie w nauce w ZSRR jeszcze ponad 10 lat. Stracił poparcie władz ZSRR dopiero w 1964 r. wraz z usunięciem Nikity Chruszczowa (1894–1971) ze stanowiska sekretarza generalnego Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego¹⁰.

B. SYTUACJA NAUKI POLSKIEJ W PIERWSZEJ DEKADZIE PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Łysenkizm w Polsce nie był autonomicznym, odosobnionym zjawiskiem. Przyczyny jego wystąpienia w polskiej nauce wymagają osobnej analizy¹¹. W tym miejscu należy wskazać tylko najważniejsze z nich: pozanaukowe, jak i wewnątrz polskiej nauki. Wśród pierwszych, często decydujących, była ówczesna wszechogarniająca atmosfera zastraszenia i niepewności, cenzura prewencyjna, zmniejszany odgórnie obszar swobód, pokazowe procesy polityczne, wszechwładza aparatu przymusu (w tym Służby Bezpieczeństwa), propaganda czy donosicielstwo¹². Według słów jednego z członków Polskiej Akademii Nauk „w kraju panował wówczas terror urzędów bezpieczeństwa i bezprawie. Rektor uczelni zniknął z uczelni na kilka miesięcy do więzienia – jak prof. Skupieński w Łodzi – i wracał złamany”¹³. Sytuacji dopełniało ówczesne „ręczne” sterowanie

nauką przez sprawującą rządy w państwie Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą¹⁴.

Co najmniej kilka czynników wewnątrz naukowych ułatwiło pojawienie się w Polsce łysenkizmu. Wśród nich można wymienić m.in. straty wojenne, powojenną reorganizację nauki i jej izolację. W rezultacie II wojny światowej Polska została w znacznym stopniu zniszczona. Przesunięto jej granice na zachód, w wyniku czego utraciła dwa uniwersytety (Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie i Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie). Po zakończeniu wojny utworzono nowe uniwersytety (m.in. w Lublinie, Łodzi, Toruniu, otwarto uniwersytet we Wrocławiu). Od około 1948 r. rozpoczęto wprowadzanie zmian w szkolnictwie wyższym i nauce. Na uniwersytetach zmiany te wyrażały się m.in. w odrywaniu niektórych wydziałów i tworzeniu z nich nowych uczelni. Upaństwowiono majątki Polskiej Akademii Umiejętności i Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, co całkowicie uzależniło te instytucje od dotacji państwowych. Szybko okazało się, że ani PAU, ani TNW nie będą wypełniały dyrektyw partyjnych. Wtedy komuniści zdecydowali się utworzyć własną akademię nauk¹⁵.

W dniach od 29 VI do 2 VII 1951 r. odbywał się I Kongres Nauki Polskiej. Był on w nauce polskiej swoistą cezurą otwierającą następny etap w jej historii – rozwoju nauki w ramach modelu wzorowanego na systemie radzieckim. System składał się z trzech pionów. Nowa akademia nauk miała stanowić jego zasadniczy składnik – pion nauki i badań. Obok niej był pion nauki i nauczania (uczelnie wyższe) oraz pion nauki i techniki (instytuty i placówki naukowo-badawcze ministerstw). Ustawą z 30 X 1951 r. utworzono nową Polską Akademię Nauk wzorowaną na Akademii Nauk ZSRR. Dotychczasowe organizacje akademickie: Polska Akademia Umiejętności (tradycjami sięgająca 1815 r.) i Towarzystwo Naukowe Warszawskie musiały zaprzestać działalności do 31 XII 1952 r. Nauki biologiczne (w tym botanika) znalazły się w obrębie Wydziału II nowej Polskiej Akademii Nauk. Jednym z zadań tego wydziału, wprawdzie nie zawartym w *Ustawie o PAN*, była propaganda łysenkizmu, co wynika ze sprawozdań z działalności Wydziału II¹⁶, a także z późniejszych wypowiedzi samych jego członków¹⁷. Rezultatem reorganizacji nauki było m.in. całkowite uzależnienie nauki i szkolnictwa wyższego od władz państwowych czyli partii komunistycznej, utworzenie nowej Polskiej Akademii Nauk, czy kontrola władzy nad karierami uczonych poprzez przyznawanie lojalnym lub odmowę przyznania niepokornym (lub niewygodnym) kolejnych tytułów naukowych (podobnie w szkołach wyższych).

Drugim czynnikiem ułatwiającym wprowadzenie łysenkizmu w Polsce były ogromne straty wojenne polskiej nauki. W czasie II wojny światowej z różnych powodów zmarło bardzo wielu uczonych. W efekcie po wojnie brakowało kadry nauczającej, studenci starszych lat zatrudniani byli do prowadzenia zajęć z młodszymi rocznikami. W wyniku działań wojennych i świadomej działalności oku-

panta zniszczeniu uległo wiele bibliotek, w tym szkół wyższych, w rezultacie po wojnie wystąpił znaczny niedobór podręczników i literatury fachowej¹⁸.

Trzecim czynnikiem – była izolacja nauki polskiej. Kontakty z nauką zachodnią, przerwane II wojną światową, prawie nie zostały po 1945 r. odnowione¹⁹. Nie sprowadzano w dostatecznej liczbie egzemplarzy najnowszej literatury naukowej. Uczeni rzadko dostawali zezwolenia na wyjazdy zagraniczne²⁰. Jeśli już wyjeżdżali, to przede wszystkim ci cieszący się zaufaniem władz, często nie najlepsi merytorycznie²¹. Jednocześnie Polska zalewana była literaturą radziecką (nie zawsze ważną czy najważniejszą, czasem na wręcz żenująco niskim poziomie²²). Towarzyszyła temu propaganda wyolbrzymiająca każde osiągnięcie nauki radzieckiej, pokazująca łysenkizm, jako teorię sprawdzoną w praktyce i przynoszącą już kolosalne efekty gospodarcze. Blisko dziesięcioletnia izolacja od nauki zachodniej, jak i propaganda łysenkizmu i jego osiągnięć sprawiły, że w słuszność nowej biologii uwierzyli nie tylko młodzi, ale i niejeden poważny uczony.

C. MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

Pisząc ten artykuł oparłem się głównie na ówczesnych publikacjach. Publikacje te, a w szczególności sprawozdania, ze względów wymienionych powyżej, nie są obiektywne. Ponieważ łysenkizm był dobrze widziany, w sprawozdaniach zaliczano do niego wszystkie badania, które zaliczyć się dało. Ponadto redakcje i redaktorzy wymuszali na autorach umieszczanie stosownych odwołań i akapitów²³. W ówczesnych podręcznikach szkolnych²⁴ i skryptach akademickich²⁵ łysenkizm również musiał być uwzględniany, jako jedna z nowych teorii naukowych. Taka specyfika źródeł sprawia, że uzyskany obraz tamtego okresu nie jest w pełni prawdziwy. Nie oddaje zupełnie m.in. roli niektórych osób (np. Jadwigi Lekczyńskiej (1899–1983)²⁶) we wprowadzaniu łysenkizmu²⁷. Ewentualne przyszłe kwerendy archiwalne mogą wnieść sporo interesujących i korygujących informacji.

WDRAŻANIE ŁYSENKIZMU METODAMI ADMINISTRACYJNYMI I PROPAGANDĄ

Propaganda łysenkizmu nie miała oddzielnej formy dla botaników, była częścią całego zjawiska. Niniejszy artykuł poświęcony jest botanice, dlatego poniżej podane są tylko najważniejsze fakty, a także wymienione jedynie te z konferencji czy zebrań, w których uczestniczyli botanicy, i z których opublikowano sprawozdania. Proces wdrażania łysenkizmu w polskiej nauce wymaga dalszych, szczegółowych badań źródłowych²⁸.

Ważną rolę w propagowaniu łysenkizmu w Polsce odegrało Koło Przyrodników-Marksistów. Koło powstało w 1948 r.²⁹ przy redakcji czasopisma „Nowe Drogi”, organie Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej, a potem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej³⁰. Celem koła było m.in. zwalczanie „penetracji wstecznych idei przyrodoznawstwa krajów kapitalistycznych w oparciu o osiągnięcia przodującej, postępowej nauki radzieckiej”³¹. Koło organizowało dla swych członków seminaria z udziałem zaproszonych gości. Celem tych seminariów (np. w dniu 26 VI 1948 r.³²) było sprecyzowanie pojęć nauk przyrodniczych w świetle materializmu dialektycznego i krytyczna ocena badawczej działalności naukowej z pozycji marksistowskiej. Początkowo propagowano teorię materializmu dialektycznego. Po sesji Wszechzwiązkowej Akademii Nauk Rolniczych im. W. I. Lenina (VII/VIII 1948 r.) koło rozpoczęło propagandę łysenkizmu, jako najlepszego ucieleśnienia teorii materializmu dialektycznego w biologii.

W październiku 1948 r. przyjechał do Polski uczeń i współpracownik T. Łysenki – Iwan Jewdokimowicz Głuszczenko (1907–1987). Uczestniczył w dniach 25–27 X 1948 r. w obchodach 75-lecia Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. W dniu 26 X 1948 r. podczas uroczystego posiedzenia Wydziału III Matematyczno-Przyrodniczego PAU wygłosił w języku rosyjskim referat pt. *Doktryna Miczurina w walce z idealizmem w biologii*³³. Następnie w Krakowie³⁴, Wrocławiu i Warszawie wygłosił referaty, w których omawiał zręby teorii Miczurina-Łysenki oraz wyniki własnych prac nad mieszańcami wegetatywnymi. Tak więc jesień 1948 r. można by przyjąć za początek propagowania łysenkizmu i jego twórców w Polsce. Prasa fachowa zaczyna publikować artykuły poświęcone zdobyczom agrobiologii radzieckiej. Kolejne numery czasopisma nauczycielskiego „Biologia w Szkole” począwszy od listopada 1948 r. przynoszą materiały dotyczące łysenkizmu. Zaczynają się ukazywać oryginalne polskie prace popularne, jak i przekłady książek z języka rosyjskiego poświęcone nowej biologii. Odbył się cykl odczytów o agrobiologii dla studentów Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Rada Naukowa przy Ministerstwie Rolnictwa i Reform Rolnych zorganizowała dwa zebrania naukowo-dyskusyjne dla naukowców. Na jednym z nich Edmund Malinowski (1885–1979)³⁵ referował wyniki swych prac w świetle teorii Miczurina-Łysenki³⁶. Podczas spotkania Koła Przyrodników-Marksistów w dniu 26 I 1949 r. zaproponowano, by teoria Miczurina-Łysenki była w szkołach nauczana równoległe z genetyką³⁷. Włodzimierz Michajłow (1905–1994)³⁸ sformułował kilka wniosków z tej narady, m.in.: 1. konieczna jest dalsza popularyzacja teorii Miczurina-Łysenki i wydanie możliwie pełnej literatury w języku polskim, 2. kształcenie młodych biologów i agrobiologów należy oprzeć na zasadach nowej teorii, której wykład powinien się znaleźć w programach szkolnych i uniwersyteckich, 3. wyższe szkoły rolnicze powinny stać się terenem prac naukowo-badawczych i dydaktycznych

utrzymanych w duchu nowej teorii. Pożądane jest zapoznanie młodych polskich pracowników naukowych z nową teorią i praktyką agrobiologii radzieckiej podczas wyjazdów do ZSRR³⁹. W dniu 30 III 1949 r. odbyła się w Warszawie wielka narada biologów i agrobiologów zorganizowana przez Koło Przyrodników-Marksistów poświęcona omówieniu teorii Miczurina-Łysenki. Na naradę zaproszono profesorów, pracowników naukowych różnych uczelni i placówek naukowych oraz kilkunastu uczonych z innych ośrodków uniwersyteckich. Uczestniczyło około 400 osób⁴⁰ oraz reprezentant Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Referat *O nowej genetyce*⁴¹ wygłosił dyrektor Instytutu Biologii Doświadczalnej im. Nenckiego i kierownik Katedry Biologii Eksperymentalnej Uniwersytetu Łódzkiego Jan Dembowski (1889–1963)⁴². W podsumowaniu narady Włodzimierz Michajłow, w owym czasie dyrektor Departamentu Nauki Ministerstwa Oświaty, wyraził zadowolenie, że polska nauka w tak krótkim czasie przyswoiła sobie założenia nowej biologii i twórczo je opanowuje. Oświadczył ponadto, że rząd Polski Ludowej udzieli całkowitego poparcia badaniom nad zastosowaniem i pogłębieniem tej nowej teorii biologicznej⁴³. W kwietniu 1949 r. Związek Akademickiej Młodzieży Polskiej zorganizował dziesięciodniowy kurs dla aktywu studentów biologii i szkół rolniczych. Odczyty publiczne w Warszawie, Łodzi⁴⁴ i Wrocławiu z dziedziny biologii miczurinowskiej z referatem J. Dembowskiego *O nowej genetyce*⁴⁵ wzbudziły szczególne zainteresowanie. Na te zebrania zapraszano przedstawicieli kadry naukowej i intelektualistów⁴⁶. Frekwencja była ogromna, co miało wykazać, jak wielkie zainteresowanie wzbudza nowa problematyka biologiczna⁴⁷. W czerwcu 1949 r. Koło Przyrodników-Marksistów zorganizowało dwa kursy biologii dla nauczycieli z całej Polski⁴⁸. Kursy te przyczyniły się do zapoczątkowania znacznych zmian w nauczaniu biologii w szkołach. Do programów szkolnych została wprowadzona teoria Miczurina-Łysenki w miejsce genetyki⁴⁹. Nauczano jej aż do roku szkolnego 1956/1957⁵⁰. Równocześnie od roku akademickiego 1949/1950 zlikwidowano wykłady z genetyki na wyższych uczelniach⁵¹. W 1949 r. przetłumaczono na język polski i wydano książkę *O sytuacji w biologii* będącą zbiorem referatów i dyskusji podczas sesji Wszechzwiązkowej Akademii Nauk Rolniczych im. W. I. Lenina wprowadzającej łysenkizm⁵². Do 1953 r. książka ta miała aż 5 wydań. Począwszy od 1949 r. publikowano wiele tłumaczeń książek i artykułów radzieckich teoretyków nowej biologii⁵³, najwięcej – w 1950 r.⁵⁴. W 1949 r. odbył się również kurs agrobiologiczny w Kuźnicach [brak dokładniejszej daty]. Według autorki sprawozdania z tego kursu, Anieli Makarewicz (1905–1990)⁵⁵, pozytywny stosunek do łysenkizmu miał być wyznacznikiem postawy postępowej u biologa, natomiast opory w przyjmowaniu nowej biologii autorka upatrywała w nieznamomości prac Łysenki i Miczurina, a także literatury marksistowskiej i podstaw materializmu dialektycznego⁵⁶.

W 1950 r. Koło Przyrodników-Marksistów przekształciło się w Zrzeszenie Przyrodników-Marksistów i zorganizowało swoje filie we wszystkich ośrodkach uniwersyteckich⁵⁷. W dniach od 27 XII 1950 do 13 I 1951 r. odbywała się w Kuźnicach konferencja teoretyczna biologów, agrobiologów i medyków. Uczestniczyło w niej 119 osób z Polski⁵⁸ oraz trzyosobowa delegacja Akademii Nauk ZSRR⁵⁹. Organizatorem było Zrzeszenie Przyrodników-Marksistów, Ministerstwo Szkół Wyższych i Nauki, Ministerstwo Zdrowia i Ministerstwo Rolnictwa. Podczas konferencji wysłuchano wielu referatów naświetlających różne problemy biologiczne w aspekcie łysenkizmu. Referatom towarzyszyły koreferaty oraz dyskusja. Całość dorobku konferencji została wkrótce opublikowana⁶⁰. Konferencja ta miała być podsumowaniem pierwszego etapu rozwoju nowej biologii w Polsce i wytyczeniem dróg na przyszłość⁶¹.

W miejsce genetyki do szkół został wprowadzony przedmiot o nazwie podstawy ewolucjonizmu, w ramach którego nauczano łysenkizm. Wkrótce przetłumaczono na język polski radziecki podręcznik podstaw darwinizmu autorstwa Mielnikowa, Szibanowa i Korsuńskiej⁶². Podręcznik ten pismem Ministerstwa Oświaty z dn. 2 IV 1951 r. został wprowadzony jako pomoc dla nauczycieli i uczniów XI klasy. Zawierał bogate źródło informacji o łysenkizmie, któremu w szczególności poświęcony był cały rozdział IV *Nauka miczurinowska jako wyższy etap rozwoju nauk biologicznych* (s. 84–148) składający się z następujących podrozdziałów: *życie i działalność Miczurina, podstawowe założenia nauki Miczurina, jedność organizmu i niezbędnych dlań warunków życia, dziedziczność, dziedziczność cech nabywanych, stadialny rozwój organizmów, kierowanie rozwojem i kształtowaniem się roślin, dobór rodziców celem otrzymania siewek-mieszkańców, proces powstawania gatunków w świetle biologii miczurinowskiej*. Podręcznik miał siedem wydań. Ostatnie zostało zatwierdzone na rok szkolny 1956/1957 pismem Ministerstwa Oświaty z dnia 6 II 1956 r. (nakład wydano w marcu 1956 r.). Kolejne wydania nie różniły się między sobą znacznie. Jedynie – na skutek toczącej się w ZSRR krytyki poglądów Łysenki na powstawanie gatunków – w wydaniu VI i VII usunięto podrozdział *proces powstawania gatunków w świetle biologii Miczurina* traktujący o przechodzeniu, czy raczej powstawaniu jednych gatunków z innych⁶³.

W lutym 1953 r. ukazał się podręcznik metodyczny do nauczania biologii w klasach V–VIII szkoły ogólnokształcącej pod redakcją Haliny Jaczewskiej⁶⁴. Podręcznik zalecał – w celu przekonania i utrwalenia w uczniach materialistycznego poglądu na świat – omawianie takich zagadnień, jak twórczy darwinizm radziecki, naukę Pawłowa o wyższych czynnościach nerwowych i naukę Lepieżyńskiej o bezkomórkowych formach życia⁶⁵. W grudniu 1953 r. ukazało się drugie wydanie tego podręcznika⁶⁶. Jak w praktyce wyglądało nauczanie łysenkizmu w szkołach podstawowych i średnich świadczą poniższe wspomnienia prof. Tomasza Majewskiego, za które bardzo jestem wdzięczny:

„Nowe treści były uwzględniane na wszystkich poziomach nauczania, pamiętam je jeszcze ze szkoły podstawowej. W liceum ogólnokształcącym w latach, gdy się w nim uczyłem (1954–1958), klasa XI była ostatnim rokiem nauki, i jednocześnie ostatnim rokiem 3-letniego kursu biologii: w klasie VIII nie było biologii, w kl. IX mieliśmy kurs botaniki, w kl. X kurs zoologii. W kl. XI uczono od 1951 r. „podstaw darwinizmu” według wspomnianego wyżej podręcznika⁶⁷; oczywiście jest tam Miczurin, Łysenko i inni uczeni radzieccy. Czy podręcznik ten wyczerpywał program XI klasy? Nie jest to pewne, choć bardzo prawdopodobne. [...] Ale ja w tym właśnie roku (1957/1958) chodziłem do XI klasy i podręcznik ten już nie obowiązywał. Przedmiot nazywał się „biologia ogólna”, obejmował „normalne” wiadomości z cytologii, genetyki, tradycyjnego ewolucjonizmu itd. Żadnego podręcznika nie było! Uczyliśmy się tekstów dyktowanych przez nauczyciela i z dodatkowych polecanych lektur (niestety, już nie pamiętam tytułów)”⁶⁸.

W dniu 2 III 1952 r. Zrzeszenie Przyrodników-Marksistów połączyło się z Polskim Towarzystwem Przyrodników im. Kopernika⁶⁹. Odtąd Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika będzie głównym propagatorem łysenkizmu wśród społeczeństwa, a szczególnie wśród szerokich kręgów biologów. 24 V 1952 r. odbyło się pierwsze posiedzenie Prezydium Polskiej Akademii Nauk. Prezes PAN Jan Dembowski wygłosił przemówienie powitalne, w którym jako przykład sukcesów w świadomym stosowaniu metody materializmu dialektycznego w nauce podał osiągnięcia Miczurina, Łysenki i Lepieszyńskiej. Metoda ta miała przyczynić się do rozszerzenia horyzontów badawczych, uaktywnienia uczonych i przyspieszenia tempa rozwoju nauki⁷⁰. Od 7 VII do 7 VIII 1952 r. odbywał się kurs nowej biologii w Dziwnowie. Inicjatorem było Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika, a organizatorami – Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego i Komisja Ewolucjonizmu PAN⁷¹. Uczestniczyło 140–150 osób, głównie młodzi przyrodniczy. Po kursie organizowano „seminaria dziwnowskie” w różnych ośrodkach uniwersyteckich (Kraków, Toruń, Łódź, Lublin, Wrocław, Warszawa, Poznań, Gdańsk)⁷². W dniach 9–13 IX 1952 r. zorganizowano Konferencję Agrobiologiczną Leśników w Rogowie⁷³. Uczestniczyło 147 osób, a także ówczesny minister leśnictwa i jego dwaj wiceministrowie, sekretarz Wydziału II PAN Kazimierz Petruszewicz (1906–1982)⁷⁴, przedstawiciele Wydziału Rolnego Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej oraz przedstawiciel Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego. Referowano głównie różne zagadnienia leśnictwa z punktu widzenia łysenkizmu.

Podczas Walnego Zgromadzenia Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika 30 V 1953 r. w Toruniu Kazimierz Petruszewicz, jego przewodniczący, wspominając toczącą się wtedy w ZSRR dyskusję nad niektórymi założeniami łysenkizmu, głównie nad powstawaniem gatunków, wyznaczył towarzystwu zadanie prowadzenia ofensywy ideologicznej polegającej na m.in.

upowszechnianiu podstawowych założeń metodologicznych twórczego darwinizmu i agrobiologii⁷⁵. Od 18 do 28 VIII 1953 r. odbywała się w Kortowie konferencja młodej kadry biologów⁷⁶. Organizatorem była Komisja Ewolucjonizmu PAN i Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika. Uczestniczyło ok. 240 osób. Po konferencji Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika zorganizowało kilka sesji poświęconych wybranym zagadnieniom biologicznym⁷⁷.

W dniu 9 V 1955 r. Komisja Ewolucjonizmu PAN na swym plenarnym posiedzeniu przyznała się do fiaska dotychczasowego propagowania łysenkizmu. Uchwalono jednakże prowadzenie dalszej walki o wprowadzenie nowej biologii do nauki polskiej⁷⁸. Realizacją tej uchwały było utworzenie 27 VI 1955 r. specjalnych czteroosobowych zespołów, które miały roztoczyć opiekę nad prowadzonymi pracami naukowymi z łysenkizmu w następujących tematach: 1 – dziedziczenie cech nabytych (w skład zespołu weszli botanicy: Władysław Kunicki-Goldfinger (1916–1995)⁷⁹ i Henryk Teleżyński (1905–1989)⁸⁰), 2 – stadium rozwoju organizmów (botanicy: Anatol Listowski (1904–1987)⁸¹, Aniela Makarewicz i Szczepan Pieniążek⁸²), 3 – proces specjacji (botanik: Waław Gajewski (1911–1997)⁸³⁸⁴). Druga konferencja w Kortowie odbywała się w dniach 17–25 VIII 1955 r.⁸⁵ Uczestniczyło 246 osób. W referacie wprowadzającym Kazimierz Petruszewicz i Włodzimierz Michajłow wskazali błędy, jakie pojawiły się w dotychczasowym partyjnym kierowaniu życiem społecznym i naukowym: „dogmatyzm, komenderowanie i deklaratywność oraz zbyt mała aktywność i bojowość organizatorów nauki w walce o nową biologię”. [...] „Nie mogąc przekonać do nowej biologii radzieckiej pomagano sobie zwykłym komenderowaniem, administracyjnym naciskiem, zamykaniem łamów czasopism dla głosów przeciwników”⁸⁶. O tym, jak wprowadzanie łysenkizmu wyglądało na poziomie poszczególnych instytucji naukowych, można się przekonać z wypowiedzi Anieli Makarewicz, która, tłumacząc się podczas dyskusji z niektórych sformułowań zawartych w swym referacie, powiedziała: „W tekście [referatu] nie było mowy o tym, jakoby Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin ograniczał się wyłącznie do prac nad jarowizacją i wegetatywnym krzyżowaniem. Nic podobnego. Było tylko powiedziane, że zalecenia do prowadzenia prac nad jarowizacją i wegetatywnym krzyżowaniem były wydawane w sposób karykaturalnie uproszczony. Wszak wiemy o tym, iż były okólniki w sprawie wykonywania krzyżówek wegetatywnych. Myśmy sobie wiele już rzeczy powiedzieli w ciągu tych dwóch dni konferencji i byłoby chyba niedobrze, gdybyśmy pominęły administracyjne metody IHARu”⁸⁷. Konferencja w Kortowie kończyła akcję kształcenia młodej kadry w zakresie łysenkizmu. W połowie grudnia 1955 r. ukazał się w czasopiśmie „Po prostu” artykuł Leszka Kuźnickiego *Darwinizm a łysenkizm* z nadtytułem: *Przerwijmy znowę milczenie*⁸⁸ będący przejawem rosnącego oporu biologów wobec łysenkizmu.

W dniu 22 II 1956 r. odbyło się posiedzenie prezydium Komisji Ewolucjonizmu PAN⁸⁹. Poinformowano, że Zespół Genetyki, który zorganizował się w Kortowie w 1955 r. w obrębie Komisji Ewolucjonizmu⁹⁰, ma w planach konferencję na temat dziedziczenia cech nabytych. W ramach prac przygotowawczych do konferencji postanowiono zebrać dane o badaniach prowadzonych dotychczas w Polsce nad dziedziczeniem cech nabytych. W tym celu Zespół Genetyki Komisji Ewolucjonizmu PAN (a w jego imieniu Henryk Teleżyński) ogłosił ankietę skierowaną zarówno do osób zajmujących się uprawą roślin, jak i do prowadzących badania, by poinformowali, czy mają konkretne fakty z własnej praktyki dotyczące m.in. dziedziczenia cech nabytych, czy prowadzili badania wiążące się w jakikolwiek sposób z tym zagadnieniem, czy coś publikowali na ten temat lub referowali, czy tym zagadnieniem interesują się i czy chcą brać udział w dyskusjach na ten temat. Na odpowiedzi czekano do 1 VII 1956 r.⁹¹. (Nie natrafiłem na publikowane odpowiedzi na tę ankietę.) W dniu 17 IV 1956 r. odbyła się narada biologów w redakcji czasopisma „Po prostu”⁹². Narada zorganizowana była m.in. w związku z toczącymi się w ZSRR dyskusjami nad niektórymi założeniami łysenkizmu. W Polsce dyskusja rozpoczęła się jesienią 1955 r.⁹³. Podczas VI Sesji Zgromadzenia Ogólnego członków PAN w dniach 11 i 12 VI 1956 r. o łysenkizmie mówiono w czasie przeszłym⁹⁴. Natomiast odbyty w październiku 1956 r. zjazd Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika, czołowej organizacji krzewiącej łysenkizm, uchwalił – pomimo toczących się w Polsce dyskusji, o których wspomniałem powyżej – że łysenkizm jest nadal podstawą ideologiczną towarzystwa⁹⁵.

Podczas Zgromadzenia Ogólnego PAN w dniach 11 i 12 I 1957 r. referat wygłosił Henryk Jabłoński (1909–2003), który zajął krytyczne stanowisko wobec dotychczasowego stosunku władz państwowych i partyjnych do autonomii nauki w Polsce, co wyrażało się m.in. narzucaniem łysenkizmu⁹⁶. W 1959 r., w którym obchodzono stulecie opublikowania *O powstawaniu gatunków* Karola Darwina, łysenkizm należał już do przeszłości w nauce polskiej. Najlepszym tego dowodem były słowa Włodzimierza Michajłowa, jednego z ideologów i promotorów łysenkizmu w Polsce, który przyznał szczerze, że „biologia miczurinowska nie zapaściła u nas głęboko korzeni aczkolwiek młodzież zapoznała się z nią dzięki wspomnianej propagandzie”⁹⁷.

W propagandzie łysenkizmu istotną rolę grały czasopisma naukowe i popularnonaukowe, jak „Kosmos”, „Postępy Wiedzy Rolniczej” (od 1954 r. – „Postępy Nauk Rolniczych”), „Wszehświat”, oraz codzienne, jak „Trybuna Ludu”, „Nowa Wieś”⁹⁸ czy „Sztandar Młodych”. Związek Młodzieży Polskiej organizował, szczególnie na wsiach, m.in. „Kółka Agrobiologiczne” i „Kółka Młodych Miczurinowców”, które z kolei zakładały „ogródki miczurinowskie” i „laboratoria pod strzechami” (od 1950 r.)⁹⁹. „Laboratoria” te były nawet tematem reportaży¹⁰⁰. Młodzi miczurinowcy spotykali się, by wymieniać doświadczenia.

Pierwszy zjazd odbyli w dniach 6–7 X 1951 r. w Częstochowie¹⁰¹, natomiast pierwszy ogólnopolski zjazd miczurinowców-sadowników odbył się w Skiernewicach w dniach 14–15 VI 1952 r.¹⁰².

W propagowaniu łysenkizmu wzięli udział i botanicy. Do najaktywniejszych należeli Aniela Makarewicz¹⁰³, Szczepan Pieniążek i Anatol Listowski. Oprócz publikowania prac¹⁰⁴ i wygłaszania referatów podczas licznych konferencji, nową biologię propagowali również na falach Polskiego Radia. W latach 1948–1952 nadawany był cykl audycji „Przyrodnicze podstawy poglądu na świat” jako część „Wszechnicy Radiowej”. W ramach tego cyklu każdy z powyższych botaników wygłosił po kilka referatów, które następnie opublikowano¹⁰⁵.

PRZEGLĄD NAJWAŻNIEJSZYCH BADAŃ I PUBLIKACJI BOTANICZNYCH Z ZAKRESU NOWEJ BIOLOGII W POLSCE

Polskie prace botaniczne z zakresu nowej biologii można podzielić na dwie grupy. Jedna obejmowałaby prace referujące wyniki badań oraz prace teoretyczne. Druga natomiast – publikacje (często o charakterze propagandowym) o twórcach łysenkizmu i ich dokonaniach. Tłumaczeń nie będę tu omawiał.

Jeszcze w 1948 r. opublikowano przekład prac Grzegorza Mendla (1822–1884)¹⁰⁶. W tym samym roku ukazała się niewielka pracka o Iwanie Miczurinie i Trofimie Łysence¹⁰⁷. Była to jedna z pierwszych polskich publikacji z zakresu nowej biologii¹⁰⁸. W tym samym czasie w niektórych instytucjach (np. Zakład Genetyki SGGW¹⁰⁹, Uniwersytet Poznański¹¹⁰) miały się rozpocząć badania praktyczne nad mieszańcami wegetatywnymi przy wykorzystaniu założeń teoretycznych łysenkizmu.

W 1949 r. opublikowano następane prace o I. Miczurinie i T. Łysence oraz ich teorii¹¹¹, a także przeglądowy artykuł o historii badań nad mieszańcami wegetatywnymi roślin i aktualnie prowadzonymi pracami w ZSRR z tego zakresu¹¹². Ukazał się też podręcznik do botaniki (chyba dla szkół wyższych, choć to nie jest napisane) zmarłego rok wcześniej Dezyderego Szymkiewicza (1885–1948)¹¹³. Anatol Listowski dopisał w tym podręczniku obszerny rozdział pt. *Zmienność, ewolucja, dziedziczność* zawierający informacje o nowej genetyce, Łysence, Miczurinie itd.¹¹⁴.

Ewenementem jest opublikowanie na łamach czasopisma „Problemy” w latach 1949–1950 bardzo ciekawej dyskusji między przeciwnikiem łysenkizmu Tadeuszem Dominikiem (1909–1980)¹¹⁵, ówczesnie kierownikiem Zakładu Fitopatologii i Ochrony Roślin Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu, a zwolennikiem tej teorii, Szczepanem Pieniążkiem, profesorem w Zakładzie Sadownictwa SGGW w Warszawie, na temat chromosomów, mieszańców wegetatywnych

i dziedziczenia cech nabytych. S. Pieniążek w artykule o roli chromosomów napisał zgodnie z zasadami łysenkizmu, że „chromozomy nie mają wyłączności w przenoszeniu cech dziedzicznych, bo podobną rolę odgrywają też i biozomy. Pod nazwą biozom rozumiemy wszystkie te pozajądrowe utwory w plazmie, które mnożą się przez podział, jak np. chondriosomy. Oprócz tego przenieść cechy dziedziczne mogą też i substancje plastyczne, jak cukry, aminokwasy, kwasy organiczne i inne związki chemiczne, które krążą w roślinie”¹¹⁶. Na ten artykuł zareagował T. Dominik i zauważył (ironicznie), że od twierdzenia o przenoszeniu cech dziedzicznych przez związki chemiczne, jak aminokwasy i cukry, jest bliska droga do przyjęcia, że woda i dwutlenek węgla wędrując po roślinie lub zwierzęciu również mogą przenosić cechy dziedziczne na inną roślinę lub zwierzę, z którym się przypadkowo zetknęły. Poprosił S. Pieniążka, by w jakimś czasopiśmie przedstawił krzyżówki wegetatywne z załączeniem rycin, bo poza opisywanymi kilku chimerami nic nie słyszał, by w innych państwach Europy również takie krzyżówki otrzymywano. Ponadto zaproponował prostsze wyjaśnienie „przenoszenia cech dziedzicznych” – przez tkankę kalusową i plazmodesmy¹¹⁷ (tak, jak współczesna botanika). S. Pieniążek w odpowiedzi na prośbę o zaprezentowanie krzyżówek wegetatywnych przytoczył wyniki doświadczeń Edmunda Malinowskiego, który „w tym roku ma już drugie nasienne pokolenie pomidorów z krzyżówki wegetatywnej. W zeszłym roku dokonano szczepienia, w tym roku posiano nasiona otrzymane z tego wegetatywnego krzyżowania. Rośliny wyrosłe z tych nasion wykazują rozszczepienie cech, jak i przy krzyżówkach płciowych”¹¹⁸. Przez trzy miesiące, jakie upłynęły od ukazania się powyższego artykułu S. Pieniążka, T. Dominik znalazł kilka więcej przykładów krzyżówek wegetatywnych. W swej odpowiedzi dorzucił do doświadczeń E. Malinowskiego jeszcze „prace terenowe nad krzyżówkami w Kómiku koło Poznania, gdzie w Zakładzie Badania Drzew i Lasu dr Stefan Białobok prowadził badania i kursy upowszechniające zagadnienia krzyżówek miczurinowskich”. Jego zdaniem jednak „ani „Postępy Wiedzy Rolniczej”, ani publikacja Głusz[cz]enki, ani prof. Malinowski, ani dr Białobok nie są w stanie upowszechnić znajomości krzyżówek wegetatywnych”. Potrzebne są do tego odpowiednie podręczniki, ale „żadna z wydanych po wojnie botanik szkolnych nie uwzględnia w dostatecznym stopniu zagadnienia krzyżówek wegetatywnych, mimo, że wydano ich kilka. Podręcznik Szymkiewicza¹¹⁹ wydany przez PIWR porusza tę sprawę, ale bardzo ogólnie”. Na koniec, chcąc zwrócić uwagę na zmianę zapatrywań E. Malinowskiego (czyli konwersję na łysenkizm), wspomniał swój egzamin u niego sprzed kilkunastu lat: „Gdy mnie profesor spytał, czy warunki zewnętrzne mogą wpływać na jakość genów, powiedziałem – tak. Nie dlatego, że wiedziałem, tylko dlatego, że nie nauczyłem się dostatecznie genetyki. Zostałem „wylany” z egzaminu [...]. A dzisiaj ten sam profesor wylałby mnie, gdybym powiedział – nie”¹²⁰. Na co S. Pieniążek odpowiedział, że „wcale nie szokuje mnie fakt, że

prof. Malinowski dałby mi stopień niedostateczny 15 lat temu, gdybym przyjmował istnienie krzyżówek vegetatywnych, a teraz sam o nich wyklada. Wyklada, bo zdobył na ich istnienie dość danych z literatury, a w dodatku otrzymał je w swoich doświadczeniach”¹²¹.

W 1950 r. ukazały się kolejne prace popularyzujące i wyjaśniające zasady łysenkizmu¹²². Opublikowano pierwsze, na razie wstępne, wyniki badań nad otrzymywaniem mieszańców vegetatywnych¹²³. Zakłady naukowe w Skierniewicach, Kórniku i Puławach miały prowadzić już prace metodą Miczurina¹²⁴. Ukazały się kolejne artykuły przeglądowe donoszące o opublikowaniu w czasopiśmie radzieckich dalszych prac potwierdzających słuszność łysenkizmu¹²⁵. Ludwik Chomiński (1890–1958) wydał książkę *Od Darwina do Miczurina*¹²⁶. Czytelnik mógł się z niej dowiedzieć m.in., że „odmiana Hozera utrzymuje się w typie od 20 lat, a obecnie prowadzone są nad nią badania w Zakładzie Genetyki i Hodowli Roślin SGGW w Skierniewicach pod kierunkiem prof. E. Malinowskiego, które wykazują, że jest to typowy mieszańiec vegetatywny. W tymże Zakładzie Genetyki prowadzone są obecnie b. ciekawe doświadczenia nad innymi mieszańcami vegetatywnymi”. Autor informował również o innych doświadczeniach nad mieszańcami vegetatywnymi przeprowadzonymi w latach 1948–1950 przez Edmunda Malinowskiego w Zakładzie Genetyki SGGW w Skierniewicach, np. o szczepieniu ziemniaka na pomidorze i otrzymaniu bulw nadziemnych, co tłumaczył wpływem podkładki pomidorowej na zraz ziemniaczany i przekształcaniu go w kierunku własności pomidorowych. Na koniec wyliczył polskich czołowych zwolenników łysenkizmu (Jan Dembowski, Szczepan A. Pieniążek). Edmundowi Malinowskiemu poświęcił jeden akapit, który poniżej przytaczam: „Pięknym przykładem rzetelnego stosunku naukowego do spraw genetyki – pisał L. Chomiński – może być stanowisko prof. Edmunda Malinowskiego, który w ciągu długiego i zasłużonego życia był wyznawcą mendelizmu. Dziś zaś (1950), po zapoznaniu się z nową genetyką i przeprowadzeniu doświadczeń, oświadcza on, co następuje: »Agrobiologowie radzieccy powiązali naukę z życiem w dziedzinie wytwarzania nowych form roślin i zwierząt. Stworzyli nową naukę o dalekich perspektywach teoretycznych i o dużym znaczeniu praktycznym. Istnieje kontrowers [sic!] między genetyką radziecką a genetyką zachodnią... Jednak dotąd genetycy zachodni nie powtórzyli doświadczeń radzieckich. Niewątpliwie jednak zmieniają oni zdanie, gdy te doświadczenia powtórzą«”¹²⁷.

Ukazał się album *Młodzi miczurinowcy*¹²⁸, który można uznać za jedną z form propagowania łysenkizmu.

W 1951 r. publikacje związane z łysenkizmem zdominowane zostały przez sprawozdania z konferencji w Kuźnicach¹²⁹, o której już wspominałem poprzednio. Publikowano nadal prace popularyzujące dokonania tego kierunku¹³⁰.

W 1952 r. wydano krótkie sprawozdanie z konferencji w Dziwnowie¹³¹. W jednym z artykułów prezentowano dalsze elementy łysenkizmu, w tym m.in. prace Olgi Lepieszyńskiej o bezkomórkowych formach życia¹³². Opublikowano kolejne prace o twórcach łysenkizmu¹³³ oraz następne wyniki kilku prac prowadzonych według teorii Łysenki¹³⁴. W Zakładzie Dendrologii i Pomologii PAN w Kórniku wykonywano badania „zmienności drzew i krzewów ze szczególnym uwzględnieniem kierowanej zmienności”, ponadto poszukiwano „metod hodowli w oparciu o zdobycze nauki miczurinowskiej”, prowadzono również badania nad „wpływem zadrzewień śródpolnych (pasów leśnych w Turwi) [...] na plonowanie roślin uprawnych w sąsiedztwie zasłony”¹³⁵. Opublikowano również artykuły przeglądowe na temat osiągnięć łysenkizmu w ZSRR¹³⁶.

W 1953 r. przypadała 5 rocznica sesji Wszechzwiązkowej Akademii Nauk Rolniczych im. Lenina wprowadzającej łysenkizm. Z tej okazji ukazał się rocznicowy artykuł¹³⁷. Opublikowano kilka dalszych prac botanicznych, m.in. artykuł o przedkomórkowych formach życia¹³⁸, uprawie topoli¹³⁹, czy rozwoju stadialnym drzew¹⁴⁰. Opublikowano przeglądowy artykuł o dyskusji w ZSRR na temat powstawania gatunków przytaczający krytyczne uwagi dwóch biologów radzieckich na temat teorii Łysenki¹⁴¹. Prawdopodobnie wiosną tego roku w Zakładzie Nasiennictwa Instytutu Badawczego Leśnictwa rozpoczęto krzyżowanie wegetatywne osiki¹⁴².

W listopadzie 1953 r. (cały proces wydawniczy rozpoczęto jeszcze w grudniu 1952 r.) opublikowany został podręcznik akademicki anatomii roślin Edmunda Malinowskiego¹⁴³. Praca ta zasługuje na uwagę. Jest to drugie znacznie zmienione i powiększone wydanie *Anatomii roślin* z 1938 r.¹⁴⁴ tegoż autora. Zmiany polegały m.in. na niezamieszczeniu lub usunięciu informacji dotyczących tych struktur subkomórkowych, których w komórce nie powinno być zgodnie z teorią Łysenki, np. chromosomów (chromatyny) w jądrach spoczynkowych. Już we wstępie autor pisze: „Szczególnie ważny w biologii ogólnej jest problem chromosomów oraz ich roli w organizmie. Rozpowszechniony był pogląd, że chromozomy są siedliskiem specjalnej substancji dziedzicznej i że wszystkie cechy roślin przekazujące się z pokolenia na pokolenie uzależnione są od tej substancji. Biologowie radzieccy dostarczyli poważnych dowodów przemawiających za tym, że dziedziczność jest własnością nie tylko chromosomów, lecz protoplazmy w ogóle. Na korzyść tego poglądu przemawiają doświadczenia nad mieszańcami wegetatywnymi. Szczepiąc jeden gatunek roślin na drugim można otrzymać zmiany dziedziczne. Pod wpływem podkładki zraz może zmieniać swe własności dziedziczne, pomimo że chromozomy nie przechodzą do jego tkanek z tkanek podkładki, gdyż w ogóle chromozomy z komórki do komórki przechodzić nie mogą”. W Bibliotece Zakładu Cytologii i Embriologii Roślin Instytutu Botaniki UJ zachował się egzemplarz *Anatomii roślin*¹⁴⁵ z uwagami prof. Marii Skalińskiej (1890–1977)¹⁴⁶, znakomitego botanika, genetyka i kario-

logia. Jest to ciekawe świadectwo jej poglądów m.in. na łysenkizm. Na egzemplarz ten zwróciła moją uwagę jej współpracowniczka, prof. Romana Czapiak. Według jej słów szczególną irytację M. Skalińskiej wywoływały zamieszczone w tym podręczniku rysunki jądra w stanie spoczynku i późnej telofazie, które sarkastycznie nazywała „księżycem w pełni”. Nie wszystkie podręczniki do anatomii roślin wydane w tamtym okresie zawierały informacje czy ryciny zgodne z teorią Łysenki. Niektóre nadal podawały tradycyjną wiedzę. Jako przykład można wymienić, dla porównania, podręcznik do ćwiczeń z anatomii roślin¹⁴⁷ poznańskiego botanika Jerzego Czosnowskiego (1922–1976)¹⁴⁸. Zarówno opis jądra spoczynkowego w tym podręczniku, jak i rycina 9 na stronie 33 są poprawne¹⁴⁹.

W drugim kwartale 1953 r. ukazał się podręcznik czy raczej skrypt do geobotaniki¹⁵⁰ Józefa Motyki (1900–1984)¹⁵¹. Autor zapewnia w nim czytelnika, że „ma wszelkie podstawy do twierdzenia na podstawie badań geobotanicznych, że możemy co najmniej podwoić przyrost drewna w naszych lasach, a wielokrotnie poprawić jego stan jakościowy drogą bardzo prostych i niekosztownych zabiegów. Wydajność siana na naszych łąkach możemy powiększyć średnio 10-krotnie w stosunku do stanu obecnego, a w wielu przypadkach znacznie jeszcze więcej i to również bez wielkich nakładów pracy i środków, opierając się na znajomości praw kierujących zjawiskami w szacie roślinnej” (s. 11). Takie rezultaty miało zapewnić zastosowanie metody materializmu dialektycznego w geobotanice. Metodzie tej autor w skrypcie poświęcił cały rozdział pt. *Metody materializmu dialektycznego w geobotanice* (s. 37–41). Pisze w nim m.in. że „w ogólnej analizie ekologicznej usiłujemy wykryć powiązania czynników ekologicznych ze składem gatunkowym zbiorowisk roślinnych. [...] Najważniejsze jest znalezienie tą drogą jedności przeciwieństw między czynnikami ekologicznymi, jako też jedność i walkę przeciwieństw między szatą roślinną a warunkami środowiska. [...] Analiza szczegółowa każdego płatu badanego, każdego gatunku rośliny, każdego czynnika ekologicznego, każdego procesu zachodzącego tak w obrębie zbiorowiska roślinnego, jak i środowiska kontroluje wynik analizy ogólnej”. W skrypcie J. Motyka próbuje zastosować metodę materializmu dialektycznego do wyjaśnienia rozmieszczenia drzew i lasów w Polsce oraz roślin zielnych i tworzonych przez nie zbiorowisk roślinnych. Na tej podstawie wydziela tylko pięć formacji roślinnych „wyróżnionych już przez naukę ludową: 1. roślinność łąkowa czyli łąg, 2. roślinność grondowa czyli grond (niekiedy zwany również grudem), 3. roślinność borową czyli bór, 4. roślinność stepową (step), 5. roślinność solankową” (s. 80). Wprawdzie autor nie wymienia Łysenki, lecz zgodnie z ówczesnym przekonaniem, że rezultatem świadomego stosowania metody materializmu dialektycznego w botanice jest łysenkizm, zarówno tę, jak i następną jego publikację (omówioną poniżej) można zaliczyć do nowej biologii.

Skrypt powyższy poprzedzał inną pracę Józefa Motyki – teoretyczną rozprawę o zastosowaniu metod materializmu dialektycznego w geobotanice¹⁵². Zawarte w skrypcie myśli zostały w niej rozwinięte i znacznie rozszerzone, plasując tę publikację wśród czołowych osiągnięć teoretycznych nowej biologii w Polsce. We wstępie autor pisze, że „dotychczasowy kierunek naukowy w geobotanice nie daje podstaw naukowych”, a „przyczyną obecnego stanu geobotaniki jest stosowanie bardzo często niewłaściwych, metafizycznych, mechanistycznych metod badania”; remedium ma być zastosowanie metody materializmu dialektycznego. Następnie podaje pięć oczywistych tez i szeroko je omawia. Z kolei pisze, że „nie zaprzeczając korzyści systemu fitocenologicznego szkoły francusko-szwajcarskiej¹⁵³, stwierdzamy małą jego przydatność do ścisłego badania ekologicznego. Zespoły tak ujęte wykazują tylko w ogólnych zarysach związków z warunkami środowiskowymi”. Odrzuca, jako metafizyczne, pojęcia wierności i stałości gatunków w zespołach roślinnych. Nie uznając gatunków charakterystycznych, a raczej przypisując im tylko wartość orientacyjną przy klasyfikacji zbiorowisk, nie może wykorzystywać w układaniu ich w tabelach fitosocjologicznych według wcześniej już odrzuconej – metafizycznej – wierności. Zdjęcia fitosocjologiczne, czyli spisy wszystkich gatunków rosnących na wydzielonej, umownej powierzchni (np. 100 m²) proponuje wykonywać nie w miejscach typowych, jak dotychczas, lecz możliwie najbardziej różnorodnych. Wybieranie płatów „typowych” prowadzi bowiem do formalizmu, upraszczania zjawisk przyrody, a nawet do idealizmu. W porządkowaniu materiału zdjęciowego powinno się posługiwać tylko metodami statystycznymi. „Najważniejsza jest jednak w badaniach geobotanicznych analiza ekologiczna; jest ona istotą badania geobotanicznego. [...] Możliwa jest ona tylko w oparciu o marksistowską metodę materializmu dialektycznego. [...] Zastosowanie materializmu dialektycznego jest po genialnie jasnym sformułowaniu przez J. Stalina łatwe również w geobotanice. [...] Stąd wynika potrzeba ciągłego studiowania podstaw tej metody u klasyków marksizmu. Jest ono jednym z najważniejszych podstaw geobotanicznego badania”. Następnie podaje cztery prawa dialektyki w odniesieniu do geobotaniki (we własnym ujęciu)¹⁵⁴ i rozwija je na szeregu przykładach. Na zakończenie wymienia kolejne dwie tezy¹⁵⁵ i również je rozwija na przykładach. We wnioskach pisze, że zadaniem i obowiązkiem geobotaniki jest „powiększenie produktywności roślin”, że „mamy wszystkie dane po temu, by zwiększyć produktywność szaty roślinnej w tym samym stopniu, jak rozwijamy przemysł”, a celem geobotaniki zaś jest „kierowanie rozwojem szaty roślinnej stosownie do naszych potrzeb. [...] Powiązanie teorii z praktyką musi być w geobotanice jak najbardziej ścisłe”. Podaje sposoby prowadzenia badań geobotanicznych (najlepiej w grupach badawczych). Na zakończenie przewiduje: „Zastosowanie metod dialektycznych wymagać będzie w geobotanice niemało wysiłków, a wypracowanie szczegółów odbywać się musi również w ideologicznej walce, w krytyce,

samokrytyce, w poszukiwaniu coraz lepszych metod badania, wykorzystywaniu osiągnięć, w odrzucaniu błędów tak swoich, jak i cudzych. Opór przeciw słusznej metodzie jest również metodą walki, lecz tylko czasowo skuteczną. Nie wnosząc nowego poglądu, hamuje on rozwój nauki. Im zaś bardziej uparczywie się broni, tym większą siłę będzie miał przeciw sobie i tym gruntowniej zostanie zwyciężony”. W Bibliotece Instytut Botaniki UJ i Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN w Krakowie zachował się interesujący egzemplarz „Kosmosu” pochodzący z prywatnego księgozbioru Władysława Szafera zawierający powyższą pracę J. Motyki¹⁵⁶. Tekst artykułu usiany jest licznymi podkreśleniami, znakami zapytania i komentarzami W. Szafera. Na ich podstawie można poznać w przybliżeniu jego opinię o tym artykule. Z bardzo wieloma stwierdzeniami autora W. Szafer się nie zgadzał, w kilku miejscach zaznaczył dostrzeżone sprzeczności między poszczególnymi częściami wywodu, parę razy nie powstrzymał się od ironicznych lub sarkastycznych uwag. Obie powyżej omówione prace J. Motyki idą w ślad za wskazaniem prezesa Polskiej Akademii Nauk Jana Dembowskiego, który zapewniał podczas posiedzenia Prezydium PAN (24 V 1952 r.), że świadome stosowanie metody materializmu dialektycznego w nauce przyczyni się do rozszerzenia horyzontów badawczych, uaktywnienia uczonych i przyspieszenia tempa rozwoju nauki, czego przykładem były osiągnięcia Miczurina, Łysenki i Lepieszyńskiej¹⁵⁷.

W 1954 r. kontynuowano badania stadialnego rozwoju drzew¹⁵⁸, prowadzono prace nad zjawiskiem wernalizacji i jego odwróceniem¹⁵⁹, opublikowano teoretyczny artykuł o zastosowaniu dialektycznej geobotaniki będący rozwinięciem powyższej pracy J. Motyki¹⁶⁰. Podsumowano osiągnięcia biologii, w tym łysenkizmu w botanice, w powojennym dziesięcioleciu¹⁶¹. Opublikowano także streszczenia dyskusji w ZSRR nad procesem specjacji¹⁶². Zakłady Genetyki PAN i SGGW w Skierniewicach prowadziły pod kierunkiem Edmunda Malinowskiego badania m.in. nad „dziedzicznością na ontogenezie” [*sic!*], a także nad „przebiegiem rozwoju stadialności oraz jego powiązaniem z fazami fenologicznymi”¹⁶³. Ukazało się pierwsze wydanie pracy zbiorowej *Wszelchświat, Życie, Człowiek* zawierającej rozdziały poświęcone Miczurinowi i Łysence¹⁶⁴. W następnym roku opublikowano wydanie drugie niezmienione¹⁶⁵ i trzecie – nieznacznie zmienione i w innej szacie graficznej¹⁶⁶.

W połowie 1955 r. opublikowano (prawdopodobnie) pierwszy artykuł w polskiej botanice o doświadczalnym wykazaniu błędności teorii Łysenki¹⁶⁷. Autor we wnioskach napisał, że „szczepienie wzajemne roślin alkaloidowych tworzących alkaloidy tropinowe i niealkaloidowych dla obniżenia bądź zwiększenia zawartości tych związków nie dają praktycznych rezultatów. Nie udaje się również na tej drodze zmusić rośliny do tworzenia niewłaściwych dla niej związków”. W 1955 r. ukazały się ponadto artykuły zwolenników łysenkiz-

mu¹⁶⁸ oraz przeglądowa praca o dyskusji w ZSRR na temat gatunku i specjacji¹⁶⁹. Z okazji stulecia urodzin I. Miczurina opublikowano kilka artykułów¹⁷⁰.

W 1956 r. ukazało się kilka artykułów napisanych jeszcze z okazji stulecia urodzin Miczurina. Niektórzy autorzy nadal przyznawali słuszność łysenkizmowi¹⁷¹, prezentowali różne koncepcje radzieckie (w tym Miczurina i Łysenki) na temat faz rozwojowych roślin drzewiastych¹⁷². Inni nadal popierali Miczurina, ale równocześnie informowali o krytyce niektórych poglądów Łysenki w ZSRR¹⁷³. W styczniu 1956 r. odbyła się konferencja o roli poliploidów zorganizowana przez Zespół Genetyczny Komisji Ewolucjonizmu PAN i Zakład Hodowli Roślin PAN. W konferencji wzięło udział około 400 biologów. Miała być kontynuacją wcześniejszych sesji w Kuźnicach, Dziwnowie i Kortowie. W opublikowanych wnioskach nadal podważano chromosomową teorię dziedziczności¹⁷⁴. Niektórzy dyskutanci przyznali po konferencji niedwuznacznie, że na pozycje nowej biologii przeszli nie pod wpływem realnych faktów, lecz raczej pod swoim naciskiem administracyjnym¹⁷⁵.

W 1957 r. publikowano dalsze prace krytykujące łysenkizm i rozliczające się z okresem jego propagowania w Polsce¹⁷⁶. Delegacja botaników polskich przebywała w Moskwie i spotkała się nawet z T. Łysenką. Jednak rozmowa z tym guru nowej biologii utwierdziła tylko Wacława Gajewskiego, otwartego oponenta łysenkizmu, w sprzecznie wobec tej teorii¹⁷⁷. Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika, pomimo niedawnej uchwały swego zjazdu, zaczęło odstępować od łysenkizmu. Zarząd Oddziału Warszawskiego towarzystwa zorganizował konferencję na temat zagadnień współczesnej genetyki. Podczas konferencji dużo mówiono o Mendlu, ale już nic o Łysence i Miczurinie¹⁷⁸. Ukazała się praca popularyzująca radzieckie osiągnięcia w dziedzinie badań nad rozwojem roślin¹⁷⁹.

Rok 1958 to ostatni rok, w którym ukazały się w Polsce publikacje botaniczne mogące być zaliczone do nowej biologii. Były to jedynie streszczenia lub tłumaczenia prac radzieckich¹⁸⁰, w tym I. Głuszczenki¹⁸¹. Na początku roku Włodzimierz Michajłow opublikował przeglądowy artykuł o dyskusji wokół specjacji między Łysenką i jego zwolennikami, a oponentami¹⁸² (ten sam autor jeszcze w pierwszym kwartale 1958 r. podtrzymywał swą opinię o znaczeniu prac Łysenki i Miczurina¹⁸³). Ogłoszono opracowanie informujące o wynikach dalszych doświadczeń obalających teorię Łysenki¹⁸⁴, a także przeglądowy artykuł wyjaśniający na podstawie anatomii powstawanie mieszańców szczepionkowych (czyli wegetatywnych w nomenklaturze łysenkizmu)¹⁸⁵. Ukazało się popularne opracowanie dziejów ewolucjonizmu, w którym odrzucono teorię Łysenki¹⁸⁶. W opublikowanym pod koniec 1958 r. artykule autor, Teodor Marchlewski (1899–1962), jeden z czołowych promotorów łysenkizmu, pisząc o tej teorii użył już czasu przeszłego: „może będzie wskazane poświęcić kilka słów zagadnieniu tzw. miczurinowsko-łysenkowskiej genetyce i całemu temu

chaosowi, jaki w związku z nią rozwinął się u nas w tak niedawnej przeszłości. Pragnę w tym miejscu całkowicie abstrahować od poruszania niewątpliwie istniejącej polityczno-partyjnej strony tego zagadnienia. Trzymając się natomiast faktów chcę stwierdzić, że jednostronne, nierealistyczne ujęcia niektórych radzieckich autorów, proponujących dokonanie pewnych praktyczno-hodowlanych poczynań, z góry skazanych na niepowodzenia, spowodowały wiele trudności [...]”¹⁸⁷.

BOTANICY WOBEC ŁYSENKIZMU

Interesujące jest prześledzenie publikowanych wypowiedzi botaników na temat łysenkizmu mogących świadczyć o ich opiniach czy o postawach wobec tego zjawiska w nauce. Szczególną okazję do nich stwarzały organizowane wtedy różnego rodzaju konferencje i narady. Jedną z pierwszych konferencji, w której botanicy zabrali głos na temat łysenkizmu, była narada biologów i agrobiologów w Warszawie w dniu 30 III 1949 r.¹⁸⁸. Szczególnie ciekawa jest dyskusja, jaka rozwinęła się po referacie¹⁸⁹, ponieważ wzięło w niej udział kilku botaników. Józef Motyka podkreślił, że teoria Miczurina-Łysenki daje nowy pogląd na zagadnienia systematyki roślin. Wyraził przy tym przekonanie, że teoria ta wywrze doniosły wpływ na systematykę, że wpływ jej będzie naprawdę ożywczy i że systematycy przyjmą tę teorię z dużym zadowoleniem. Tłumaczy ona – według niego – wiele zjawisk, które [botanicy] wyczuwają, a których nie umieli sobie wytłumaczyć, daje nowy pogląd na zagadnienia systematyki, na przyczyny rozwoju filogenetycznego. J. Motyka był nawet przekonany, że „rozpracowanie tej teorii i rozszerzenie jej na systematykę i geografie organizmów może mieć skutki tak doniosłe, jak poglądy Mendelejewa w chemii lub prace Darwina w biologii”¹⁹⁰. Szczepan Pieniążek wyraził poparcie dla tej teorii, a szczególnie dla osiągnięć Miczurina¹⁹¹. Anatol Listowski również wyraził poparcie dla tej teorii, przytoczył nawet przykłady przemiany jednych gatunków w inne¹⁹². Michał Korczewski (1889–1954)¹⁹³ był jedynym z obecnych na naradzie, który stanął w obronie klasycznej genetyki¹⁹⁴.

O stanowisku Tadeusza Dominika i Szczepana Pieniążka w sprawie łysenkizmu, a szczególnie o roli chromosomów, mieszańcach wegetatywnych i dziedziczeniu cech nabytych, można się dowiedzieć z ich polemiki publikowanej na łamach „Problemów” w latach 1949–1950. Artykuły obu adwersarzy zostały już omówione we wcześniejszej części niniejszego opracowania¹⁹⁵.

Symptomatyczny był przebieg 24. Zjazdu Polskiego Towarzystwa Botanicznego we Wrocławiu w dniach 9–11 IX 1950 r. Ze zrozumiałych względów z wielkim zainteresowaniem oczekiwano dyskusji na temat planu prac badawczych w dziedzinie genetyki. Główna referentka, Maria Skalińska, na zjazd nie przyje-

chała, podobnie jak Edmund Malinowski. Genetykę reprezentował Wacław Gajewski, który zaskoczony nieobecnością referentki, nie był przygotowany do wygłoszenia referatu programowego. W swym krótkim przemówieniu nie wypowiedział się w zasadniczej ówczesnie sprawie, tzn. walki genetyki miczurinowskiej z mendlowską. Dopiero w odpowiedzi na krytyczną ocenę swego wystąpienia miał stwierdzić, że w programie przyszłych prac genetycznych obok starych metod genetyki formalnej, stosować się będzie też i nowe metody genetyki miczurinowskiej. Jest rzeczą bardzo charakterystyczną, że do tego momentu nazwisko Miczurina nie było przez nikogo z przemawiających wspomniane. Wyjątkiem był referat Stanisława Kulczyńskiego (1895–1975)¹⁹⁶, w którym autor przedstawił rozwój genetyki w myśl zasad materializmu historycznego¹⁹⁷. S. Kulczyński starał się uświadomić zabranym, „całej polskiej botanice” obecnej na zjeździe we Wrocławiu, powagę tej chwili dziejowej, w której ważyły się losy nauki o roślinach: „Od polskiej botaniki mamy prawo domagać się czegoś więcej, niż zestawienia wszystkich możliwych tematów. Stoimy na rozdrożu historii. Pójdziemy za postępową radziecką agrobiologią lub będziemy się wlec w ostatnich szeregach mendelistycznej biologii. Polska botanika może się chlubić tradycjami postępu w przeszłości, toteż i teraz winna obrać jedyną słuszną drogę, winna pójść do walki pod hasłem »atakujemy mendelizm«”. Autor sprawozdania ze zjazdu pisze, że hasło to rzucone przez prof. Kulczyńskiego wywarło duże wrażenie, zwłaszcza na młodych uczestnikach. (Ze swej strony mogę dodać, że z pewnością nie tylko na młodych.) Odnotowuje również, że S. Kulczyński „przypomniał, że genetyka morganowska powołuje się dla uzasadnienia swoich praw na rzekome fakty z dziedziny cytologii interpretując je w sposób niekiedy skrajnie tendencyjny. Botanicy winni pilnie sprawdzić wszystkie te fakty, przywracając im prawdziwą interpretację, wtedy bowiem okaże się, że chromozowa [*sic!*] teoria dziedziczności jest teorią spekulatywną i niczym więcej”. Autor sprawozdania informuje również, że powiązanie nauki z życiem, z rozwojem rolnictwa i ogrodnictwa, znalazło właściwe oświetlenie w przemówieniu prof. M. Korczewskiego, który jako przykład praktycznego znaczenia studiów teoretycznych cytował prace Łysienki [*sic!*] nad rozwojem stadialnym rośliny. W podsumowaniu swych wrażeń ze zjazdu autor sprawozdania musiał jednak przyznać, że botanicy polscy nie byli jeszcze dostatecznie przygotowani do I Kongresu Nauki: „Byłoby błędem twierdzić, że większość botaników przyjmuje mendelizm, a odrzuca miczurinizm. Bliższym prawdy byłoby twierdzenie, że miczurinizm nie jest jeszcze dostatecznie znany większości naszych botaników, że nie jest im znana literatura radziecka. Jeszcze nie zaczęła się tu dyskusja, nie ma sprawdzania dowodów rzeczowych obu walczących stron. Brak w botanice zrozumienia ważności powiązania teorii z praktyką, a przecież każda z jej gałęzi może i powinna się z praktyką najściślej łączyć”¹⁹⁸.

W dniach od 27 XII 1950 do 13 I 1951 r. odbywała się konferencja teoretyczna biologów, agrobiologów i medyków w Kuźnicach¹⁹⁹. Uczestniczyło w niej również co najmniej kilkunastu botaników: Stefan Białobok (1909–1992)²⁰⁰, Jerzy Czosnowski, Antoni Filutowicz (1914–1976)²⁰¹, Karol Kaniewski (1907–1981)²⁰², Lucjan Kaznowski (1890–1955)²⁰³, Michał Korczewski, Mikołaj Kostyniuk (1908–1975)²⁰⁴, Stanisław Kulczyński, Władysław Kunicki-Goldfinger, Anatol Listowski, Edmund Malinowski, Aniela Makarewicz, Jadwiga (Marszewska-)Ziemięcka (1891–1968)²⁰⁵, Jakub Mowszowicz (1901–1983)²⁰⁶, Bogumił Pawłowski (1898–1971)²⁰⁷, Szczepan Pieniążek, Witold Sławiński (1888–1962)²⁰⁸, Władysław Szafer (1886–1970)²⁰⁹ (krótko) i Henryk Teleżyński. Oto tytuły ich wystąpień: Władysław Kunicki-Goldfinger – 28 XII 1950 r. referat *Zmienność u bakterii* (T. 1 s. 94–116), Antoni Filutowicz – referat o procesie zapłodnienia u roślin [nie podano tytułu] – 30 XII 1950 r. (T. 1 s. 232–240), Lucjan Kaznowski – 1 I 1951 r. referat *Aklimatyzacja roślin* (T. 1 s. 317–325), Edmund Malinowski – 1 I 1951 r. referat *Problem gatunku* (T. 1 s. 287–316), Aniela Makarewicz – 8 I 1951 r. referat *Filozoficzne podstawy agrobiologii* (T. 2 s. 97–124), Szczepan Pieniążek – 11 I 1951 referat *Cytologiczne podstawy genetyki* (T. 2 s. 458–478), Władysław Szafer – 12 I 1951 referat *Główne zagadnienia ewolucji historycznej roślin* (T. 2 s. 559–587).

Warto przytoczyć tu ich głosy odnoszące się do łysenkizmu. Według publikowanego sprawozdania podczas konferencji samokrytykę miał złożyć m.in. Edmund Malinowski, miał on odstąpić od genetyki mendlowsko-morganowskiej czyli formalnej, a opowiedzieć się za łysenkizmem²¹⁰. Jednakże w obu opublikowanych tomach zawierających referaty, koreferaty i odbywające się po nich dyskusje brak jakiegokolwiek wypowiedzi E. Malinowskiego, którą można by potraktować jako samokrytykę. Jego wypowiedzi świadczą natomiast o wcześniejszym przyjęciu łysenkizmu. W dyskusji po jednym z referatów w dniu 29 XII 1950 r. mówił o mieszańcach wegetatywnych już z punktu widzenia nowej biologii (T. 1 s. 173–176). W innym miejscu informował o przeprowadzanych w Zakładzie Genetyki SGGW w Skierniewicach doświadczeniach w otrzymywaniu mieszańców wegetatywnych świadczących o tym, że można dowolnie, w określonym kierunku, zmieniać naturę organizmu, i że te zmiany mogą być dziedziczne (T. 1 s. 174–176). Wspominał swoje doświadczenia nad heterozją i zaobserwowanie kilku faktów nie mieszczących się w ramach dotychczas istniejących teorii genetyki formalnej (T. 1 s. 277–278). W wygłoszonym referacie cytował Łysenkę (T. 1 s. 298, 311). Stwierdził ponadto, że „za dziedziczeniem cech nabytych wywołanych przez warunki środowiska przemawia coraz częściej biogeografia [...] i również coraz częściej przemawia eksperyment. [...] Zmiany w konstytucji genetycznej organizmu prowadzące do powstania nowego gatunku zależne są od środowiska” (T. 1 s. 315–316). Referat ten, pomimo wyraźnego opowiedzenia się jego autora za łysenkizmem, spotkał się z krytyką Włodzi-

mierza Michajłowa²¹¹, który wprawdzie docenił „ten naprawdę młodzieńczy zapłon, z którym prof. Malinowski obecnie wkroczył na drogę nowej genetyki i to wkroczył w sposób twórczy, wykonując szereg badań nad mieszańcami wegetatywnymi i nad heterozją”, zganił jednakże – jak to ujął – „niedbały stosunek referenta do jasności, czystości i precyzji sformułowań i unikanie z jego strony zajmowania zupełnie wyraźnego stanowiska” (T. 1 s. 326–332). Broniąc się przed tymi zarzutami E. Malinowski powiedział m.in. „Nie zająłem stanowiska w swym referacie w stosunku do morganizmu jako całości, gdyż to wykraczałoby poza zakres dzisiejszego referatu. Natomiast na niedawno odbytym w Skierniewicach Naukowym Zjeździe Ogrodniczym zająłem w stosunku do problemu morganizmu stanowisko wyraźne. [...] Jeżeli chodzi o odcinek, na którym teoria Morgana styka się z zagadnieniem ewolucji, to jak zaznaczyłem w referacie, teoria ta znalazła się w uliczce bez wyjścia, bez perspektyw” (T. 1 s. 386).

Większość z pozostałych botaników wypowiadała się mniej lub bardziej aprobująco o łysenkizmie. Antoni Filutowicz zreferował własne prace nad mieszańcami wegetatywnymi w obrębie różnych odmian pomidorów i buraków potwierdzające według niego wyniki doświadczeń Łysenki i Głuszczenki. Stwierdził, że wyniki doświadczeń z krzyżówkami wegetatywnymi wskazują jasno, że proces zapłodnienia jest procesem fizjologicznym opartym na przemianie materii, a nie procesem mechanicznego łączenia się chromosomów oraz, że dane, którymi dysponuje nauka, wskazują wyraźnie, że schemat zapłodnienia, jaki podaje genetyka formalna, jest nie do przyjęcia (T. 1 s. 232–240). Zabierając głos po jednym z referatów zauważył, że stałość liczby chromosomów nie jest faktem stwierdzonym, wręcz przeciwnie, jest faktem silnie podważonym (T. 1 s. 369–371).

Lucjan Kaznowski w swym referacie podał kilka przykładów przeprowadzonych przez niego prób aklimatyzacji różnych gatunków roślin użytkowych, m.in. rącznika (*Ricinus communis* L.), sorgo miotełkowego (*Sorghum bicolor* (L.) Moench), papryki (*Capsicum* sp.), złocienia dalmatyńskiego (*Chrysanthemum cinerariaefolium* (Trev.) Vis.), majeranku (*Majorana hortensis* Moench), lawendy (*Lavandula* sp.), szalwii (*Salvia* sp.). Podzielił się również obserwacjami poczynionymi podczas eksperymentów aklimatyzacji w Polsce ryżu²¹² (T. 1 s. 321). Niektóre doświadczenia nie powiodły się, np. aklimatyzacja bawełny i sezamu (T. 1 s. 322–323). Wykonane przez niego eksperymenty miały być dowodem, że organizmy roślinne posiadają wrodzoną zdolność przystosowywania się do warunków zewnętrznych (T. 1 s. 324). W konkluzji stwierdził, że „ogromne zdobycze nauki i praktyki radzieckiej, jak również te nieliczne przykłady, które przytoczyłem, są dowodem, że posługując się zdobyczami fizjologii i ekologii oraz nowej genetyki, będziemy mogli wytwarzać wciąż nowe, doskonalsze formy roślinne, które będą służyły do podniesienia dobrobytu ludzkości” (T. 1 s. 325)²¹³.

Karol Kaniewski opisał przebieg swego doświadczenia nad krzyżowaniem dwóch gatunków pszenic: *Triticum polonicum* i *T. dicoccum*. W jego rezultacie

otrzymał dwie formy utrzymujące się w następnych pokoleniach. Poprosił zebranych, by mu naświetlono to doświadczenie z punktu widzenia teorii Łysenki oraz zapytał, czy można rozróżnić dwojakiego rodzaju skoki jakościowe wywołujące powstanie nowych gatunków (T. 1 s. 353–356). Władysław Kunicki-Goldfinger, jak wynika z zanotowanych wypowiedzi, stał na pozycjach łysenkowskich²¹⁴. Wśród organizmów żywych wyróżnił, za Lepieszyńską, zarodzie, komórki i organizmy (T. 1 s. 94). Mutacje, które zdefiniował jako dziedziczne cechy nabyte u bakterii, miały pojawiać się m.in. na skutek „zmian w metabolizmie komórki (co jest równoznaczne z asymilacją nowych warunków w terminologii Łysenki)” (T. 1 s. 108). W dyskusji po swym referacie jasno stwierdził, że „trenowanie bakterii wykorzystuje dziedziczenie cech nabytych” (T. 1 s. 184–187) oraz, że koncepcja genu jest sztuczna i dlatego ją odrzuca (T. 1 s. 186). Podczas dyskusji w innym dniu wypowiedział się za istnieniem dziedzicznej zmienności przystosowawczej (T. 2 s. 176–177) oraz zaproponował eksperymentalne zbadanie powstawania komórek bakterii z wirusów (T. 2 s. 247–248).

Anatol Listowski przytoczył doświadczenia radzieckie nad zapyleniem się roślin obcopylnych i samopylnych. A w konkluzji stwierdził, że „chromozomowa teoria płci niewątpliwie nie może mieć zastosowania przy tłumaczeniu zjawisk dziedziczności” (T. 1 s. 270–275). Jakub Mowszowicz zreferował różne doświadczenia i obserwacje Łysenki nad powstawaniem gatunków. Zacytował za Łysenką możliwość powstawania chwastów z roślin uprawnych. Sugerował również, że przynajmniej niektóre gatunki roślin uprawnych (ziemniaki, ryż, kukurydza) wywodzą się z innych gatunków uprawnych (T. 1 s. 345–349). Na zakończenie stwierdził, że „w ZSRR oraz państwach budujących podstawy socjalizmu realnie istniejące fakty – w danym przypadku będą to gatunki – uzyskały możliwość ich realnego wytłumaczenia. Mamy obecnie wszystkie możliwości dla nieograniczonego rozwoju materialistycznej biologicznej nauki, nauki Mieczurina-Łysenki, nauki twórczego darwinizmu” (T. 1 s. 349). Stefana Białoboka interesowała sprawa walki o byt w plantacjach jednogatunkowych²¹⁵. W skrócie zreferował odnośne prace Łysenki (T. 1 s. 519–520). Z kolei w innym dniu konferencji zwrócił uwagę na własne badania nad stadialnym rozwojem roślin (T. 2 s. 374–375).

Jerzy Czosnowski mówił o tkankach roślinnych hodowanych *in vitro* i hormonach roślinnych (T. 2 s. 68–70), podał przykłady totipotencjalności tkanek roślin wyższych (T. 2 s. 375–377). W wypowiedziach Henryka Teleżyńskiego dostrzegalna jest ambiwalencja. Niektóre mogą być interpretowane jako aprobata łysenkizmu, a przynajmniej jako próba pogodzenia tzw. nowej genetyki z genetyką (zwaną przez zwolenników Łysenki genetyką formalną), np.: „Przyjmując wszystkie podstawowe założenia nowej biologii, widzimy możliwość wytłumaczenia współzależności między zachowaniem się chromosomów a przekazywaniem pewnych cech” (T. 2 s. 531). Z drugiej strony wykazuje błędność

niektórych wniosków Makarowa dotyczących m.in. przebiegu mejozy. Nie zgadza się z nim, ponieważ jego własne doświadczenia czy obserwacje były zupełnie inne niż Makarowa. Podkreślił, że uważał za swój obowiązek zwrócić uwagę obecnym na pewne fakty, które, jego zdaniem, nie pozwalały na uznanie teorii chromosomowej za całkowicie obaloną. Fakty te, obserwowane przez niego, były sprzeczne z niektórymi interpretacjami radzieckimi (T. 2 s. 531–539). W swym wystąpieniu Stanisław Kulczyński dał wyraz poglądom zgodnym z nową biologią. Monotypowość rodzaju²¹⁶ *Stratiotes* i jego 7 „skoków mutacyjnych” w przeszłości wyjaśnił następująco: „Jako najprostsza, nasuwa się hipoteza mutacji pod wpływem potrzeby życiowej, która przychodzi wraz ze zmianą warunków zewnętrznych. Potrzeba życiowa oznacza z jednej strony biologiczne zagrożenie starej formy i impuls do wytworzenia nowej, lepiej przystosowanej, tłumacząc nam jednocześnie wyginięcie starej formy i powstanie nowej. Jak wiadomo, jest to koncepcja Miczurina i Łysenki”. Podobnie tłumaczył monotypowość rodzaju *Carpinus*. Miała to być „mutacja dokonana pod wpływem potrzeby życiowej na tle zmiany warunków zewnętrznych” (T. 2 s. 642–643). Szczepan Pieniążek podał kilka przykładów, które – jego zdaniem – teoria chromosomowa nie była w stanie wytłumaczyć (T. 1 s. 247–250), chwalił L. Kaznowskiego za stosowanie metody dialektycznej w aklimatyzacji nowych gatunków, dzięki czemu uzyskała wspaniałe rezultaty (T. 1 s. 364–366). W koreferacie o cytologicznych podstawach genetyki dał wykład stanowiska łysenkizmu w tej sprawie. „Badania tego rodzaju nie stworzą cytologicznych podstaw nowej genetyki, gdyż genetyka miczurinowska nie opiera się i nie może opierać się na danych morfologicznych. Podstawą miczurinizmu jest nie morfologia komórki i organizmu, lecz jego fizjologia i biochemia” (T. 2 s. 458–478, cyt. s. 478). Głos w dyskusji – „Najważniejszym powodem, dla którego morfogenetyczną ciągłość chromosomów odrzucamy, jest fakt, że chromosomy mogą tworzyć się *de novo*. Wykazały to i badania Lepieszyńskiej, i ogromna ilość faktów stwierdzających, że różne komórki w różnych tkankach mają różną ilość chromosomów. Łatwiej przyjąć mi, że chromosomy powstać mogą na nowo niż to, że każdy powstaje z podziału chromosomu, który poprzednio już istniał” (T. 2 s. 544–546).

Władysław Szafer w swym referacie pozostał wierny klasycznej botanice, zupełnie nie wspomniał o nowej biologii czy jej twórcach (T. 2 s. 559–587). Zostało to dostrzeżone. Zdzisław Raabe (1909–1972)²¹⁷, ówczesnie prodziekan Wydziału Weterynaryjnego UMCS i jeden z animatorów tej konferencji, skrytykował go za to i zarzucił brak przeanalizowania materiału paleobotanicznego w sposób nowy, materialistyczny (T. 2 s. 638). W. Szafer odpowiedział z godnością. Poradził, by krytykujący postawił konkretne pytania, a nie „mówił ogólnikowo o tym, że ja hołduję prymitywnemu darwinizmowi” (T. 2 s. 646–649). By podkreślić swój dystans do łysenkizmu stwierdził: „[...] ja przybyłem tu późno, więc jest możliwe, że gdybym był od początku, może bym lepiej poznał

wasze zainteresowania, może bym też na niejedno pytanie potrafił udzielić dokładniejszej odpowiedzi” (T. 2 s. 648).

W dyskusji po referacie o problemie gatunku głos zabrał Bogumił Pawłowski (T. 1 s. 349–351). W swym krótkim wystąpieniu mówił o zagadnieniu gatunku z punktu widzenia klasycznej botaniki. Mikołaj Kostyniuk swoją wypowiedź rozpoczął od zacytowania jednej z podstawowych tez Łysenkizmu („warunki zewnętrzne (środowisko) są jednym z głównych czynników zmienności organizmów i ich ewolucji”), poczym podał przeczące tej tezie przykłady ewolucji zbieżnej roślin i zwierząt (T. 2 s. 630–635). W wypowiedziach Michała Korczewskiego można wyczuć dystans do Łysenkizmu. Nie cytował Łysenki, mówił o reakcjach zachodzących w mikroskali, o biochemii fizjologicznej (T. 1 s. 634–641), zaproponował nawet zastosowanie metod biochemicznych do zbadania natury mieszańców wegetatywnych, a szczególnie, by zbadać, co tak naprawdę przechodziło z podkładki do zrazu i jak to coś się dziedziczy oraz jak zmiany wywołane tym czymś się dziedziczą (T. 2 s. 80–82). Trafnie scharakteryzował cel konferencji kuźnickiej: „mówimy o sobie, że mamy w myśleniu naszym pewne koleiny mendelistyczno-morganistyczne, które się tu wytyka i z których trzeba zejść i wyłobić sobie jakieś inne [...]” – w domyśle: Łysenkowskie (T. 1 s. 640).

Konferencja w Kuźnicach była okazją do zmanifestowania swych poglądów: nowych, zgodnych z aktualnie obowiązującą i propagowaną przez czynniki oficjalne teorią Łysenki, czy też dotychczasowych. W pierwszej grupie znaleźli się botanicy: Stefan Białobok, Antoni Filutowicz, Lucjan Kaznowski, Stanisław Kulczyński, Władysław Kunicki-Goldfinger, Anatol Listowski, Edmund Malinowski, Jakub Mowszowicz i Szczepan Pieniążek. Inni, z Władysławem Szaferem na czele, nie wypowiadali się w duchu nowej biologii.

Podczas kursu odbywającego się w Dziwnowie w dniach od 7 VII do 7 VIII 1952 r.²¹⁸ Stefan Białobok wygłosił referat *Zagadnienia rozwoju osobniczego drzew*. Autor przedstawił okresy rozwojowe drzew wykorzystując teorię Miczurina-Łysenki²¹⁹. Karol Kaniewski wspólnie z Anielą Makarewicz wygłosił referat pt. *Przekształcanie dziedziczności*, w którym omówił miczurinowsko-Łysenkowskie metody otrzymywania nowych form roślin, m.in. przez krzyżowanie wegetatywne i działanie różnymi czynnikami na organizm w określonym momencie jego rozwoju stadialnego²²⁰. Antoni Filutowicz i Alfons Kuźdowicz (1912–1992)²²¹ w referacie *Biologia rozrodu roślin* uwzględnili na ogół dane klasycznej biologii z dodatkiem informacji o doświadczeniach Miczurina i Łysenki²²². Mieczysław Birecki²²³ w referacie *Teoria rozwoju stadialnego* omówił tę teorię Łysenki ilustrując ją przykładami botanicznymi²²⁴. Kazimierz Świeżyński (1922–2000)²²⁵ w wystąpieniu *Praktyczne osiągnięcia twórczego darwinizmu* podał wiele przykładów osiągnięć Łysenkizmu w ZSRR oraz dwa – z Polski: „w pracowni IHAR dr. Filutowicza w Bydgoszczy przez skrzyżowanie wegetatywne słonecznika (*Helianthus annuus*) z bulwą (*Helianthus tuberosus*) uzyska-

no słońce kielkujący w temperaturze o 4 stopnie niższej. [...] Zainicjowane w pracowni prof. Malinowskiego szczepienie ziemniaków na pomidorach mające na celu zmuszenie ziemniaków do kwitnienia i owocowania jest obecnie szeroko stosowane przy krzyżowaniu tej rośliny w pracach hodowlanych²²⁶. Aniela Makarewicz wygłosiła dwa referaty. W pierwszym – *Dowody ewolucji z dziedziny praktyki rolniczej* – omówiła w świetle teorii Łysenki przykłady pochodzenia i powstawania gatunków roślin uprawnych z innych gatunków pod wpływem działalności człowieka²²⁷. W drugim – *Twórczy darwinizm – narzędziem przeobrażenia przyrody* – zajęła się nowymi metodami w produkcji rolnej, m.in. agrotechniką, kierowaniem organogenezą, wprowadzaniem do uprawy roślin ze stanu dzikiego²²⁸.

W Konferencji Agrobiologicznej Leśników w Rogowie (9–13 IX 1952)²²⁹ wzięli udział również botanicy: Stefan Białobok, Tadeusz Dominik, Roman Kobendza (1886–1955)²³⁰, Aniela Makarewicz i Władysław Matuszkiewicz²³¹. Wygłosili dwa referaty: A. Makarewicz – *Ogólne podstawy agrobiologii*²³², a S. Białobok – *Hodowla topoli w oparciu o metody miczurinowskiej biologii*²³³. W dyskusji po referatach T. Dominik wypowiedział się krytycznie o łysenkizmie. Natomiast W. Matuszkiewicz w swym wystąpieniu wprawdzie nie wymienił ani nazwiska Łysenki, ani Miczurina, jednakże z jego wypowiedzi można wywnioskować aprobatę dla nowej biologii²³⁴.

Poważniejsze starcie botaników ze zwolennikami Łysenki miało miejsce podczas odbywającego się w dniach 29–31 VIII 1952 r. w Białowieży III Zjazdu Sekcji Socjologii i Ekologii Roślin Polskiego Towarzystwa Botanicznego²³⁵. Na życzenie obecnego na zjeździe sekretarza Wydziału II PAN, Kazimierza Petruszewicza (u którego starano się uzyskać dofinansowanie do zjazdu), jeden dzień poświęcono na dyskusję. Dyskusja ta w założeniach K. Petruszewicza miała doprowadzić do zarzucenia fitosocjologii w ujęciu Braun-Blanqueta²³⁶ i zastąpienia jej, czy raczej tylko do rozpoczęcia prac nad stworzeniem polskiej syntezy geobotanicznej na bazie materializmu dialektycznego. Większość uczestników była jednak temu przeciwna. Według opublikowanych sprawozdań podczas obrad miało miejsce „wyraźne starcie postaw materialistycznej i idealistycznej, co wskazywało na nieprzezwyciężone relikty metodologii burżuazyjnej w badaniach fitosocjologicznych (głównie w ośrodku krakowskim)”. Warto tu zaznaczyć, że badania fitosocjologiczne metodą Braun-Blanqueta w ośrodku krakowskim prowadzono już od 1923 r. Opublikowane wyniki tych prac były jedną z pierwszych regionalnych monografii fitosocjologicznych w literaturze światowej i przyczyniły się do sprecyzowania zasadniczych pojęć fitosocjologii oraz do stworzenia podstaw kartografii zespołów roślinnych²³⁷. Z obu sprawozdań wynika także, że na skutek toczonych podczas zjazdu ostrych dyskusji porzucono jakoby fitosocjologię w ujęciu Braun-Blanqueta, a przynajmniej jej podstawy idealistyczne, w miejsce których przyjęto materializm dialektyczny²³⁸.

Nie zgodził się z takimi stwierdzeniami Bogumił Pawłowski, przewodniczący zjazdu. W nadesłanym do redakcji „Kosmosu” liście sprostował najważniejsze przekłamania: 1. w dyskusji wzmiankowanej w obu sprawozdaniach wzięły udział zaledwie cztery osoby: zoolog, zoolog-leśnik, leśnik i tylko jeden botanik (szkoda, że nie podał w tym miejscu nazwisk); 2. wysunięte przez nich zarzuty w stosunku do metodyki Braun-Blanqueta były jedynie ogólnikowe (jak np.: brak powiązania z życiem gospodarczym, brak dynamicznego rozpatrywania zbiorowisk roślinnych, traktowanie zbiorowiska roślinnego i siedliska jako zbyt odrębnych całości) i nie poparte konkretnymi przykładami; 3. podczas odbytej wycieczki wykonano kilka zdjęć fitosocjologicznych i przedyskutowano ich metodykę. Przebieg wycieczki i dyskusji wykazał brak istotnych różnic między Władysławem Matuszkiewiczem a krakowską grupą fitosocjologów, co B. Pawłowski uznał za wybitne osiągnięcie tego zjazdu²³⁹. Opublikowany list B. Pawłowskiego redakcja „Kosmosu” zaopatrzyła obszernym komentarzem. Wyjaśniła w nim m.in. na czym polegają błędy fitosocjologii w ujęciu Braun-Blanqueta i uprawiającego ją „kierunku krakowskiego”. Temu ostatniemu przeciwstawiła reprezentowany przez Władysława Matuszkiewicza „kierunek fitocenologiczny”, który „stawia sobie za cel zadanie w oparciu o wyniki przodujących szkół radzieckich stworzenia własnej, polskiej syntezy geobotanicznej ustawionej na bazie materializmu dialektycznego”²⁴⁰. Poprosiłem o komentarz prof. Władysława Matuszkiewicza, uczestnika tamtych wydarzeń. Prof. W. Matuszkiewicz w młodości należał do „szkoły lwowskiej” (działającej pod kierunkiem S. Kulczyńskiego), która zaadaptowała do wyróżniania typów zbiorowisk roślinnych rachunkowo-graficzną metodę Czekanowskiego. W okresie przygotowywania rozprawy habilitacyjnej ściśle współpracował z ośrodkiem krakowskim, skutkiem czego stosował wtedy fitosocjologię w ujęciu Braun-Blanqueta. W późniejszym czasie przyjął koncepcje Reinholda Tüxena (1899–1980) z Niemiec, różniące się nieco – jak pisze – od praktyki w ośrodku krakowskim, ale – co podkreśla – o żadnym konflikcie między nim a ośrodkiem krakowskim mowy być nie może. To, co redakcja „Kosmosu” uwypukliła jako cel działalności W. Matuszkiewicza, a mianowicie stworzenie polskiej syntezy geobotanicznej na bazie materializmu dialektycznego w oparciu o wyniki przodujących szkół radzieckich, było w rzeczywistości – jak pisze W. Matuszkiewicz – jedynie przyjęciem przez niego ówczesnie postawy obronnej. Postawa ta polegała na zasłanianiu się, gdzie to tylko było możliwe, nauką radziecką, eksponowaniu związków fitosocjologii (dla której przyjął stosowaną w Związku Radzieckim nazwę „fitocenologia”) z praktyką, szczególnie z leśnictwem. Nigdy też nie miał zamiaru zastępować fitosocjologii jakąś przeciwstawną fitocenologią, był to tylko taktyczny unik²⁴¹.

Podczas konferencji odbytej w Kortowie w dniach od 18 do 28 VIII 1953 r. toczące się wtedy w ZSRR dyskusje nad niektórymi założeniami łysenkizmu

znalazły odzwierciedlenie w wygłaszanych referatach²⁴². Jedna z uczestniczek ujęła to następująco: „o ile w Dziwnowie większość dyskutantów broniła stanowiska Łysenki w sprawie problemu gatunku, o tyle tutaj w dyskusji na ten sam temat wielu dyskutantów krytykuje Łysenkę. Dowodzi to, że byliśmy pod urokiem autorytetu, jakim jest dla nas Łysenko”²⁴³. W konferencji uczestniczyli, jak wynika w zanotowanych głosów w dyskusji, i botanicy: Stefan Białobok, Dominik Fijałkowski²⁴⁴, Antoni Filutowicz, Wacław Gajewski, Zygmunt Hejnowicz, Jan Kornaś (1923–1994)²⁴⁵, Władysław Kunicki-Goldfinger, Alfons Kuźdowicz, Anatol Listowski, Aniela Makarewicz, Marian Michniewicz²⁴⁶, Kazimierz Michczyński (1899–1956)²⁴⁷, Aleksandra Putrament (1926–2003)²⁴⁸, Alicja Szweykowska (1926–2002)²⁴⁹ i Henryk Teleżyński.

O czym dyskutowali botanicy podczas kortowskiej konferencji i jakie problemy naukowe ich nurtowały? Stefan Białobok, sądząc z jego wypowiedzi, nadal był zwolennikiem nowej biologii. Twierdził, że podstawowym warunkiem osiągnięcia dobrych wyników w hodowli roślin drzewiastych jest oparcie badań na genetyce miczurinowskiej. Dowodził, że sama specyficzność tej hodowli dyktuje potrzebę oparcia się na dwu zasadniczych twierdzeniach Miczurina: na wpływie warunków zewnętrznych na dziedziczenie się cech mieszańca oraz na stwierdzeniu, że w młodocianym okresie istnieje możliwość kształtowania organizmu roślinnego przez działanie na niego czynnikami środowiska. Twierdził, że niektórzy nasi leśnicy mieli zupełnie zatarty obraz kształtowania się populacji pewnych gatunków drzew leśnych oraz niewłaściwy pogląd na zasady hodowli selekcyjnej przez uparte trzymanie się schematów Mendla²⁵⁰.

Dominik Fijałkowski w swych wystąpieniach mówił m.in., że w botanicznych badaniach naukowych należy stosować prawa dialektyki. Wyraził opinię o decydującej roli siedliska w powstawaniu nowych form na przykładzie roślin synantropijnych: róży (*Rosa*), jeżyny (*Rubus*), mniszka (*Taraxacum*) i głogu (*Crataegus*). Rośliny synantropijne miały – według niego – nie występować w „stanie dzikim”, a zatem byłyby gatunkami powstałymi niedawno, w czasach, kiedy gospodarka człowieka zaczęła wywierać wpływ na przyrodę. Źródłem zmienności w rodzajach *Hieracium* i *Rubus* w Europie, a *Crataegus* w Ameryce Północnej byłoby [łysenkowskie] rozchwianie dziedziczności na skutek gospodarczej działalności człowieka w przyrodzie (np. wycinanie lasów)²⁵¹. Proponował również rozpatrywać zmienność gatunku (szczególnie gatunków drzewiastych) w związku z dynamiką rozwojową w różnych siedliskach oraz wpływ całej populacji i całego zbiorowiska roślinnego na samo środowisko i pojedynczy gatunek²⁵².

Antoni Filutowicz zwrócił uwagę, że pojawianie się ziaren żyta w kłosach pszenicy, co Łysenko tłumaczył jako zasymilowanie przez pszenicę nowych warunków środowiska i co przytaczał jako dowód powstawania jednych gatunków

z innych, można wytłumaczyć istnieniem mieszańców pszenicy z żytem. Zwrócił ponadto uwagę na rolę krzyżówek w procesie powstawania gatunków²⁵³.

Wacław Gajewski streścił swoje prace nad rodzajem kuklik (*Geum*), następnie wspominał m.in. powstawanie mieszańców międzygatunkowy oraz rolę izolacji i poliploidyacji w powstawaniu gatunków²⁵⁴, a także doświadczenie przeprowadzone na przedstawicielach gatunku *Ranunculus auricomus* wykazującego ogromną zmienność. Po badaniach cytologiczno-embriologicznych okazało się, że gatunek ten jest fakultatywnym apomiktem (zapładniane jest tylko jądro wtórne woreczka zalążkowego, komórka jajowa rozwija się partenogenetycznie)²⁵⁵.

W swej wypowiedzi Zygmunt Hejnowicz wskazał na pewne niekonsekwencje w teorii Łysenki odnośnie gatunku²⁵⁶.

Jan Kornaś zabrał w dyskusji głos dwukrotnie. Za pierwszym razem mówił o ochronie przyrody, a szczególnie o potrzebie uwzględniania przez czynniki gospodarcze stanowiska uczonych w tej sprawie²⁵⁷. Za drugim razem polemizował w D. Fijałkowskim w kwestii wieku i pochodzenia roślin synantropijnych. Stwierdził, że gatunki synantropijne występują także i na siedliskach naturalnych. Źródłem zmienności w rodzajach *Hieracium*, *Rubus* w Europie, a *Crataegus* w Ameryce Północnej jest apomiksja. Oznacza to, że przedstawiciele tych gatunków nie krzyżują się w obrębie populacji. By zilustrować szybkość specjacji podał następujący przykład: występujące na Grenlandii rośliny synantropijne zostały tam przywiezione przez norweskich kolonistów (nie rosą na Islandii). Okres 600–800 lat, jaki upłynął od ich zawleczenia na tę wyspę, wystarczył zaledwie na wytworzenie jednostek systematycznych najniższego rzędu²⁵⁸.

Władysław Kunicki-Goldfinger²⁵⁹ nadal był zwolennikiem łysenkizmu, a szczególnie poglądów Lepieszyńskiej. Nadal twierdził, że żywa plazma jest w pewien sposób uformowana i nawet w postaci bezkomórkowej składa się z jakichś form ziarnistych oraz, że istnieją organizmy bezkomórkowe²⁶⁰.

Z wypowiedzi Anatola Listowskiego przebijała dobra znajomość najnowszej literatury radzieckiej dotyczącej rozwoju stadialnego roślin²⁶¹. W pozostałych swych wypowiedziach przytaczał prace radzieckie na temat wzajemnego stosunku gatunku i podgatunku, proponował także przeprowadzić badania biotypów różnych gatunków roślin²⁶².

Referat *Rola i znaczenie praktyki w badaniach biologicznych* wygłosiła Aniela Makarewicz²⁶³. Omówiła w nim pokrótce teorię stadialnego rozwoju Łysenki, potem już obszernie – działalność i poglądy Georga Klebsa (1857–1918) i Józefa Paczoskiego (1864–1942). Polski botanik w swoich ostatnich pracach miał – według referentki – wyzwolić się już z więzów genetyki formalnej. Z jego słów miało wynikać niezbicie, że widział wyraźnie dziedziczenie cech nabytych przez rośliny, temu właśnie przede wszystkim zjawisku przypisując całość osiągnięć hodowlanych człowieka i dostrzegając w nim nieogarnione perspekty-

wy na przyszłość²⁶⁴. A. Makarewicz kilkakrotnie zabierała głos w dyskusji. Podzieliła się wrażeniem, że Darwin został uznany za wielkiego uczonego dopiero od czasu, gdy Łysenko zaczął głosić swe poglądy, na skutek wystąpienia Łysenki Darwin stał się dla wielu „do przyjęcia”²⁶⁵.

Marian Michniewicz w referacie *Nowe dane z dziedziny biologii rozrodu roślin okrytonasiennych* zreferował prace dotyczące tego zagadnienia autorów radzieckich: Miczurina, Łysenki, Turbina, Bogdanowej i innych²⁶⁶.

Henryk Teleżyński wygłosił referat *Nowa interpretacja procesu zapłodnienia u roślin okrytonasiennych*. Referat oparł na najnowszych badaniach E. N. Gerasimowej-Nawaszińskiej z ZSRR i jej nowej interpretacji procesu zapłodnienia u okrytonasiennych, zgodnej jednak z tezami Łysenki (całość procesu zapłodnienia to: 1. bezpośrednia, pełna, wzajemna asymilacja elementów płciowych, 2. równoległe przebiegający proces asymilacji przez woreczek załączkowy zawartości łagiewek pyłkowych [...], 3. asymilacja przez tkanki macierzyste zawartości łagiewek pyłkowych)²⁶⁷.

Powyższy przegląd referatów i głosów botaników w dyskusji podczas konferencji w Kortowie (pomiędzy krótkie wypowiedzi kilku osób) wskazuje na utrzymujący się podział na zwolenników łysenkizmu i pozostałych. Do pierwszej grupy można zaliczyć Stefana Białoboka, Dominika Fijałkowskiego, Władysława Kunickiego-Goldfingera, Anatola Listowskiego i Anielę Makarewicz. Większość pozostałych albo wykazywała w łysenkizmie niespójności albo referowała prace radzieckie, ale bez własnych komentarzy.

W drugiej konferencji w Kortowie (17–25 VIII 1955 r.) uczestniczyli następujący botanicy²⁶⁸: Jerzy Czosnowski, Dominik Fijałkowski, Joanna Glück, Zygmunt Hejnowicz, Alfons Kuźdowicz, Anatol Listowski, Aniela Makarewicz, Józef Motyka, Maria Olszewska²⁶⁹, Bohdan Rodkiewicz (1925–1998)²⁷⁰, Witold Sławiński, Kazimierz Świeżyński, Henryk Teleżyński i Mirosław Tomaszewski (1925–1985)²⁷¹. Na łamach „Kosmosu” (seria A Biologiczna) ukazały się tylko wygłoszone wtedy tzw. referaty wprowadzające²⁷². Aniela Makarewicz i Stanisław Skowron wygłosili jeden z nich pt. *Dziedziczność i zmienność* (s. 749–765). Pozostałe referaty botaniczne znane są tylko z tytułów. Można jedynie przypuszczać, że odniesienia do łysenkizmu mogły znaleźć się w referacie o kształtowaniu dziedziczności ziemiaka warunkami środowiska (K. Świeżyńskiego) oraz, być może, w referacie o wpływie niektórych czynników siedliska na dorodność drzew leśnych (D. Fijałkowskiego).

W dniu 17 IV 1956 r. odbyła się narada biologów zorganizowana przez redakcję czasopisma „Po prostu”. Uczestniczyli w niej m.in. botanicy: Antoni Filutowicz, Waclaw Gajewski, Anatol Listowski, Edmund Malinowski, Aleksandra Putrament i Henryk Teleżyński. Narada zorganizowana była w związku z toczącymi się w Związku Radzieckim dyskusjami nad niektórymi założeniami łysenkizmu. Nagrywane wypowiedzi uczestników narady, po uprzedniej autory-

zacji, zostały potem wydane²⁷³. Dzięki temu można się dziś zapoznać z faktycznymi opiniami uczestniczących w niej botaników (ingerencji cenzury, jeśli takie były, nie zaznaczono). Antoni Filutowicz stwierdził na podstawie własnego doświadczenia, że każdy samodzielny pracownik naukowy w minionym okresie mógł wybierać kierunek badań zgodny ze swoim przekonaniem. Gdy jemu nie udało się potwierdzić doświadczeń Głuszczenki, powrócił do badań opartych na chromosomowej teorii dziedziczności²⁷⁴. Wacław Gajewski przypomniał pokrótce historię i metody wprowadzenia w życie łysenkizmu w ZSRR. Radził zakończyć jak najszybciej ten „smutny epizod”, otrząsnąć się i wrócić do zwykłej, normalnej nauki opartej na faktach sprawdzalnych eksperymentalnie²⁷⁵. Znamienny był głos Edmunda Malinowskiego, który chcąc pogodzić miczurinizm z tradycyjną genetyką stwierdził m.in., że genetyka miczurinowska ma pewne osiągnięcia: „Miałem możliwość sprawdzenia tego w niektórych własnych doświadczeniach prowadzonych w Skierniewicach. Do takich osiągnięć należy stwierdzenie wpływu pyłku odległych systematycznie grup roślin na bujność roślin. Zjawiska te jednak nie przeczą prawom Mendla”²⁷⁶. Z wypowiedzi Aleksandry Putrament można wnioskować, że nadal była przekonana o słuszności genetyki miczurinowskiej, a pełna podejrzeń – w stosunku do chromosomowej teorii dziedziczności²⁷⁷. W czerwcu 1956 r. odbył się 29. Zjazd Polskiego Towarzystwa Botanicznego. Najlepszym świadectwem stosunku jego organizatorów do łysenkizmu był fakt zaproszenia Armena L. Tachtadźjana²⁷⁸ – słynnego botanika radzieckiego, który w owym czasie był nadal ostro zwalczany przez zwolenników Łysenki²⁷⁹. A. L. Tachtadźjan przybył na zjazd, wygłosił referat o pochodzeniu roślin okrytozalążkowych, spotkał się m.in. z Władysławem Szaferem²⁸⁰.

Interesujące jest prześledzenie publikowanych wypowiedzi Edmunda Malinowskiego i informacji dotyczących jego badań oraz stosunku do łysenkizmu. Botanik ten był jednym z czołowych polskich genetyków, miał poważny dorobek naukowy jeszcze przed II wojną światową²⁸¹. Większość z jego wypowiedzi została już w niniejszym opracowaniu przywołana: począwszy od zebrania naukowo-dyskusyjnego w Ministerstwie Rolnictwa, na którym miał referować wyniki swych prac i interpretować je już zgodnie z teorią Miczurina-Łysenki (koniec 1948 r. lub początek 1949 r.)²⁸² aż do narady biologów zorganizowanej 17 VI 1956 r. przez redakcję czasopisma „Po prostu”²⁸³. Jego konwersja na łysenkizm była wtedy wśród botaników powszechnie znana. Piszą o tym w pierwszej połowie 1950 r. Tadeusz Dominik i Szczepan Pieniążek, przy czym drugi – aprobująco²⁸⁴, a pierwszy – dezaprobująco²⁸⁵. Sporo miejsca poświęca E. Malinowskiemu i jego badaniom Ludwik Chomiński w swej książce *Od Darwina do Miczurina*²⁸⁶. Wielokrotnie przy różnych okazjach powoływano się na E. Malinowskiego i jego prace jako przykład praktycznych polskich sukcesów twórczego darwinizmu²⁸⁷. Jego osiągnięcia naukowe były wysoko oceniane przez wła-

dze. W drugim półroczu 1953 r. został mianowany kierownikiem Zakładu Genetyki Polskiej Akademii Nauk utworzonego na bazie Zakładu Genetyki SGGW (tym ostatnim kierował już od 1920 r.)²⁸⁸. Przez cały czas prowadził również normalne badania naukowe m.in. nad heterozją u krzyżówek *Phaseolus vulgaris* czy *Petunia*, badał efekty szczepienia ziemniaków na pomidorach dla doprowadzenia do rozmnażania generatywnego kilku gatunków rozmnażających się tylko wegetatywnie²⁸⁹. Za swe prace badawcze nad heterozją roślin prowadzone w ostatnim dziesięcioleciu otrzymał Nagrodę II stopnia przyznaną przez Komitet Nagród Państwowych z okazji Święta Odrodzenia Polski 22 VII 1955 r.²⁹⁰. Oprócz niego otrzymali wtedy tę nagrodę również m.in. Jan Dembowski (I stopnia) oraz Roman Kobendza, Stanisław Skowron i Władysław Kunicki-Goldfinger (II stopnia).

Z przeglądu publikowanych wypowiedzi Edmunda Malinowskiego wynika, że przez kilka lat był zwolennikiem nowej biologii, wypowiadał się w duchu łysenkizmu, prowadził badania zgodne z założeniami tej teorii, publikował ich wyniki. Innego zdania jest prof. Stanisław Muszyński, który twierdzi, że E. Malinowski przez cały czas pozostawał wierny swym przekonaniom, czyli tzw. genetyce formalnej i w związku z tym był represjonowany. Ze zrozumiałych względów w ówczesnych publikacjach nie znalazłem o tym wzmianki. Są natomiast informacje o nagrodach i zaszczytach, które spotykały E. Malinowskiego. Eksperymenty z mieszańcami wegetatywnymi miała przeprowadzać – według prof. S. Muszyńskiego – zaangażowana od 1949 r. Aniela Makarewicz wraz z asystentką Aleksandrą Putrament²⁹¹. Dalsze badania źródłowe mogą rozstrzygnąć tę kwestię.

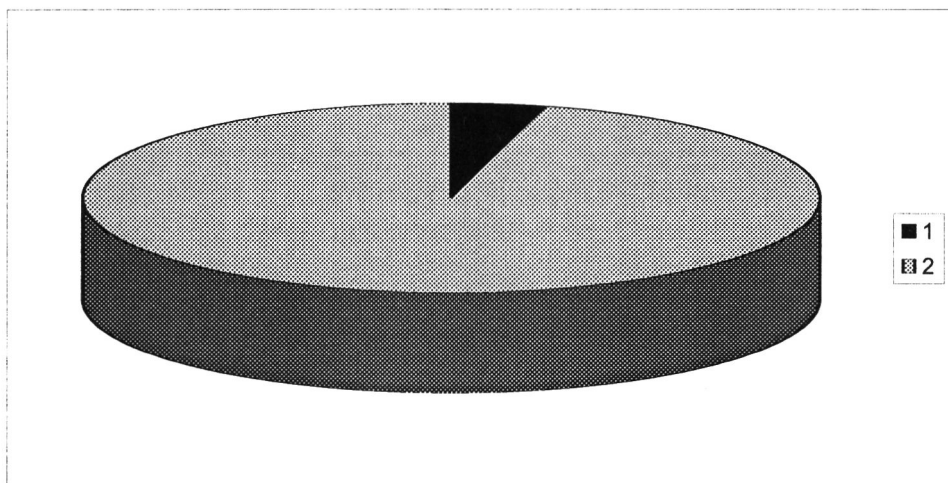
Próbowałem także ustalić, jakie badania miczurinowskie prowadził Stefan Białobok w Kórniku oraz co to były za kursy upowszechniające zagadnienia krzyżówek miczurinowskich. W tej sprawie zwróciłem się do prof. Władysława Chałupki z Instytutu Dendrologii PAN. Według niego Niemcy po najeździe na ZSRR zagarnęli zbiór drzew owocowych z kolekcji Iwana Miczurina w Miczurinińsku. Przenieśli ten zbiór do Kórnika w celu wykorzystania w prowadzonych badaniach. Po zakończeniu wojny zbiór nadal służył do badań w Kórniku. Stefan Białobok rozpoczął po II wojnie światowej w Arboretum Kórnickim prace nad hodowlą nowych odmian topoli, przede wszystkim w aspekcie poszukiwań sposobów szybkiego zwiększenia produkcji drewna celem zaspokojenia powojennych potrzeb. Powoływanie się przy tym na Miczurina było – zdaniem prof. Chałupki – przejawem ówczesnej „obrzędowości”. S. Białobok rzeczywiście organizował kursy szczepienia drzew dla szkółkarzy oraz szkolenia związane z doбором odpowiednich podkładek do szczepień. W ówczesnej sprawozdawczości były wykazywane jako „kursy upowszechniające zagadnienia krzyżówek miczurinowskich”²⁹². Pozostaje jeszcze kwestia wypowiedzi S. Białoboka podczas konferencji i narad. Prof. Jacek Oleksyn z Kórnika, który był przyjacielem

S. Białoboka, sugeruje z kolei, że, być może, te wypowiedzi i nieliczne publikacje w duchu Łysenkowskim były swoistą daniną, jaką zapłacił S. Białobok za utrzymanie kórnickiego Zakładu Badania Drzew i Lasu²⁹³.

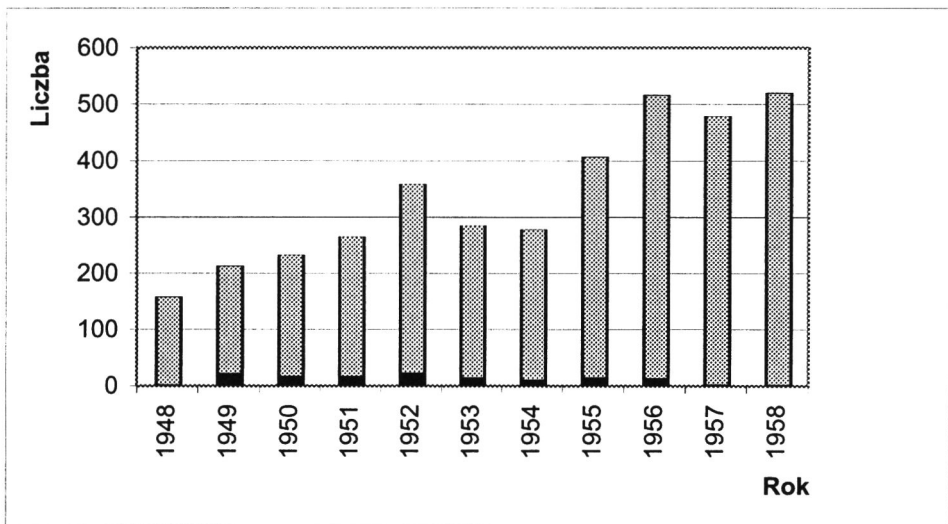
ZBIORCZE REZULTATY BOTANIKI ŁYSENKOWSKIEJ W POLSCE

Pomimo uruchomienia przez władze i zwolenników nowej biologii całej maszyny propagandowej i administracyjnej oraz pomimo poparcia rządu Polski dla tego kierunku²⁹⁴, niewielu botaników opublikowało prace z Łysenkizmu – tylko 55 osób. Nie znam całkowitej liczby botaników polskich w tamtych czasach, więc nie wiem jaki to odsetek. Na ogólną liczbę 508 botaników należących do Polskiego Towarzystwa Botanicznego w 1951 r.²⁹⁵, autorów prac Łysenkowskich było 17 czyli 3,3%. Pozostali – 38 osób – nie należeli do PTB. Z uwagi na fakt, że w następnych latach większość botaników była członkami PTB można przyjąć, że nieco ponad 3,3% z nich opublikowało jakąś pracę z nowej biologii²⁹⁶. Zaledwie parę nazwisk to botanicy posiadający wcześniej znaczący dorobek naukowy (S. Białobok, W. Kunicki-Goldfinger, E. Malinowski, K. Moldenhawer, J. Motyka, S. Pieniążek). Większość autorów botanicznych prac z zakresu Łysenkizmu, to początkujący badacze lub osoby, które później niczego już nie opublikowały. Ile prac botanicznych można zaliczyć do Łysenkizmu? Na podstawie dostępnych bibliografii²⁹⁷ można stwierdzić, że publikacji takich było tylko około 140 (na 3410 wszystkich) czyli 4,1% (ryc. 1). Ich liczba w pierwszych pięciu latach była wyższa niż w następnym okresie i wahała się od 15 do 24 rocznie (ryc. 2). Udział prac Łysenkowskich wśród wszystkich publikacji botanicznych ogłaszanych każdego roku był największy w 1949 r. (11,5%), a w następnych latach już systematycznie malał (ryc. 3).

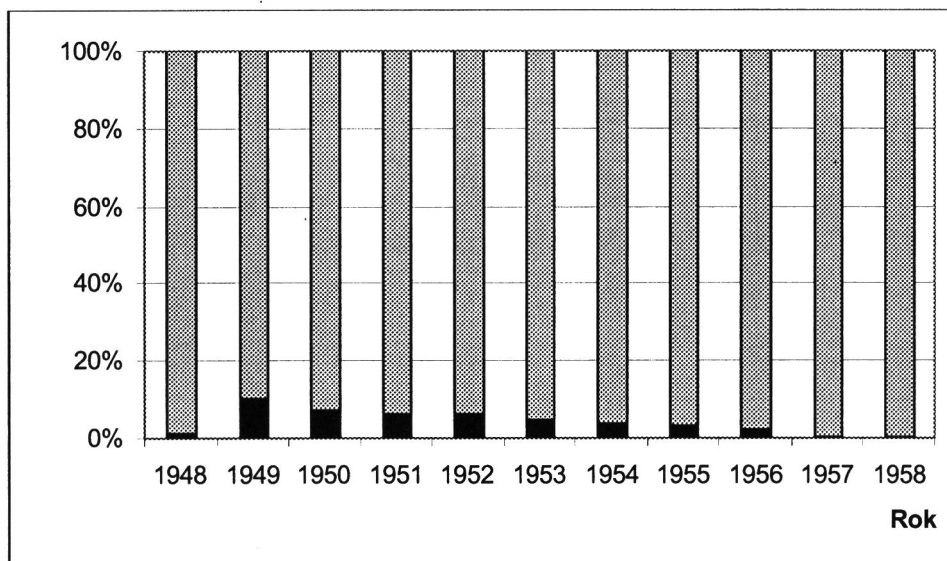
Występowanie Łysenkizmu w publikacjach botanicznych ograniczyło się do dziesięciu lat (pod koniec 1948 r. opublikowano pierwsze prace, a ostatnie – na początku 1958 r.). Zważywszy długi cykl wydawniczy wynoszący nawet do dwóch lat, występowanie to było jeszcze krótsze – najwyżej 8 lat. Przez cały ten okres Łysenkizm był zjawiskiem całkowicie marginalnym (ryc. 3). Wśród publikacji Łysenkowskich większość to streszczenia referatów wygłaszanych na kolejnych konferencjach oraz przedruki prac radzieckich. Sporą grupę tworzą też publikacje popularyzujące zasady Łysenkizmu oraz jego osiągnięcia (na podstawie publikacji radzieckich). Prac przynoszących rezultaty badań przeprowadzonych na podstawie teorii Łysenki było stosunkowo niewiele. Pamiętający tamte czasy botanicy wspominają, że tematów związanych z biologią miczurinowsko-Łysenkowską unikało się. Jest symptomatyczne, że „Acta Societatis Botanicorum Poloniae”, organ naukowy Polskiego Towarzystwa Botanicznego, nie opub-

Ryc. 1. Udział prac łysenkowskich wśród wszystkich polskich prac botanicznych w latach 1948–1958. 1 – prace łysenkowskie, 2 – prace nielysenkowskie.

Ryc. 2. Liczba polskich botanicznych publikacji łysenkowskich (kolor czarny) i pozostałych (kolor szary) w poszczególnych latach.

Ryc. 3. Udział publikacji łyсенkowski (kolor czarny) w całkowitej rocznej liczbie polskich publikacji botanicznych w latach 1948–1958.

likowały żadnej pracy łyсенkowskiej (na 359 artykułów zamieszczonych w latach 1948–1958).

Polscy botanicy zajęli różne postawy wobec łyсенkizmu. Znakomita większość, czyli ok. 96% botaników należących do Polskiego Towarzystwa Botanicznego, nie chcąc narażać się na szykany, zajmowała się tematami badawczymi nie wymagającymi bezpośrednich odniesień do nowej biologii, np. badaniami florystycznymi²⁹⁸ i nie opublikowała żadnej pracy nawiązującej do łyсенkizmu. Podejmowała inne, „bezpieczne” zagadnienia. Botaników musiał też razić nachalny praktycyzm łyсенkizmu. Opór, a raczej bierny opór środowiska przez cały okres trwania łyсенkizmu był na tyle zauważalny, że odnotowały go nawet pochodzące z różnych lat oficjalne sprawozdania zarówno ze zjazdu Polskiego Towarzystwa Botanicznego w 1950 r.²⁹⁹, z działalności Wydziału II PAN w 1952 r.³⁰⁰, jak i z plenarnego posiedzenia Wydziału II PAN i Komitetu Botanicznego PAN w 1955 r.³⁰¹. Nieliczni botanicy publikowali prace posługując się założeniami łyсенkizmu. Niektórzy czynili to szczerze wierząc w prawdziwość nowej biologii (np. A. Makarewicz, S. Pieniążek)³⁰². Dla jej zwolenników każda dziedzina botaniki nadawała się do twórczego nawiązania do łyсенkizmu. Nawet w tak odległych od bieżącej polityki zagadnieniach, jak geografia roślin, można było pomieścić treści ideologicznie pożądanego materializmu dialektycznego. Różne były, zapewne często pozanaukowe, powody takich decyzji. Część botaników, nie chcąc narażać się na szykany, unikała jasnej de-

klaracji lub, gdzie to było tylko możliwe, „zasłaniała się” nauką radziecką³⁰³. Polegało to na cytowaniu, zarówno w wystąpieniach ustnych, jak i publikacjach, klasyków marksizmu i łysenkizmu. Zjawisko to potocznie zwano „cytatologią”. Dla cytujących te odwołania były swoistą daniną składaną w celu uspienia czujności cenzury lub by nie narażać się na niemerytoryczną krytykę. Inni (nieliczni) zajęli wrogie stanowisko wobec łysenkizmu. Postawa taka wymagała odwagi³⁰⁴. Konsekwencją dla profesora wyższej uczelni była utrata katedry lub zakaz publikowania (np. W. Gajewski). Należy pamiętać o funkcjonowaniu cenzury. Być może na skutek jej działalności tylko pojedyncze prace polemiczne lub wykazujące błędność założeń łysenkizmu ukazały się w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych. Redaktorzy i redakcje również wpływali na treść publikacji. W rezultacie ich interwencji autorzy byli zmuszani do umieszczania w tekście obowiązujących wtedy cytatów z klasyków marksizmu i łysenkizmu. O funkcjonowaniu takiej praktyki mówił Artur Ber (1908–1977) podczas narady w redakcji „Po prostu”³⁰⁵, a Leszek Kuźnicki pisał w swych wspomnieniach³⁰⁶.

Niniejszy artykuł oparty jest w przeważającej mierze na publikacjach, dlatego obraz oponentów wobec łysenkizmu może być niedoszacowany. Publikowane ówczesne sprawozdania mogły przekłamywać treści wystąpień i referowały je, niezależnie od stanu faktycznego, jako aprobatywne dla łysenkizmu. Jako przykład można tu przytoczyć dwie różne oceny tej samej wypowiedzi Michała Korczewskiego podczas narady w dniu 30 III 1949 r.: za aprobującą łysenkizm uznał ją Włodzimierz Michajłow³⁰⁷, natomiast Waław Gajewski – za opozycyjną wobec łysenkizmu³⁰⁸. Jednostronnie relacjonowano przebieg zjazdu Sekcji Socjologii i Ekologii Roślin Polskiego Towarzystwa Botanicznego odbytego w dniach 29–31 VIII 1952 r. w Białowieży³⁰⁹. Była już o tym mowa powyżej. Aprobaty dla łysenkizmu (czy poszczególnych jego tez) doszukiwano się w wypowiedziach lub publikacjach, które tej aprobaty zupełnie nie zawierały lub dotyczyły zupełnie innych zagadnień. Przykładem może być wypowiedź Bronisława Halickiego (1902–1962) z Zakładu Geologii Czwartorzędu i Geomorfologii Państwowego Muzeum Ziemi. Podczas narady 30 III 1949 r. cytował pracę W. Szafera o epoce lodowej³¹⁰ jako przykład zgodności tez formułowanych przez geografów roślin z tezami łysenkizmu (dotyczyć to miało przede wszystkim roli czynników zewnętrznych w powstawaniu nowych form roślinności i faktu dziedziczenia cech nabytych pod wpływem tych czynników)³¹¹. Te trzy powyższe przykłady są egzemplifikacją szerszego zjawiska, które uniemożliwia obecnie odtworzenie tylko na podstawie materiałów publikowanych ówczesnych opinii botaników o łysenkizmie. Aby przekonać się o ich rzeczywistych postawach czy wypowiedziach, trzeba by sięgnąć do stenogramów (jeśli istnieją). Wnioskowanie o stosunku botaników do łysenkizmu tylko na podstawie samych materiałów publikowanych, ze względu na powyższe zastrzeżenia co do rzetelności tych publikacji, jest obarczone błędem, o którym należy pamiętać

studiując ówczesne materiały. Obraz polskiej botaniki łysenkowskiej dodatkowo zaciemnia wspomniana już powyżej „cytatologia”.

Okres łysenkizmu w botanice polskiej opóźnił rozwój niektórych jej gałęzi. W ciągu minionych 50 lat sporo z tych opóźnień zdołano już nadgonić. Znacznie większe spustoszenie łysenkizm wywołał w edukacji biologicznej społeczeństwa. Kilka roczników młodzieży nie zapoznało się na żadnym szczeblu nauczania z genetyką, a przynajmniej z jej podstawami. W zamian wpojono im złudne przekonanie o nieograniczonych możliwościach człowieka w przekształcaniu przyrody, w tym o dowolnym kształtowaniu gatunków wedle gospodarczych potrzeb. To fałszywe przekonanie wpływało w następnych dekadach na podejmowane decyzje zarówno indywidualne, jak i w skali całego państwa. Prześledzenie wpływu łysenkizmu na tok myślenia i procesy decyzyjne tych kilku roczników wykształconych na nowej biologii jest niewątpliwie kolejnym ciekawym zagadnieniem wartym opracowania.

Nie tylko z przekazów ustnych wiadomo, że okres łysenkizmu był to straszny czas. Na botaników, którzy go nie przyjęli wywierano różnorodny nacisk. Wspominają o tym nawet sami jego promotorzy w Polsce – Aniela Makarewicz i Stanisław Skowron – pisząc, że dużą rolę w krzewieniu nowej biologii odegrały „środki administracyjne, które, jak zwykle zresztą, nie grzeszyły subtelnością. Wiadomo też, że nie miały wpływ wywarł fakt, że genetyka miczurinowska była »dobrze widziana« – kto chciał korzystać z subwencji, stypendiów lub w ogóle »dobrej opinii«, nie mógł upierać się przy formalnej genetyce”³¹². Profesorowie wyższych uczelni musieli zaprzestać wykładania genetyki. Ci nieliczni, którzy ją mimo wszystko wykładali, narażali się na donosy, a cenzura nie puszczała ich prac do druku. Innych, jak ks. prof. Józefa Szulebę (1908–1997) z Uniwersytetu Warszawskiego, którzy pozwalali sobie w trakcie wykładów podawać w wątpliwość zasady stalinowskiej nauki i obserwowali pod mikroskopem chromosomy wybarwiając znajdujący się w nich DNA, usuwano z wyższych uczelni³¹³. Na szczęście, pomimo różnych szykan, żaden z botaników nie stracił życia (jak w innych krajach). Utracili „jedynie” swe warsztaty pracy, zmuszeni do opuszczenia dotychczasowego miejsca pracy. Jak trudna do wytrzymania była ówczesna sytuacja świadczy wypowiedź Marii Skalińskiej, która stwierdziła w jednej z całkowicie prywatnych rozmów, że jeśli zostanie pozbawiona katedry na Uniwersytecie Jagiellońskim, to chyba popełni samobójstwo³¹⁴.

Zaprezentowany obraz łysenkizmu w botanice polskiej z całą pewnością nie jest całkowicie prawdziwy. Jestem przekonany, że przyszłe ewentualne kwerendy archiwalne dużo wniosą do naszej wiedzy o łysenkowskiej botanice w Polsce i udziału w niej lub oporu poszczególnych botaników. Mam nadzieję, że poszerzą i uzupełnią tę wiedzę szczególnie w kwestiach następujących: czy botanicy wspomniani w niniejszym opracowaniu rzeczywiście prowadzili badania nad mieszańcami wegetatywnymi i innymi problemami stawianymi przez ły-

senkizm (czy tylko w rozlicznych sprawozdaniach wykazywali inne badania jako łysenkowskie) oraz – może na podstawie np. prywatnej korespondencji – jakimi byli ich rzeczywiści stosunek do łysenkizmu.

POSTLUDIUM – ROZLICZENIE Z ŁYSENKIZMEM

Pierwsza analiza łysenkizmu pióra botanika, Wacława Gajewskiego, ukazała się już w 1956 r., jeszcze przed upadkiem (a raczej w trakcie upadku) tej teorii w nauce polskiej³¹⁵. W połowie lat sześćdziesiątych „Kosmos” przedrukował przetłumaczone na język polski streszczenie najważniejszych wystąpień na konferencji, jaka odbyła się 5 IV 1965 r. w redakcji czasopisma „Voprosy filosofii” w Moskwie³¹⁶. Jej uczestnicy potępili łysenkizm i jego twórcę. Był to sygnał definitywnego zakończenia ery nowej biologii w ZSRR. W 1965 r. grudniowy numer „Trybuny Ludu” przyniósł krótką notatkę o komisyjnym stwierdzeniu fałszowania wyników przez Łysenkę³¹⁷. W 1971 r. Adam Urbanek bardzo krytycznie ocenił zarówno sam łysenkizm, jak i wpływ tego kierunku na rozwój biologii nie tylko w Związku Radzieckim, ale i innych krajach³¹⁸. Kolejną polską analizą nowej biologii, a szczególnie przyczyn i mechanizmów jej zwycięstwa w ZSRR, była praca z 1981 r. historyka chemii i socjologa wiedzy Stefana Amsterdamskiego (1929–2005)³¹⁹. Spośród botaników głos zabrał w drugiej połowie lat osiemdziesiątych Władysław Kunicki-Goldfinger, swego czasu popierający twórczy darwinizm radziecki³²⁰. W swych dwóch artykułach pokazał łysenkizm i jego zwycięstwo, podobnie jak wcześniej S. Amsterdamski, jako skutek przekonania rządzących partii komunistycznych, że ich ideologia, programy i praktyka opierają się na jedynej powszechnej prawdzie. Prawda ta miała dotyczyć nie tylko problemów politycznych, społecznych i gospodarczych, ale nawet także teorii, hipotez i metod nauki³²¹. Podobne stwierdzenia zawarł w swej książce *Znikąd donikąd* w rozdziale *Łysenkizm*³²². W 1988 r. „Polityka” przedrukowała fragment artykułu Armena L. Tachtadzjana³²³ o Nikołaju I. Wawilowie (1887–1943), wybitnym radzieckim botaniku i genetyku, badaczu pochodzenia roślin uprawnych, przeciwniku Łysenki, zmarłym w więzieniu po oskarżeniu o obronę genetyki (jako burżuazyjnej pseudonauki)³²⁴. W 1990 r. ukazały się wspomnienia dwojga botaników i genetyków opublikowane w grudniowym numerze amerykańskiego czasopisma „The Quaternary Review of Biology”: Wacława Gajewskiego³²⁵ i Aleksandry Putrament³²⁶. Pierwszy z autorów zaprezentował historię łysenkizmu w Polsce widzianą oczyma osoby, która była w opozycji do nowej biologii³²⁷, drugi natomiast – opisał własne doświadczenia z procesu stawania się łysenkistą. W latach dziewięćdziesiątych XX w. łysenkizm przypomniał Alojzy Morzyniec w krótkiej analizie tego zjawiska w nauce³²⁸. Jednym z ważniejszych propagatorów łysenkizmu był Szczepan Pieniążek. We wspo-

mnieniach *Pamiętnik sadownika* zamieścił rozdział poświęcony biologii miczurinowskiej i swojemu w niej udziałowi, obecnie bardzo krytycznie ocenianemu³²⁹. W 1999 r. ukazały się opracowania dotyczące m.in. łysenkizmu z punktu widzenia teologii katolickiej³³⁰, a także jego historycznego tła³³¹. W pracy zbiorowej pod redakcją Adama Strzałkowskiego *Recepcja w Polsce nowych kierunków i teorii naukowych* (2001) Halina Krzanowska i Wincenty Kilarski omówili skrótowo recepcję łysenkizmu w polskiej genetyce³³² i cytologii³³³. Opublikowane na początku XXI w. wspomnienia wprawdzie nie botanika, lecz zoologa i ewolucjonisty, prezesa Polskiej Akademii Nauk, Leszka Kuźnickiego, zawierają rozdział *Starcie z łysenkizmem* pokazujący m.in. początek upadku łysenkizmu w Polsce³³⁴. Polska botanika łysenkowska, jej przebieg i najważniejsze publikacje referowane były w 2005 r. podczas XXII Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki w Pekinie³³⁵ (i wzbudziły duże zainteresowanie m.in. wśród obecnych wtedy uczniów Theodosiusa Dobzhanskyego (1900–1975), genetyka, jednej z czołowych postaci XX-wiecznej biologii ewolucyjnej), a także podczas wspólnego posiedzenia Komisji Historii Nauk Przyrodniczych Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN i Sekcji Historii Botaniki Polskiego Towarzystwa Botanicznego 30 V 2006 r. w Krakowie³³⁶.

Innym rodzajem publikacji o łysenkizmie są artykuły w prasie, pomijające, ze względu na szeroki odbiorcę, kwestie ściśle naukowe, a eksponujące raczej (czasem w tonie ironiczno-prześmiewczym) ówczesne pomysły aklimatyzacji w Polsce ryżu czy herbaty³³⁷. Znaczenie takich publikacji upatrywałbym w dydaktyce, w uświadamianiu czytelnikom niebezpieczeństw płynących z izolacji, ignorancji i uprawianiu pseudonauki. Ukazały się również tłumaczenia książek³³⁸ lub artykułów³³⁹ dotyczących łysenkizmu. Brak jednakże dotychczas w języku polskim opracowania całości łysenkizmu. Mam nadzieję, że niniejszy artykuł wypełnił w pewnej mierze tę lukę w odniesieniu do botaniki.

Podziękowania. Bardzo gorąco dziękuję panu prof. dr. hab. Tomaszowi Majewskiemu za użyczenie mi swej niepublikowanej bibliografii zawierającej cytaty wielu nieznanych mi publikacji łysenkowskich, a także za krytyczne uwagi dotyczące niniejszej pracy.

Przypisy

¹ W sąsiednich krajach łysenkizm trwał dłużej. Porównaj np.: Litwa – A. R i č k i e n ė : *Botanika Lietuvoje 1944–1965 metais. The botanical science in Lithuania in 1944–1965*. Institute of Botany Vilnius 2003 ss. 32; Czechosłowacja – F. B r ü c k n e r : *A biographical sketch of a geneticist in the era of lysenkoism in Czechoslovakia*. „Folia Mendeliana” 2000/2001 t. 35–36 s. 79–89; L. L o j d a : *My personal remembrance of repudiation of genetics in the time of lysenkoism in Czechoslovakia*.

„Folia Mendeliana” 2000/2001 t. 35–36 s. 90–94; A. M a t a l o v á : *Opposition of Czech geneticists to ideologization of biology in Czechoslovakia in the fifties and sixties of the 20th century*. „Folia Mendeliana” 2000/2001 t. 35–36 s. 45–61; J. S e k e r á k : *Genetics behind the iron curtain: its repudiation in Czechoslovakia*. „Folia Mendeliana”. Supplementum ad Acta Musei Moraviae (Brno) 2002/2003 t. 37/38 s. 57–72.

² Łysenkizm polski ostatnio zaczął wzbudzać zainteresowanie i stał się obiektem badań i analiz. W 1999 r. ukazała się praca Zbigniewa K ę p y pt. *Marksizm i ewolucja. „Twórczy darwinizm” jako narzędzie propagandy antyreligijnej w latach 1948–1956*. (OBI Kraków & OBI Tarnów, ss. 199). W 2005 r. William de J o n g - L a m b e r t obronił na Columbia University w USA doktorat pt. *The New Biology: Lysenkoism in Poland*. Celem pierwszej pracy było pokazanie nowej biologii w aspekcie walki z religią w Polsce. Wydaje się, że autor nie wykazał dostatecznie bezstronnego podejścia do źródeł. Z powodów ideologicznych zmienił np. wszędzie termin ‘radziecki’ na ‘sowiecki’, nawet w tytułach tych publikacji, w których oryginalnie był. Drugi z autorów miał na celu pokazanie doświadczeń i różnych odpowiedzi społeczności polskich biologów w Polsce podczas ery stalinowskiej. Praca ta jest studium łysenkizmu, jak również studium polskiego socjalizmu w pierwszej dekadzie po zakończeniu II wojny światowej. Mam nadzieję, że doktorat ten zostanie opublikowany, a przez to stanie się szerzej dostępny. Pragnę w tym miejscu podziękować jego autorowi, panu Williamowi deJong-Lambertowi, za udostępnienie mi w maju 2007 r. manuskryptu.

W 2005 r., w którym W. deJong-Lambert bronił doktorat, wygłosiłem referat pt. *Lysenkoism in the satellite countries of the Soviet Union – the case of botany in Poland* podczas XXII Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki w Pekinie. Nad łysenkizmem (a ściślej nad botaniką łysenkowską) w Polsce pracowałem więc równocześnie z panem deJong-Lambertem i niezależnie od niego, o czym się dopiero później dowiedziałem. Niniejszy artykuł jest rozszerzoną wersją tamtego referatu.

Przy przygotowywaniu ostatecznej wersji niniejszego opracowania posługiwałem się wymienionymi powyżej pracami. Zainteresowany czytelnik znajdzie w nich wykaz zarówno najważniejszych polskich publikacji łysenkowskich, jak i polskich i zagranicznych publikacji dotyczących łysenkizmu. Więcej cytatów publikacji w języku polskim dotyczących łysenkizmu zawartych jest w ostatnim rozdziale niniejszego opracowania.

³ F. D w o r i a n k i n : *Trofim Łysenko*. Książka i Wiedza Warszawa 1950; W. M i c h a j ł o w : *Co dali Miczurin i Łysenko wsi radzieckiej*. Druk. „Współpraca” Warszawa 1948 ss. 8; W. M i c h a j ł o w , K. P e t r u s e w i c z : *Iwan Miczurin i Trofim Łysenko*. Warszawa 1952 ss. 59; B. A. V v e d e n s k i j j (red.): *Bol’shaja Sovetskaja Ehnciklopedija*. T. 25 (*Lesnichijj–Magnit*). Gosudarstvennoe Nauchnoe Izdatel’stvo Moskva 1954 ss. 632, cyt. s. 498–499.

⁴ Iwan Władymirowicz Miczurin (Ivan Vladimirovich Michurin) (1855–1935) był rosyjskim sadownikiem-eksperymentatorem. Uzyskał nowe odmiany drzew i krzewów owocowych odporne na niższe temperatury poprzez krzyżowanie odległych geograficznie i systematycznie ras. Od 1935 był członkiem Akademii Nauk ZSRR i rzeczywistym członkiem Wszechzwiązkowej Akademii Nauk Rolniczych im. Lenina. Miczurin był autorem i propagatorem poglądów, na gruncie genetyki całkowicie błędnych, przypię-

sujących człowiekowi zdolność do niemal dowolnego przeobrażania przyrody. Stworzył także błędną teorię „mentora”, tj. „wychowawcy”, według której jeśli jeden ze składników – podkładka lub zraz – w mieszańcu wegetatywnym (szczepleniowym) ma przewagę nad drugim, to przyjmuje rolę mentora przekształcając mieszańca tak, że przekazuje mu swoje właściwości i cechy, które sam posiada (wzajemny wpływ komponentów miał być głęboki i różnorodny, ogarniać zarówno procesy organotwórcze, jak i fizjologiczne, a zmiany wywołane przez szczepienie mogłyby dotyczyć nawet systemu korzeniowego podkładki i takich cech fizjologicznych, jak odporność na zimno i choroby, tempo rozwoju i rozmnażanie się); dobór odpowiednich mentorów miałby pozwalać na dowolne kształtowanie cech upraw. Krzyżówki miały mieć cechy, które otrzymały dziedzicznie od rodziców, ale cechy te mogły zmieniać się pod wpływem warunków zewnętrznych w najwcześniejszych stadiach wzrostu siewki. Toteż strukturę dziedziczną siewki można zmieniać w czasie rozwoju wpływając na nią zewnętrznymi warunkami aż do dojścia do pełnej dojrzałości. Stosując odpowiednie „wychowanie” można spotęgować rozwój pożądanых cech, można je osłabić lub usunąć cechy niepożądane. Głoszone przez Miczurina teorie nazwano miczurinizmem. Miczurin stał się później, wbrew swej woli, narzędziem i bohaterem propagandowej kampanii ideologicznej Trofima Łysenki przeciwstawiającej naukowej genetyce osiągnięcia hodowców radzieckich, które rzekomo przeczyć miałyby prawom Mendla i całej tzw. „burżuazyjnej” nauce zwanej na użytek propagandy „morganizmem, weismannizmem i mendelizmem”. Więcej – patrz: B. S t a r m a c h o w a : *Iwan Miczurin twórca nowych odmian drzew i krzewów owocowych (1855–1935)*. „Wszecławiat” 1949 nr 5 s. 156–158; B. A. V v e d e n s k i j j (red.): *Bol'shaja Sovetskaja Ehnciklopedija*. T. 27 (*Meduzy–Mnogozhka*). Gosudarstvennoe Nauchnoe Izdatel'stvo Moskva 1954 ss. 664, cyt. s. 620–629; Ch. Z e l m a n o w s k i : *Wegetatywne krzyżowanie*. „Wszecławiat” 1949 nr 4 s. 97–101, cyt. s. 99. http://pl.wikipedia.org/wiki/Iwan_Miczurin

⁵ Olga Borysowna Lepieszyńska (Ol'ga Borisovna Lepeshinskaja) (1871–1963) była członkiem rzeczywistym Akademii Nauk Medycznych ZSRR (od 1950), laureatką Nagrody Stalinowskiej (1950), od 1949 kierowała Zakładem Rozwoju Żywej Materii w Instytucie Biologii Eksperymentalnej Akademii Nauk Medycznych ZSRR. W swych pracach udowodniała m.in. samoródtwo (powstawanie komórek z żywej substancji bezkomórkowej czy z żółtka jaja kurzego). Więcej patrz: B. A. V v e d e n s k i j j (red.): *Bol'shaja Sovetskaja Ehnciklopedija*. T. 24 (*Kukuruza–Lesnichestvo*). Gosudarstvennoe Nauchnoe Izdatel'stvo Moskva 1953 ss. 620, cyt. s. 587.

⁶ W. M i c h a j ł o w : *O twórczym darwinizmie radzieckim*. [W:] K. P e t r u s e w i c z , W. M i c h a j ł o w , S. S k o w r o n (red.): *Zagadnienia twórczego darwinizmu. Materiały Kursu Biologii w Dziwnowie 7 VII–7 VIII 1952 r.* PWRiL Warszawa 1952, s. 721–730.

⁷ Ch. Z e l m a n o w s k i : *Wegetatywne krzyżowanie...*, dz. cyt. s. 101.

⁸ T. Ł y s e n k o : *O sytuacji w biologii. Referat wygłoszony na sesji Wszecławiazkowej Akademii Nauk Rolniczych im. W. I. Lenina 31 lipca 1948 roku*. (przeł. H. B i r e c k a). Państw. Inst. Wyd. Roln. Warszawa 1948 ss. 54.

⁹ W. Michajłow: *Zwycięstwo teorii biologicznych Miczurina i Łysenki w ZSRR*. „Nowe Drogi” 1948 t. 2 nr 12 s. 230–243.

¹⁰ W ciągu tych 16 lat panowania łysenkizmu miały miejsce ważne, mające wpływ na łysenkizm, wydarzenia naukowe (25 IV 1953 – James Watson i Francis Crick opublikowali artykuł opisujący odkrycie podwójnej helisy DNA, 1955 – stulecie urodzin I. Miczurina obchodzone uroczystości w ZSRR i innych krajach Bloku Wschodniego) i polityczne: 5 III 1953 – śmierć Józefa W. Stalina (1878–1953), 1953 – Nikita S. Chruszczow dochodzi do władzy, II 1956 – XX Zjazd Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego – początek krytyki kultu jednostki, VI 1956 – uchwała Komitetu Centralnego KPZR o potępieniu kultu jednostki; rozpoczęła się odwilż polityczna w ZSRR i w Bloku Wschodnim, w Polsce – kulminacja w X 1956. W 1964 r. N. Chruszczow został odsunięty od władzy.

¹¹ Więcej na temat historii nauki polskiej w tym okresie patrz: B. Suchodolski (red.): *Historia nauki polskiej*. T. 5. 1918–1951, Część I pod red. Z. Skubąły-Tokarskiej. Zakł. Narod. im. Ossolińskich Wrocław-Warszawa-Kraków 1992 ss. 692, cyt. s. 461–462, 464, 647, 661, 664.

¹² Porównaj np. J. Dybiec: *Uniwersytet Jagielloński wobec stalinizmu 1945–1956*. „Prace Komisji Historii Nauki PAU” 2001 t. 3 s. 5–20 i dyskusja po referacie – s. 20–33; S. Salmánowicz: *Między strachem a manipulacją: inteligencja polska wobec stalinizmu*. „Prace Komisji Historii Nauki PAU” 2006 t. 7 s. 81–94 i dyskusja po referacie – s. 95–104. Atmosferę na uczelniach wyższych w tamtych latach wspomina również zoolog – Gabriel Brzęk: *Z Błazowej ku źródłom wiedzy*. Wydawnictwo Lubelskie Lublin ss. 446, cyt. s. 377, 383–386.

¹³ *VI Sesja Zgromadzenia Ogólnego członków Polskiej Akademii Nauk*. „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1956 t. 4 nr 3 ss. 184, cyt. s. 79 – wypowiedź J. Chałasińskiego.

¹⁴ J. Chałasiński: *Drogi i bezdroża socjalizmu w nauce polskiej (1949–1956)*. „Kultura i Społeczeństwo” 1957 t. 1. nr 1 s. 7–43; K. Petrusiewicz, W. Michajłow: *O obecnym etapie walk ideologicznych w biologii*. „Nowe Drogi” 1955 t. 9 nr 9 s. 11–27 i „Kosmos” 1955 ser. A Biologiczna t. 4 nr 6 s. 729–748, cyt. s. 737, 740. O „ręcznym” sterowaniu nauką mówiono też na naradzie biologów zorganizowanej przez „Po prostu”, patrz – *Biologia i polityka. Materiały narady biologów zorganizowanej przez „Po prostu”*. Biblioteczka „Po prostu” 9, Książka i Wiedza Warszawa 1957 ss. 160.

¹⁵ P. Hübner: *Siła przeciw rozumowi... Losy Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1939–1989*. Wydawnictwo i Drukarnia „Secesja” Kraków 1994 ss. VIII + 454.

¹⁶ O propagandzie łysenkizmu przez Wydział II PAN świadczą poniższe cytaty zaczerpnięte z oficjalnego czasopisma PAN „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN”: *Sprawozdanie Wydziału II za rok 1952*. „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1953 t. 1 nr 1–2 s. 130–158, cyt. s. 132 – Prace o znaczeniu ideologicznym [...]: 1. zjednoczenie Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika ze Stowarzyszeniem Przyrodników Marksistów, 2. kurs twórczego darwinizmu w Dziwnowie, 3. prace komisji ewolucjonizmu, s. 133 – [działalność ideologiczna] Występuje wszędzie w słabszym lub silniejszym stopniu jako pewna kierunkowa, zdążająca do umocnienia nowej treści [czyli łysenkizmu – przypis mój – P.K.] w naukach biologicznych. *Sprawozdanie Wydziału*

II za pierwsze półrocze 1953 r. „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1953 t. 1 nr 3–4 s. 178–204, cyt. s. 180 – Akcja ideologiczna w porównaniu z ubiegłym okresem uległa nasileniu, znajdując swój wyraz w szerokiej akcji przenoszenia w teren wyników szeszoletniego kursu ewolucjonizmu dla młodej kadry biologów w Dziwnowie [...], s. 186 – Uchwalono powołanie Zakładu Genetyki Roślin w Skierniewicach. Duże znaczenie światopoglądowe i praktyczne genetyki roślin, przy znacznej słabości tej dyscypliny u nas wymaga uruchomienia w ramach Akademii specjalnej placówki. *Sprawozdanie Wydziału II za drugie półrocze 1953 r.* „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1954 t. 2 nr 2 s. 3–118, cyt. s. 15 – Osiągnięcia w zakresie kształcenia ideologicznego młodej kadry są najsilniejszym wyrazem postępu toczącej się walki o ugruntowanie w naukach biologicznych zasad biologii miczurinowskiej i nauki Pawłowa, s. 54 – Zakład Dendrologii i Pomologii w Kórniku (pod kier. S. Białoboka) prowadził badania nad kierowaniem zmiennością różnych gatunków w celu otrzymania nowych odmian, oraz wpływem zadrzewień śródpolnych na plonowanie roślin rolniczych, s. 72–75 – Zakład Genetyki powstał na bazie Zakładu Genetyki SGGW, kier. E. Malinowski. W zakładzie opracowywane są dwa główne problemy – heterozji i biologii rozwoju roślin. Zadaniem prac nad heterozją jest poznanie natury żywotności mieszańców, warunków w jakich żywotność ta jest dziedziczona [...]. Zadaniem prac nad biologią rozwoju jest powiązanie prac nad dziedzicznością z ontogenezą. Najwięcej uwagi zwraca się w pracy zakładu na przebieg rozwoju stadialnego oraz jego powiązania z fazami fenologicznymi [...]. [...] stwierdzono zmiany morfologiczne u jarego jęczmienia pod wpływem późnojesiennych wysiewów. *Działalność Polskiej Akademii Nauk w roku 1954 w świetle planów prac.* „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1954 t. 2 nr 3 s. 45–107, cyt. s. 69 – Ewolucjonizm wysunięty został w planie badawczym [Wydziału II] na plan pierwszy, ponieważ z uwagi na wielkie znaczenie ideologiczne tej dyscypliny Wydział przywiązuje szczególną wagę do jej rozwoju. Badania obejmują takie problemy, jak związek między organizmem a środowiskiem, krzyżówki wegetatywne [...], s. 71 – Poważne znaczenie mogą mieć badania nad rozwojem roślin użytkowych oraz drzew, prowadzone z punktu widzenia teorii rozwoju stadialnego (Zakład Genetyki Roślin). *Plan problemowy badań Wydziału II na rok 1955.* „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1955 t. 3 nr 3 s. 116–135, cyt. s. 116 – Prawidłowości dziedzicznych przemian organizmów, s. 119 – Stadium świetlne i stadia późniejsze u kukurydzy (Zakład Genetyki Roślin PAN).

¹⁷ *VI Sesja Zgromadzenia Ogólnego członków polskiej Akademii Nauk.* „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1956 t. 4 nr 3 ss. 184, s. 75 – wypowiedź T. Marchlewskiego – Niewątpliwie jest faktem, że Wydział II PAN bardzo silnie i wyraźnie stanął na pozycjach tak zwanej nowej biologii, popierając ujęcia Łysenki, które niezupełnie słusznie zidentyfikowano z ujęciem Miczurina.

¹⁸ Stan polskiego szkolnictwa średniego i wyższego po II wojnie światowej opisuje z własnego doświadczenia A. Putrament – patrz: A. Putrament: *The grim heritage of Lysenkoism: four personal accounts. III. How I became a Lysenkoist.* „The Quaternary Review of Biology” 1990 t. 65 nr 4 s. 435–445, cyt. s. 436.

¹⁹ Dobrą tego ilustracją jest liczba zagranicznych instytucji, z którymi utrzymywała kontakty Polska Akademia Umiejętności przed i po II wojnie światowej. Patrz: P.

K ö h l e r : *Botanika w Towarzystwie Naukowym Krakowskim, Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności (1815–1952). Botany at the Academic Society of Cracow, Academy of Sciences and Letters and the Polish Academy of Sciences and Letters (1815–1952)*. „Studia i materiały do dziejów Polskiej Akademii Umiejętności” 2002 t. II ss. 373, cyt. s. 185–189.

²⁰ W. S z a f e r : *Ö niektórych niespełnionych zadaniach Polskiej Akademii Nauk*. „Kultura i Społeczeństwo” 1957 t. I nr 1 s. 56–63, cyt. s. 61.

²¹ Patrz np. wypowiedź A. Putrament podczas narady biologów w redakcji czasopisma „Po prostu”. *Biologia i polityka. Materiały narady biologów zorganizowanej przez „Po prostu”*..., dz. cyt. s. 137–138.

²² *Biologia i polityka. Materiały narady biologów zorganizowanej przez „Po prostu”*..., dz. cyt. s. 43–44 – wypowiedź T. Neumana.

²³ Patrz niniejszy artykuł s. 119.

²⁴ Np.: J. R a d o m s k i , S. T o ł p a : *Botanika dla klasy IX*. PZWS Warszawa 1953 ss. 324, cyt. s. 267–292 – rozdział *Agrobiologia* zawierał następujące zagadnienia: związek praktyki rolniczej z teoretycznymi zdobyczami nauk biologicznych, Iwan Miczurin (z portretem) i jego prace, Trofim Łysenko (z portretem) i jego prace, system trawopolny Wiliamsa.

²⁵ Np.: F. K. S k u p i e ń s k i : *Podstawy botaniki ogólnej*. [Cz. I.]. Wyd. I. Studium Zaoczne przy Państwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Łodzi Łódź 1950 ss. 56, Wyd. II, 1951, cyt. s. 14–18 – zaprezentowanie teorii Miczurina-Łysenki, s. 54–56 – opis budowy jądra komórki według uczonych radzieckich.

²⁶ Jadwiga Lekczyńska była profesorem SGGW w Warszawie, organizatorem i dyrektorem (1951–1969) Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin.

²⁷ Informacja uzyskana od prof. T. Majewskiego i B. Siemaszkówny z Warszawy.

²⁸ Wstępem do takich badań może być wspomniana już praca Z. K ę p y : *Marksizm i ewolucja*. Z opracowania tego korzystałem przy pisaniu niniejszego rozdziału.

²⁹ Może na wiosnę, ale brak dokładniejszych danych.

³⁰ K. P e t r u s e w i c z i W. M i c h a j ł o w : *O twórczy rozwój nauk biologicznych w Polsce (przed I Kongresem Nauki Polskiej)*. „Nowe Drogi” 1951 t. 5 nr 1(25) s. 220–233.

³¹ K. Ś w i ą t k o w s k a : *Z działalności Zrzeszenia Przyrodników-Marksistów*. „Wszechświat” 1955 z. 1 (1845) s. 41–42.

³² W. M i c h a j ł o w : *Niektóre zagadnienia biologii współczesnej w świetle materializmu dialektycznego. Stenogram odczytu zorganizowanego 26. VI 1948 r. staraniem Koła Przyrodników Marksistów przy redakcji miesięcznika „Nowe Drogi”*. Książka i Wiedza Warszawa 1949 ss. 64, cyt. s. 27 – „Z poznania dotychczasowego przebiegu rozwoju biologii jako nauki możemy wysnuć jeden tylko wniosek, że potrzebne jest zastosowanie do biologii nowej, przodującej teorii, która stanowi wyższy szczebel rozwoju w porównaniu z mechanistycznym materializmem XIX w. Teorią tą jest teoria materializmu dialektycznego. Wśród biologów proces opanowania nowej metody i nowej teorii przebiega w sposób bardzo interesujący. [...] Oczywiście jest wśród nich wielu materialistów nieświadomych [...]. Proces przejścia tych »żywiolowych materialistów« na wy-

ższy szczebel świadomego stosowania metody dialektycznej, którą się posługują w zakresie swej specjalności, będzie niewątpliwie postępował naprzód”.

³³ P. Köhler: *Botanika w Towarzystwie Naukowym Krakowskim, Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności (1815–1952)*..., dz. cyt. s. 184. Być może referat ten po wielokrotnym wygłoszeniu został następnie wydany, bowiem w 1950 r. ukazała się publikacja I. J. Głuszczenki pod podobnym tytułem – I. Głuszczenko: *Teoria Miczurina w walce z idealizmem w biologii. Stenogram wykładu wygłoszonego w Wszeczwiązkowym Towarzystwie Rozpowszechnienia Wiedzy Politycznej i Naukowej w Moskwie*. PZWS Warszawa 1950.

³⁴ Być może referat ten powtórzył dla szerszego grona biologów.

³⁵ Edmund Malinowski był absolwentem Uniwersytetu Genewskiego. Od 1920 był profesorem na SGGW w Warszawie, kierował pierwszą w Polsce Katedrą Genetyki i Hodowli Roślin (w Skierniewicach). Po wojnie nadal pracował na SGGW. W latach 1949–1955 odsunięto go od wykładów genetyki. Był członkiem czynnym PAU i członkiem rzeczywistym PAN. Więcej – patrz: S. Barbacki: *Działalność naukowa prof. dr Edmunda Malinowskiego*. „Roczniki Nauk Rolniczych” 1960 Ser. A t. 83 nr 1 s. 215–228; S. Barbacki: *Scientific activities of Edmund Malinowski – Professor in genetics*. „Genetica Polonica” 1960 t. 1 nr 1 s. 183–197; S. Barbacki: *Edmund Malinowski*. „Nauka Polska” 1965 t. 13 nr 5 s. 27–32; B. Kubicki: *Profesor dr Edmund Malinowski (1885–1979)*. „Hodowla Roślin, Aklimatyzacja i Nasiennictwo” 1980 t. 24 nr 3 s. 267–270; T. M. [T. Majewski]: *Malinowski Edmund Franciszek (1885–1979)*. [W:] S. Feliksia (red.): *Słownik biologów polskich*. PWN, Warszawa 1987 s. 349–351; E. Malinowski: *Dr. n. Edmund Malinowski*. [W:] *Księga Pamiątkowa SGGW w Warszawie 1906–1956*. T. 1. Warszawa 1958 s. 570–571; K. Niemirowicz-Szczytt: *Edmund Malinowski, profesor genetyki*. [W:] T. Majewski: *Materiały do historii Wydziału Ogrodniczego Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego*, Fundacja Rozwój SGGW Warszawa 1996 s. 72; A. Śródka, P. Szczawiński: *Malinowski Edmund*. [W:] A. Śródka, P. Szczawiński: *Biogramy Uczonych Polskich. Materiały o życiu i działalności członków AU w Krakowie, TNW, PAU, PAN*. Część II: *Nauki biologiczne. Prace OIN PAN*. Zakł. Nar. im. Ossolińskich Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1995 s. 237–242; K. Świeżyński: *Professor Edmund Malinowski's 100-Birth Anniversary*. „Genetica Polonica” 1986 t. 27 nr 3–4 s. 173–177.

³⁶ W. Michajłow: *Na pierwszym etapie rozwoju nowej biologii w Polsce*. „Nowe Drogi” 1949 t. 3 nr 3(15) s. 123–133, cyt. s. 124–125.

³⁷ W. Michajłow: *Nowy kierunek rozwoju biologii współczesnej (teoria Miczurina – Łysenki)*. *Stenogram odczytu wygłoszonego na wieczorne dyskusyjnym zorganizowanym staraniem Koła Przyrodników-Marksistów przy Redakcji „Nowych Dróg” dn. 26. I. 49 r.* „Nowe Drogi” Warszawa 1949 ss. 24 [osobna odbitka], cyt. s. 20.

³⁸ A. Śródka: *Michajłow Włodzimierz*. [W:] A. Śródka: *Uczni polscy XIX–XX stulecia*. Tom III M–R. Agencja Wydawnicza Aries Warszawa 1997 s. 101–105.

³⁹ W. Michajłow: *Na pierwszym etapie rozwoju...*, dz. cyt. s. 132–133.

⁴⁰ J. D e m b o w s k i : *O nowej genetyce i dyskusja uczonych polskich o teorii Miczurina-Łysenki*. Książka i Wiedza Warszawa 1949 ss. 167; W. M i c h a j ł o w : *Na pierwszym etapie rozwoju ...*, dz. cyt. s. 125; [anonim]: *Narada biologów i agrobiologów zorganizowana przez Koło Przyrodników Marksistów przy „Nowych Drogach”*. „Biologia w Szkole” 1949 t. 2 r. 3 s. 59.

⁴¹ J. D e m b o w s k i : *O nowej genetyce...*, dz. cyt.; J. D e m b o w s k i : *Teoria Miczurina-Łysenki*. „Problemy” 1949 t. 5 nr 6 s. 412–414 [według streszczenia zamieszczonego w „Trybunie Ludu”, 10–14 IV 1949].

⁴² L. Kuźń. [L. K u ź n i c k i]: *Dembowski Jan Bohdan (1889–1963)*. [W:] S. F e - l i k s i a k (red.): *Słownik Biologów Polskich...*, dz. cyt. s. 125–126.

⁴³ J. D e m b o w s k i : *O nowej genetyce...*, dz. cyt. s. 166.

⁴⁴ Wspomnienia prof. Jadwigi Wilkoń-Michalskiej z tego spotkania patrz: P. K ö h l e r : *Koło Przyrodników Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego. 130 lat tradycji (1873–2003)*. *Student Naturalist Society at the Jagiellonian University. 130 years of tradition (1873–2003)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego Kraków 2006 ss. 210 + zdjęć 1–33, cyt. s. 53.

⁴⁵ J. Dembowski: *O nowej genetyce...*, dz. cyt.

⁴⁶ W. M i c h a j ł o w : *Na pierwszym etapie rozwoju ...*, dz. cyt. s. 124–125; W. M i - c h a j ł o w , K. P e t r u s e w i c z : *Dziesięć lat rozwoju biologii w Polsce Ludowej*. „Kosmos” 1954 ser. A Biologiczna r. 3 z. 6(11) s. 703–723, cyt. s. 716.

⁴⁷ W. M i c h a j ł o w : *Na pierwszym etapie rozwoju ...*, dz. cyt. s. 125.

⁴⁸ „Biologia w Szkole” 1949 r. 2 nr 4(8) [teksty referatów i wystąpień].

⁴⁹ H. S i k o r s k a : *Nowa biologia w programie szkolnym*. „Biologia w Szkole” 1949 r. 2 nr 4(8) s. 116–130.

⁵⁰ W. S t a w i ń s k i : *Nauczanie cytologii i genetyki na przestrzeni XX w.* [W:] W. S t a w i ń s k i , A. W a l o s i k (red.): *Dydaktyka biologii i ochrony środowiska*. Wyd. II. PWN Warszawa s. 509–511, cyt. s. 510.

⁵¹ Wg spisu wykładów na rok akademicki 1949/1950 nie było genetyki wśród wykładów na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UJ.

⁵² *O sytuacji w biologii. Sesja Wszeczziwkowej Akademii Nauk Rolniczych im. W. I. Lenina 31 lipca–7 sierpnia 1948 r.* Państw. Inst. Wyd. Roln. Warszawa 1949 ss. 466.

⁵³ Nie ma tu miejsca na podanie pełnej bibliografii tłumaczonych z języka rosyjskiego prac odnoszących się do łysenkizmu i jego twórców. Jako przykład podaję kilkanaście z nich: A. N. B a c h a r i e w : *Iwan Miczurin, wielki przeobraziciel przyrody*. Warszawa 1951 ss. 149; W. M. B r o w k i n a : *I. W. Miczurin*. Warszawa 1951 ss. 182; N. W. C i c i n : *Pszeniczne hybrydy*. „Wiedza i Życie” 1951 t. 18 s. 960–965; I. F e i - g i n s o n : *Jedność organizmu i warunków życia*. „Biologia w Szkole” 1953 r. 6 nr 1 s. 9–17; N. F e j g i n s o n : *Nauka o żywiowości – nowe osiągnięcie biologii*. „Biologia w Szkole” 1951 r. 4 nr 2 s. 1–11; *Filozoficzne problemy współczesnej biologii. Zbiór prac*. PWRiL Warszawa 1953 ss. 352; J. F y f e : *Łysenko ma słuszość*. PWRiL Warszawa 1951; J. G ł u s z c z e n k o : *Miczurin – twórca radzieckiej agrobiologii*. Warszawa 1949 ss. 38; I. E. G ł u s z c z e n k o : *Nauka I. Miczurina za granicą*. „Biologia w Szkole” 1956 r. 9 nr 1 s. 30–31; M. G r y c : *Timiriaziew – Miczurin – Williams –*

Łysenko. „Wojsk. Przegl. Wet.“ 1952 t. 12 s. 123–133; H.B.: *Dialektyczno-biologiczna metoda badań przemiany pokoleń u roślin*. „Farmacja Polska” 1952 t. 8 nr 3 s. 85–88; P. N. Jakowlew: *I. W. Miczurin, wielki przeobraziciel przyrody*. Warszawa 1949 ss. 23; B. Keller: *Darwinizm i szkoła miczurinowska*. Książka i Wiedza Warszawa 1949 ss. 40; W. L. Komarow: *Studium o gatunku u roślin*. Wybór w oprac. Wł. Matuszkiewicz i K. Petrusiewicz. Warszawa 1957 ss. XII + 1. Materiały z Ewolucjonizmu. PAN Kom. Ewoluc.; I. Krupienik, Ł. Krupienik: *Wasył Wiliams, wielki reformator przyrody*. Warszawa 1951 ss. 51; T. Łysenko: *Nowe dane naukowe o gatunku biologicznym*. „Problemy” 1951 t. 7 nr 4 s. 232–239 (tłm. Z. Gąsiorowska); T. Łysenko: *O pracach rzeczywistego członka Akademii Nauk Lekarskich ZSRR O. B. Lepieszynskiej*. „Postępy Wiedzy Rolniczej” 1952 t. 4 nr 6 s. 77–79; P. Machowko, P. Makarow, K. Kostriukowa: *Biologia ogólna*. Warszawa 1953 ss. 627; I. Miczurin: *O krzyżowaniu wegetatywnym i mentorach*. Warszawa 1952 ss. 89; A. N. Mołodczikow: *O Miczurinie i Łysence*. Książka i Wiedza Warszawa 1950 ss. 39; A. Rubaszewski: *Filozoficzne podstawy nauki Miczurina*. (Przeł. L. Skarżyński). PWRiL Warszawa 1951; W. Stoleto: *Podstawowe założenia teorii J. W. Miczurina*. „Postępy Wiedzy Rolniczej” 1949 t. 1 nr 1–2 s. 46–77; A. Szennikow: *Ekologia roślin*. Warszawa 1952 ss. 385; I. Wasilczenko: *Iwan Miczurin*. Warszawa 1953 ss. 337. Wyd. I, Wyd. II; T. Winogrodowa (red.): *Podstawy biologii miczurinowskiej*. Warszawa 1952 ss. 344; *Zagadnienie żywej materii i powstawania komórek. Stenogram Konferencji w Akademii Nauk ZSRR 22–24 maja 1950 r.* PWRiL Warszawa 1952 ss. 160.

⁵⁴ Np.: G. Boszjan: *O naturze wirusów i bakterii*. PWRiL Warszawa 1950; F. Dworjankin: *Trofim Łysenko*. Książka i Wiedza Warszawa 1950; I. Głuszczenko: *Wegetatywne krzyżowanie roślin*. Warszawa 1950 ss. 270; I. Głuszczenko: *Teoria Miczurina w walce z idealizmem w biologii. Stenogram wykładu wygłoszonego w Wszeczwiązkowym Towarzystwie Rozpowszechnienia Wiedzy Politycznej i Naukowej w Moskwie*. PZWS Warszawa 1950; O. Lepieszynska: *Rozwój komórek z żywej materii bezkomórkowej*. PWRiL Warszawa 1950; W. Liebie-diew: *O człowieku, który przekształcił przyrodę*. Warszawa 1950 ss. 302; T. Łysenko: *Agrobiologia. Prace z dziedziny genetyki, hodowli i nasiennictwa*. Państw. Inst. Wyd. Roln. Warszawa 1950; T. Łysenko: *Dziedziczność i jej zmienność*. Książka i Wiedza Bibl. Popul.-Nauk. Nr 4. Warszawa 1950; P. Makarow: *Bezpodstawność cytologicznych założeń weismanizmu-morganizmu*. PIWR Warszawa 1950; A. N. Mołodczikow: *Reformatorzy przyrody*. Warszawa 1950 ss. 145; J. Opalin: *Współczesne poglądy na pochodzenie życia*. Wyd. II. PIWR Warszawa 1950; K. M. Zawadski: *I. W. Miczurin wybitny reformator przyrody*. Warszawa 1950 ss. 39.

⁵⁵ Aniela Makarewicz była absolwentką SGGW w Warszawie. Tytuł profesora nadzwyczajnego uzyskała w trybie wyjątkowym w 1954. W 1951–1957 pracowała w SGGW, następnie w Zakładzie Genetyki PAN. Więcej – patrz: K. Niemirowicz-Szczyt: *Aniela Makarewicz, profesor genetyki*. [W:] T. Majewski: *Materiały do historii Wydziału Ogrodniczego Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego*. Fundacja Rozwój SGGW Warszawa 1996 s. 71.

⁵⁶ A. M a k a r e w i c z : *Kurs agrobiologiczny w Kuźnicach*. „Postępy Wiedzy Rolniczej” 1949 t. 1 nr 3–4 s. 177–182, cyt. s. 178 – „W miarę tego, jak przenikają do Polski idee i osiągnięcia agrobiologii radzieckiej można coraz łatwiej rozpoznać postawę naukowca na podstawie jego ustosunkowania się do tej nauki. Zainteresowanie się agrobiologią, dążność do zastosowania jej i rozwinięcia u nas cechuje postępowców. Konserwatyzm naukowca przejawia się w jego negatywnej ocenie agrobiologii. Trudności w zrozumieniu założeń agrobiologii tkwią w: 1. niewiedzy. Nie wszyscy uczestnicy zespołu zapoznali się z pracami Łysenki, a ogromna większość nie czytała prac Mićzurina. 2. Niski stopień odczytania w literaturze marksistowskiej, 3. Brak znajomości podstaw materializmu dialektycznego.”

⁵⁷ K. Ś w i a t k o w s k a : *Z działalności Zrzeszenia Przyrodników-Marksistów...*, dz. cyt. s. 41–42; W. M i c h a j ł o w , K. P e t r u s e w i c z : *Dziesięć lat rozwoju biologii...*, dz. cyt. s. 708–709.

⁵⁸ *Lista uczestników konferencji*. Druk dołączony do *Materiałów Konferencji Agrobiologów, Biologów i Medyków w Kuźnicach*. Obecnie druk ten jest bardzo rzadki. Listę uczestników konferencji otrzymałem dzięki uprzejmości prof. Tomasza Majewskiego.

⁵⁹ T. J a c z e w s k i : *Konferencja biologiczna w Kuźnicach*. „Życie Nauki” 1951 nr 6(3) s. 234–241.

⁶⁰ *Materiały Konferencji Agrobiologów, Biologów i Medyków w Kuźnicach*. Książka i Wiedza Warszawa 1951, T. I (27.XII.1950–6.I.1951) ss. 747, T. II (7.I.1951–13.I.1951) ss. 740.

⁶¹ K. P e t r u s e w i c z , W. M i c h a j ł o w : *O twórczy rozwój nauk biologicznych w Polsce ...*, dz. cyt.

⁶² M. M i e l n i k o w , A. S z i b a n o w , W. K o r s u Ń s k a : *Podstawy darwinizmu dla klasy XI*. PZWS Warszawa 1951 ss. 180.

⁶³ M. M i e l n i k o w , A. S z i b a n o w , W. K o r s u Ń s k a : *Podstawy darwinizmu dla klasy XI*. Wyd. VI, PZWS Warszawa 1955 ss. 158; M. M i e l n i k o w , A. S z i b a n o w , W. K o r s u Ń s k a : *Podstawy darwinizmu dla klasy XI*. Wyd. VII, PZWS Warszawa 1956, ss. 156.

⁶⁴ H. J a c z e w s k a (red.): *Nauczanie biologii w klasach V–VII szkoły ogólnokształcącej*. Wyd. I, PZWS Warszawa 1953 ss. 128.

⁶⁵ H. J a c z e w s k a (red.): *Nauczanie biologii w klasach V–VII...*, dz. cyt. s. 25–26.

⁶⁶ H. J a c z e w s k a (red.): *Nauczanie biologii w klasach V–VII szkoły ogólnokształcącej*. Wyd. II. PZWS Warszawa 1953 ss. 114. W II wydaniu zalecenia dotyczące łysenkizmu znalazły się na s. 23–25.

⁶⁷ M. M i e l n i k o w , A. S z i b a n o w , W. K o r s u Ń s k a : *Podstawy darwinizmu dla klasy XI*.

⁶⁸ Informacja pisemna otrzymana od prof. T. Majewskiego dn. 27 VI 2007 r.

⁶⁹ J. H u r w i c : *Polskie Towarzystwo Przyrodników im. M. Kopernika*. „Problemy” 1952 t. 8 nr 4 s. 271.

⁷⁰ J. D e m b o w s k i : *Metodologia materializmu dialektycznego warunkiem rozwoju nauki polskiej*. „Postępy Wiedzy Rolniczej” 1952 t. 4 nr 3 s. 7–9; *Sprawozdanie z*

I posiedzenia Prezydium Polskiej Akademii Nauk. „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1953 t. 1 nr 1–2 s. 33–39, cyt. s. 35 – „Miczurin, Łysenko i Lepieszyńska doszli do swoich zdobyczy dzięki świadomemu stosowaniu metody dialektycznej. Jasne zrozumienie tych spraw przez świat nauki przyczyni się wybitnie do rozszerzenia jej horyzontów badawczych, uaktywni uczonych i przyspieszy tempo rozwoju nauki”.

⁷¹ K. Petruszewicz, W. Michajłow, S. Skowron (red.): *Zagadnienia twórczego darwinizmu. Materiały Kursu Biologii w Dziwnowie 7. VII–7. VIII 1952 r.* PWRiL Warszawa 1952 ss. 756.

⁷² J. Hurwic: *Walny Zjazd Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika.* „Problemy” 1953 t. 9 nr 7 s. 489–490.

⁷³ *Materiały Konferencji Agrobiologicznej Leśników. Rogów, 9–13 września 1952 r.* PWRiL Warszawa 1953 ss. 229; W. Kryczyński: *Konferencja leśników w Rogowie.* „Życie Nauki” 1952 t. 7 nr 6 s. 157–162.

⁷⁴ Wł. M. [W. Michajłow]: *Petrusewicz Kazimierz (1906–1982).* [W:] S. Feliksia (red.): *Słownik Biologów Polskich...*, dz. cyt. s. 420; A. Śródka, P. Szczawiński: *Petrusewicz Kazimierz.* [W:] A. Śródka, P. Szczawiński (red.): *Biogramy uczonych polskich...*, dz. cyt. s. 290–294.

⁷⁵ K. Petruszewicz: *W walce o twórczy darwinizm.* „Postępy Wiedzy Rolniczej” 1953 t. 5 nr 3 s. 3–7. Fragment przemówienia na Walnym Zgromadzeniu PTP im. Kopernika w dn. 30 V 1953 r., s. 3 – „Przeżywamy obecnie okres zaostrzenia się walki ideologicznej, okres wzmożonej ofensywy wrogiej nam reakcyjnej ideologii na terenie nauk przyrodniczych”. K. Petruszewicz: *Wytyczne dla pracy polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika.* „Wszechświat” 1953 nr 7 s. 157–161.

⁷⁶ W. Michajłow, K. Petruszewicz (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953.* Polska Akademia Nauk, Komisja Ewolucjonizmu, Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika, PWRiL Warszawa 1954 ss. 407; J. Dąmbski: *Konferencja młodych biologów w Kortowie.* „Kosmos” 1953 ser. A Biologiczna t. 2 nr 4 s. 105–110; H. Jasiorowski, J. Kossakowski: *Konferencja młodych biologów w Kortowie.* „Postępy Wiedzy Rolniczej” 1953 t. 5 nr 5 s. 90–93, s. 93 – „Cenne w dyskusji było zwrócenie uwagi, zwłaszcza przez rektora prof. T. Marchlewskiego, że walka ideologiczna z jej konsekwencjami toczy się także stale i wokół nas. Rektor Marchlewski podał konkretne przykłady takiej walki ideologicznej w dyskusjach nad programami nauczania oraz omówił zjawisko wzmożonej aktywności wrogów biologii miczurinowskiej w związku z prowadzoną w ZSRR dyskusją nad łysenkowską teorią powstawania gatunku”.

⁷⁷ [anonim]: *Towarzystwa naukowe.* „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1954 t. 2 nr 2 s. 105–118, cyt. s. 106–107.

⁷⁸ [anonim]: *Plenarne zebranie Komisji Ewolucjonizmu.* „Kosmos” 1955 ser. A Biologiczna t. 4 nr 4 s. 569–582; [anonim]: *Z prac Komisji Ewolucjonizmu PAN.* „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1955 [wyd. 1956] t. 3 nr 4 s. 175–182, cyt. s. 175–177.

⁷⁹ [anonim]: *Kunicki-Goldfinger Władysław.* „Roczniki Uniwersytetu Warszawskiego” 1971 t. 10 s. 60; W. J. Kunicki-Goldfinger: *Kunicki-Goldfinger, Władysław Jerzy.* [W:] *Kto jest kim w Polsce 1984. Informator biograficzny.* Wydawnictwo

Interpress Warszawa 1984 s. 496; L. Kuźnicki: *Władysław Kunicki-Goldfinger 1916–1995*. „Nauka Polska” 1996 nr 1 s. 213–215; Z. Lorkiewicz: *Profesor Władysław Kunicki-Goldfinger*. [W:] Z. Józwick (red.): *Księga pamiątkowa Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej Lublin 1995 s. 528–531; Z. Lorkiewicz: *Prof. dr hab. Władysław Kunicki-Goldfinger 1915–1995*. [W:] Z. Józwick (red.): *Księga pamiątkowa Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej...*, dz. cyt. s. 247–248; P. Osęka: *Władysław Kunicki-Goldfinger*. [W:] J. Skórzyński (red.): *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*. Tom 1. Ośrodek Karta Warszawa 2000 s. 198–200; K. Wołska: *In memoriam. Władysław J. H. Kunicki-Goldfinger, Professor of Microbiology, Member of the Polish Academy of Sciences, Founder of Acta Microbiologica Polonica, 1916–1995*. „Acta Microbiologica Polonica” 1995 t. 44 nr 2 s. 107–109.

⁸⁰ Henryk Teleżyński był absolwentem Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie też doktoryzował się. Po II wojnie światowej habilitował się w 1950 na Uniwersytecie Wrocławskim. W latach 1947–1961 pracował na Uniwersytecie Wrocławskim, gdzie kierował Katedrą Anatomii i Cytologii Roślin i Instytutem Botanicznym (1948–1952). Od 1954 pracował ponownie na Uniwersytecie Warszawskim. Więcej – patrz: [anonim]: *Teleżyński Henryk*. „Roczniki Uniwersytetu Warszawskiego” 1962 t. 3 s. 150; [anonim]: *Teleżyński Henryk*. „Roczniki Uniwersytetu Warszawskiego” 1971 t. 10 s. 127; Z. Hejniewicz: *Wspomnienie o profesorze Henryku Teleżyńskim (1905–1989). A remembrance of Professor Henryk Teleżyński (1905–1989)*. „Wiadomości Botaniczne” 2002 t. 46 nr 3/4 s. 58–62; T. Majewski: *Prof. Henryk Teleżyński (1905–1989)*. „Wiadomości Botaniczne” 1992 t. 36 nr 3/4 s. 55–57.

⁸¹ Anatol Listowski był absolwentem UJ. Po habilitacji został w 1947 mianowany profesorem nadzwyczajnym (w 1954 – zwyczajnym) na UJ. Od 1951 pracował w Instytucie Upraw, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach i na SGGW w Warszawie. Był wiceprezesem PAN. Więcej – patrz: W. Byśzewska: *Anatol Listowski*. „Nauka Polska” 1976 t. 24 nr 5 s. 37–40; J. Haman: *Prof. dr Anatol Listowski (1904–1987)*. „Postępy Nauk Rolniczych” 1987 t. 5/6 s. 3–8; J. Haman: *Anatol Listowski (1904–1987)*. „Nauka Polska” 1988 [wyd. 1989] t. 36 nr 5 s. 211–219; A. Listowski: *Dr n. Anatol Listowski, profesor zwyczajny, kierownik Katedry Szczegółowej Uprawy Roślin*. [W:] *Księga Pamiątkowa SGGW w Warszawie 1906–1956*. T. 1. Warszawa 1958 s. 563–564; T. Ruebenbauer: *Prof. dr hab. Anatol Listowski (1904–1987)*. „Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. H. Kołłątaja w Krakowie” t. 252, „Historia Rolnictwa” 1988 nr 10 s. 313–316; W. Starzeccki: *Wspomnienie pośmiertne*. „Wiadomości Botaniczne” 1988 t. 32 nr 4 s. 197–200; E. Stupnicka-Rodzyńska: *Anatol Listowski (1904–1987)*. „PAN Oddział w Krakowie” 2002 s. 88–90.

⁸² *Pieniążek Szczepan Aleksander*. [W:] J. Kapuścik (red.): *Współcześni uczeni polscy. Słownik biograficzny*. Tom III M–R, red. M. Hala w a. Ośrodek Przetwarzania Informacji Warszawa 2000 ss. 745, cyt. s. 486; *Pieniążek Szczepan Aleksander*. [W:] Z. Mirek, L. Musiał, J. J. Wójcicki (red.): *Kto jest kim w botanice*

polskiej. *Who is who in Polish botany*. „Polish Botanical Studies – Guidebook Series” 1995 t. 14 s. 273–274.

⁸³ S. Barbacki: *Wacław Gajewski*. „Genetica Polonica” 1976 t. 17 nr 3 s. 435–436; [the editor]: *Professor Gajewski: on his seventieth birthday*. „Acta Societatis Botanicorum Poloniae” 1982 t. 51 nr 3–4 s. 337–339; A. Paszewski: *Prof. dr hab. Wacław Gajewski, profesor zw. Uniwersytetu Warszawskiego i Instytutu Biochemii i Biofizyki PAN, członek rzeczywisty Polskiej Akademii Nauk (28.02.1911–12.12.1997)*. „Postępy Mikrobiologii” 1998 t. 37 nr 1 s. 5–7; B. Rodkiewicz, J. Szweykowski: *Wacław Gajewski – honorowy członek PTB*. „Wiadomości Botaniczne” 1987 t. 31 nr 1 s. 3–6.

⁸⁴ [anonim]: *Plenarne zebranie Komisji Ewolucjonizmu PAN*. „Kosmos” 1955 ser. A Biologiczna t. 4 nr 5 s. 719–720; [anonim]: *Z prac Komisji Ewolucjonizmu PAN*. „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1955 [wyd. 1956] t. 3 nr 4 s. 175–182, cyt. s. 177–179.

⁸⁵ [anonim]: *Konferencja Biologów w Kortowie (17.VIII.–25.VIII.1955)*. „Kosmos” 1955 ser. A Biologiczna t. 4 nr 6 s. 725–806.

⁸⁶ K. Petrusiewicz, W. Michajłow: *O obecnym etapie walk ideologicznych...*, dz. cyt. i „Kosmos” 1955 ser. A Biologiczna t. 4 nr 6 s. 729–748, cyt. s. 737, 740.

⁸⁷ [anonim]: *Konferencja Biologów w Kortowie...*, dz. cyt. s. 766. Do komenderowania nauką przyznaje się jedna z promoterek łysenkizmu – Aniela Makarewicz, patrz: A. Makarewicz z: *Za – czy przeciw Łysence*. „Trybuna Ludu” 1956 nr 95 (z dn. 5 IV 1956) s. 4.

⁸⁸ L. Kuźnicki: *Darwinizm a łysenkizm*. „Po prostu” 1955 nr 42–43 (z 18. XII. 1955) s. 4.

⁸⁹ *Posiedzenie prezydium Komisji Ewolucjonizmu PAN*. „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1956 [wyd. 1957] t. 4 nr 4 s. 104–108; K. Świątkowska: *Zebranie prezydium Komisji Ewolucjonizmu PAN*. „Kosmos” 1956 ser. A Biologiczna t. 5 nr 3 s. 368–369.

⁹⁰ [anonim]: *Konferencja Biologów w Kortowie...*, dz. cyt. s. 806. Pomysłodawczynią powstania zespołu była Aniela Makarewicz (dz. cyt. s. 768). W skład zespołu wchodził też botanik: A. Makarewicz, A. Putrament, H. Teleżyński.

⁹¹ H. Teleżyński: *Komunikat Zespołu Genetyki Komisji Ewolucjonizmu PAN*. „Kosmos” 1956 ser. A Biologiczna t. 5 nr 3 s. 389.

⁹² *Biologia i polityka. Materiały narady biologów...*, dz. cyt.

⁹³ Patrz: L. Kuźnicki: *Darwinizm a łysenkizm*. „Po prostu” 1955 nr 42–43 (z 18 XII 1955) s. 4; rozdział *Starcie z łysenkizmem* w: L. Kuźnicki: *Autobiografia. W kręgu nauki*. Centrum Upowszechniania Nauki PAN Warszawa 2002 ss. 301, cyt. s. 62–69.

⁹⁴ *VI Sesja Zgromadzenia Ogólnego członków polskiej Akademii Nauk*. „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1956 t. 4 nr 3 ss. 184, cyt. s. 5–6 – referat J. Dembowskiego: „Sławne dyskusje radzieckie jeszcze ubiegłego roku, toczące się dokoła poglądów Boszjana, Łysenki czy Lepieszyńskiej, mają zasadniczo swoisty charakter. Był okres, gdy zwalczaliśmy namiętnie reakcyjną genetykę zachodnią, utożsamiając ją z poglądami Weissmana i Morgana. Obecnie zaczynamy zmieniać naszą niesłuszną orientację”, s.

38–44 – wypowiedź L. Infelda: „Od początku powstania PAN stawiano nam jako wzór godny naśladowania nie Kopernika, nie Skłodowską-Curie, nie Smoluchowskiego, ale Łysenkę i Lepieszyńską. [...] Nie chodzi mi o to czy Łysenko ma rację czy nie. Chodzi mi o metody wprowadzone przez niego do nauki i ich oddźwięk w Polsce”, s. 52 – wypowiedź K. Kuratowskiego – „Są to w szczególności niedemokratyczne metody stosowane w pracy Akademii, zwłaszcza w pierwszym roku jej istnienia, dogmatyzm i sekciarstwo, prowadzące niekiedy to takich wypaczeń, jak narzucanie decyzji przez jednostki organom powołanym do kierowania Akademią. To komenderowanie nauką wyrażało się skrepowaniem twórczości naukowej na przykład w biologii, gdzie często nie dopuszczano do ogłaszania prac, które nie odpowiadały koncepcji uznanej wówczas za oficjalną”, s. 75 – wypowiedź T. Marchlewskiego – „Niewątpliwie jest faktem, że Wydział II PAN bardzo silnie i wyraźnie stanął na pozycjach tak zwanej nowej biologii, popierając ujęcia Łysenki, które niezupełnie słusznie identyfikowano z ujęciem Miczurina”.

⁹⁵ J. Dąmb ski: *Po październikowym zjeździe Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. M. Kopernika*. „Kosmos” 1956 ser. A Biologiczna t. 5 nr 2 s. 230–234.

⁹⁶ H. Jabłoński: *Polska Akademia Nauk autonomiczna organizacja uczonych*. „Nauka Polska” 1957 t. 5 nr 1 s. 3–37, cyt. 11–12: „dość tu wymienić narzucanie biologom koncepcji Łysenki czy dogmatycznego stosunku do koncepcji Pawłowa”; L. Kuźnicki: *Polska Akademia Nauk w roku 1956*. „Nauka”: 2006 nr 2 s. 137–144.

⁹⁷ W. Michajłow: *O współczesnych sporach w genetyce. Uzupelniony stenogram wykładu wygłoszonego na krajowym seminarium z wybranych zagadnień filozoficznych*. Książka i Wiedza Warszawa 1959 ss. 39.

⁹⁸ Np. K. Golańska: *Natalia na zjeździe polskich miczurinowców*. „Nowa Wieś” 1951 nr 43 (28 X 1951) s. 11 [o Natalii Naranowicz, 17-letniej miczurince], s. 16 – *Człowiek radziecki przeobraża przyrodę* [o leśnych pasach śródpolnych – zdjęcia i komentarz]; *Kącik młodych miczurinowców*. „Nowa Wieś” 1951 nr 46 (18 XI 1951) s. 11 i nr 48 (2 XII 1951) s. 11.

⁹⁹ Więcej – patrz: W. de Jong - Lambert: *The New Biology: Lysenkoism in Poland*. [Niepublikowana dysertacja doktorska], Columbia University w USA 2005, rozdział 5 *Young Michurinists*, s. 98–116.

¹⁰⁰ Np. S. Turnau: *Laboratoria wśród pól. Reportaże*. Wydawnictwo Literackie Kraków 1953 ss. 334.

¹⁰¹ *Pierwszy zjazd polskich miczurinowców*. „Nowa Wieś” 1951 nr 42(152) s. 11.

¹⁰² J. Pieniązek: *Pierwszy ogólnopolski Zjazd Miczurinowców-sadowników w Skierniewicach w dniach 14 i 15 czerwca 1952 r.* „Wszechświat” 1952 nr 3/6 s. 139–143.

¹⁰³ O swym udziale w propagowaniu łysenkizmu Aniela Makarewicz pisze wprost w artykule *Za – czy przeciw Łysence*. „Trybuna Ludu” 1956 nr 95 (z dn. 5 IV 1956) s. 4. Przyznaje w nim, że w walce o prymat biologii miczurinowskiej popełniono błędy, komenderowano nauką czy nie doceniono nauki Zachodu. Przestrzega jednak przed odrzuceniem łysenkizmu. W odpowiedzi na ten artykuł Tadeusz Godziszewski ze wsi Dębina (pow. Otwock) napisał list [br. daty, br. adresata, oryginał w Archiwum PTB w Warszawie], w którym postuluje, by animatorzy łysenkizmu nie naprawiali błędów

minionego okresu, ale by odsunęli się od nauczania młodzieży i zabrali za naukę genetyki. [Kopię listu otrzymałem od prof. Tomasza Majewskiego za co bardzo dziękuję.]

¹⁰⁴ Np.: A. M a k a r e w i c z : *Filozoficzne podstawy agrobiologii*. „Problemy” 1951 t. 7 s. 162–170; A. M a k a r e w i c z : *Filozoficzne podstawy agrobiologii*. „Postępy Wiedzy Rolniczej” 1951 t. 3 nr 1 s. 21–39; A. M a k a r e w i c z : *O jedności teorii i praktyki w agrobiologii*. „Kosmos” 1952 ser. A Biologia t. 1 nr 1 s. 9–23; A. M a k a r e w i c z : *Co to jest agrobiologia?* [Warszawa] 1953 ss. 22; S. A. P i e n i ą ż e k : *Rola chromozomów*. „Problemy” 1949 t. 5 nr 8 s. 573; S. P i e n i ą ż e k : *Krzyżówki wegetatywne*. „Problemy” 1950 t. 6 nr 6 s. 392–396; S. P i e n i ą ż e k : *Miczurinowskie zasady hodowli drzew owocowych*. „Przegląd Ogrodniczy” 1950 t. 27 nr 3 s. 65–69; S. P i e n i ą ż e k : *W świecie roślin*. Warszawa 1951 ss. 244; S. P i e n i ą ż e k : *Iwan Miczurin i Trofim Łysenko*. Seria: Mała Biblioteczka Towarzystwa Wiedzy Powszechnej (seria przyrodnicza), „Czytelnik” Warszawa 1952 ss. 60; S. A. P i e n i ą ż e k : *Iwan Miczurin (w stulecie urodzin)*. „Biologia w Szkole” 1955 t. 8 nr 4 s. 2–8; S. A. P i e n i ą ż e k : *W związku z rocznicą I. W. Miczurina*. „Kosmos” 1955 ser. A Biologiczna t. 4 nr 4 s. 527–531; S. A. P i e n i ą ż e k : *Stulecie urodzin I. W. Miczurina*. „Postępy Nauk Rolniczych” 1955 t. 2 nr 3 s. 5–14; A. L i s t o w s k i : *Zmienność, ewolucja, dzieciętność*. [W:] D. S z y m k i e w i c z : *Botanika*. PIWR Warszawa 1949 ss. 333, cyt. s. 276–297; A. L i s t o w s k i : *Devernalizacja czyli o tzw. odwracalności rozwoju*. „Postępy Nauki Rolniczej” 1954 t. 1 nr 6 z. 6 s. 20–24; A. L i s t o w s k i : *Uwagi o niektórych zagadnieniach rozwoju roślin*. „Kosmos” 1955 ser. A Biologiczna t. 4 nr 3 s. 405–420.

¹⁰⁵ A. L i s t o w s k i : *O błędnych teoriach genetyki formalnej*. [W:] *Wszechnica radiowa*. Cykl: *Przyrodnicze podstawy poglądu na świat*. Rok 2 [br. miejsca wyd.] 1949/1950 nr 26 ss. nlb. 7; A. L i s t o w s k i : *Teoria Miczurina i Łysenki*. [W:] *Wszechnica radiowa*. Cykl: *Przyrodnicze podstawy poglądu na świat*. Rok 2 [br. miejsca wyd.] 1949/1950 nr 27 ss. nlb. 8; A. M a k a r e w i c z : *Agrobiologia radziecka*. [W:] *Wszechnica radiowa*. Cykl: *Przyrodnicze podstawy poglądu na świat*. Rok 2 [br. miejsca wyd.] 1949/1950 nr 28 ss. nlb. 8; A. M a k a r e w i c z : *Agrobiologia radziecka*. [W:] *Wszechnica radiowa*. Cykl: *Przyrodnicze podstawy poglądu na świat*. Rok II. [br. miejsca wyd.] 1950/1951 nr 26 ss. nlb 7; A. M a k a r e w i c z : *Łysenko – uczonego typu*. [W:] *Wszechnica radiowa*. Kurs II. Cykl: *Przyrodnicze podstawy poglądu na świat*. [br. miejsca wyd.] 1951/52 nr 25 ss. nlb 7; S. P i e n i ą ż e k : *Genetyka formalna – antyrewolucyjny kierunek w biologii*. [W:] *Wszechnica radiowa*. Cykl: *Przyrodnicze podstawy poglądu na świat*. Rok II. [br. miejsca wyd.] 1950/1951 nr 23 ss. nlb 6; S. P i e n i ą ż e k : *Odkrycia Miczurina i Łysenki*. [W:] *Wszechnica radiowa*. Cykl: *Przyrodnicze podstawy poglądu na świat*. Rok II. [br. miejsca wyd.] 1950/1951 nr 24 ss. nlb 4; S. P i e n i ą ż e k : *Genetyka formalna – antyrewolucyjny kierunek w biologii*. [W:] *Wszechnica radiowa*. Kurs II. Cykl: *Przyrodnicze podstawy poglądu na świat*. [br. miejsca wyd.] 1951/52 nr 24 ss. nlb 7; S. P i e n i ą ż e k : *Odkrycia Miczurina i Łysenki*. [W:] *Wszechnica radiowa*. Kurs II. Cykl: *Przyrodnicze podstawy poglądu na świat*. [br. miejsca wyd.] 1951/52 nr 24 ss. nlb 5.

¹⁰⁶ J. G. Mendel: *Prace naukowe Jana Grzegorza Mendla*. Z oryginału niemieckiego według 6 wydania i z przypisami E. Tschermaka przełożył i wstępem opatrzył prof. dr Jan Wilczyński. Spółdzielnia Wydawnicza Książka Warszawa 1948 ss. XVII + 67.

¹⁰⁷ W. Michajłow: *Co dali Miczurin i Łysenko...*, dz. cyt.

¹⁰⁸ Wcześniejsze polskie publikacje o I. Miczurinie nie miały charakteru propagandowego. Patrz np. B. Dzikowski: *I. W. Miczurin*. „Przyroda i Technika” 1935 t. 14 nr 8 s. 362–363; D. S.: *Miczurin*. „Wszechświat” 1935 nr 5 s. 161–162.

¹⁰⁹ E. Malinowski: *Mieszance wegetatywne*. „Przegląd Ogrodniczy” 1950 t. 27 nr 6 s. 161–162, cyt. s. 162 – „W 1948 r. rozpoczęliśmy w Zakładzie Genetyki SGGW w Skierniewicach badania nad szczepieniem pomidorów, a w filii Zakładu w majątku Żelazna badania nad mieszańcami wegetatywnymi ziemniaków.

Mieszance wegetatywne istnieją i odgrywają rolę w życiu praktycznym. Agrobiologowie radzieccy powiązali naukę z życiem w dziedzinie wytwarzania nowych form roślin i zwierząt. Stworzyli nową naukę o dalekich perspektywach teoretycznych i o dużym znaczeniu praktycznym”.

¹¹⁰ Prace Konstantego Moldenhawera, patrz przypis 123.

¹¹¹ J. Dembowski: *O nowym darwinizmie*. „Biologia w Szkole” 1949 t. 2 nr 2 s. 1–18; W. Michajłow: *Stara i nowa biologia*. PZWS Warszawa 1949 ss. 44; M. O’Brien de Lacy: *Wielki biolog-praktyk I. W. Miczurin*. „Przegląd Ogrodniczy”: 1949 t. 26 nr 4 s. 120–122; B. Starmachowa: *Iwan Miczurin (1855–1935) twórca nowych odmian drzew i krzewów owocowych*. „Wszechświat” 1949 nr 5 s. 156–158; S. Zaliwski: *Życie i praca Miczurina*. „Przegląd Ogrodniczy” 1949 t. 26 nr 7–8 s. 218–221; Ch. Zelmannowski: *Wegetatywne krzyżowanie...*, dz. cyt. Większość dostępnej wtedy w Polsce literatury w języku rosyjskim i polskim zawierają następujące bibliografie: K. Greb: *Przegląd wydawnictw omawiających teorię Miczurina i Łysenki (wskazówki dla studiujących i bibliografia)*. „Biologia w Szkole” 1949 t. 2 nr 2 s. 42–50; K. Greb: *Przegląd wydawnictw w języku polski, omawiających teorię Miczurina i Łysenki*. „Biologia w Szkole” 1949 t. 2 nr 4 s. 132–135.

¹¹² A. Kuźdowicz, W. Bejnara: *Mieszance wegetatywne*. „Postępy Wiedzy Rolniczej” 1949 t. 1 nr 1–2 s. 103–139.

¹¹³ D. Szymkiewicz był profesorem na Wydziale Leśnym UJ. Więcej patrz: Z. Bednarczyk: *50 rocznica śmierci prof. dr Dezyderygo Szymkiewicza (1885–1948)*. „Wiadomości Botaniczne” 1999 t. 43 nr 1/2 s. 67–71; K. G., H. B. [K. Güntherowa, H. Bukowiecki]: *Szymkiewicz Dezydery (1885–1948)*. [W:] S. Feliksia (red.): *Słownik biologów polskich...*, dz. cyt. s. 533–534; K. Kuźniar: *Prof. dr Dezydery Szymkiewicz (1885–1948)*. „Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie” t. 161, „Historia Rolnictwa” 1980 nr 5 s. 195–199; A. Śródka, P. Szczawiński: *Szymkiewicz Dezydery*. [W:] A. Śródka, P. Szczawiński: *Biogramy Uczonych Polskich...*, dz. cyt. s. 390–392.

¹¹⁴ A. Listowski: *Zmienność, ewolucja, dziedziczność*. [W:] D. Szymkiewicz: *Botanika*. PIWR Warszawa 1949 ss. 333, cyt. s. 276–297.

¹¹⁵ Tadeusz Dominik był absolwentem Uniwersytetu Poznańskiego. Po wojnie pracował w PINGW w Puławach, w 1949–1954 – we Wrocławiu. Od 1956 – w Szczecinie. Profesorem nadzwyczajnym mianowano go w 1956, a zwyczajnym – w 1961. Więcej – patrz: T. Majewski, I. Majchrowicz: *Profesor Tadeusz Dominik (1909–1980)*. „Acta Mycologica” 1986 t. 22 nr 1 s. 53–65; I. Maj. [I. Majchrowicz]: *Dominik Tadeusz (1909–1980)*. [W:] S. Feliksiaak (red.): *Słownik biologów polskich...*, dz. cyt. s. 135.

¹¹⁶ S. A. Pieniążek: *Rola chromozomów*. „Problemy” 1949 t. 5 nr 8 s. 573.

¹¹⁷ T. Dominik: *Dalej o chromozomach...* „Problemy” 1949 t. 5 nr 12 s. 855–856.

¹¹⁸ S. A. Pieniążek: *Odpowiedź na list prof. Dominika*. „Problemy” 1949 t. 5 nr 12 s. 857.

¹¹⁹ Patrz przypis 114.

¹²⁰ T. Dominik: *Jeszcze o chromozomach*. „Problemy” 1950 t. 6 nr 3 s. 203–205.

¹²¹ S. A. Pieniążek: *W odpowiedzi prof. Dominikowi*. „Problemy” 1950 t. 6 nr 3 s. 205.

¹²² A. Czartkowski: *Mieszance wegetatywne u roślin*. „Myśl Współczesna” 1950 t. 5 nr 1 s. 444–459; S. Pieniążek: *Krzyżówki wegetatywne*. „Problemy” 1950 t. 6 nr 6 s. 392–396; S. Pieniążek: *Miczurinowskie zasady hodowli drzew owocowych*. „Przegląd Ogrodniczy” 1950 t. 27 nr 3 s. 65–69; B. Starmachowa: *Iwan Miczurin pionier nowych dróg nauki*. Czytelnik Warszawa 1950 ss. 32 [seria: „Genetyka nauka o dziedziczności”, z. 1]; S. Zaliwski: *Krzyżówki wegetatywne*. „Przegląd Ogrodniczy” 1950 t. 27 nr 4 s. 104–108; E. Malinowski: *Mieszance wegetatywne...*, dz. cyt.

¹²³ K. Moldenhawer: *Wstępne doświadczenia nad otrzymywaniem mieszańców wegetatywnych na drodze szczepień*. (Komunikat tymczasowy). „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności” 1949 [wyd. 1950] t. 50 nr 8 s. 448–451; C. Moldenhawer: *Introduction to experiments carried out on vegetable hybrids by grafting*. „Comptes Rendus Mensuels des séances de la Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles de l’Académie Polonaise des Sciences et des Lettres” 1949 [wyd. 1950] nr 10 s. 13–14.

¹²⁴ E. Malinowski: *Zakład Genetyki i Hodowli Roślin SGGW*. „Postępy Wiedzy Rolniczej” 1950 t. 2 nr 1–2 s. 202–204; S. Pieniążek: *Krzyżówki wegetatywne*. „Problemy” 1950 t. 6 nr 6 s. 392–396, cyt. s. 393–394 – „Ponieważ u nas genetyka formalna zakorzeniła się głęboko, wielu biologów miało i ma dalej trudności w zrozumieniu nowej genetyki. Trudność sprawia przede wszystkim nowoodkryty fakt, fundament nowej genetyki, że właściwości nabyte w ciągu życia mogą się dziedziczyć”, s. 395 – „U nas w Polsce naocznie dowiódł istnienia krzyżówek wegetatywnych prof. Malinowski w Zakładzie Genetyki SGGW w Skierniewicach. Zaszczepił on na pomidory o owocach żółtych, kulistych i gładkich, gałązkę pomidora o owocach czerwonych, spłaszczonych i pofałdowanych”, s. 396 – „Nasze zakłady naukowe w Skierniewicach, Kórniku i Puławach zaczęły już prace hodowlane metodą Miczurina w celu wytworzenia dla naszego klimatu lepszych i bardziej przystosowanych jabłoni, grusz i czereśni”.

¹²⁵ Np.: T. Szarbiński: *Nowe badania nad strukturą jądra*. „Wszechświat” 1950 nr 6 s. 86–88; B. Świętochowski: *Nowe rośliny w ZSRR jako przykład powiązania nauki z praktyką w gospodarce socjalistycznej*. „Postępy Wiedzy Rolniczej” 1950 t. 2 nr 4 s. 42–52.

¹²⁶ L. Chomiński: *Od Darwina do Miczurina. Jak przyroda i człowiek tworzą gatunki*. LSW Warszawa 1950 ss. 371.

¹²⁷ L. Chomiński: *Od Darwina do Miczurina...*, dz. cyt. s. 222, 225, 279–280.

¹²⁸ [anonim]: *Młodzi miczurinowcy*. Album Nr. 2 i 3. [wyd.] Tow. Przyjaźni Pol.-Radz., Książka i Wiedza [druk. w ZSRR?] 1949–1950? [Cytat otrzymałem od prof. Tomasza Majewskiego z Warszawy.]

¹²⁹ *Materiały Konferencji Agrobiologów, Biologów i Medyków w Kuźnicach*. Książka i Wiedza Warszawa 1951 T. I ss. 747, T. II ss. 740; w tym: E. Malinowski: *Problem gatunku*. [W:] *Materiały Konferencji Agrobiologów, Biologów i Medyków w Kuźnicach*. T. I., cyt. s. 287–325; K. Petrusiewicz: *Konferencja teoretyczna biologów, agrobiologów i medyków*. „Postępy Wiedzy Rolniczej” 1951 t. 3 nr 1 s. 14–20; T. Jaczewski: *Konferencja biologiczna...*, dz. cyt.; K. Petrusiewicz: *Podsumowanie obrad konferencji Kuźnickiej*. „Problemy” 1951 t. 7 nr 3 s. 173–179.

¹³⁰ S. Pięiążek: *W świecie roślin*. Warszawa 1951 ss. 244; Z. Rościszewska-Gąsiorowska: *Przekształcamy rośliny. Doświadczenia i zadania*. Warszawa 1951 ss. 135.

¹³¹ W. Michajłow: *Kurs biologów w Dziwnowie*. „Wszechświat” 1952 nr 3/6 s. 129–130.

¹³² S. Skowron: *Nowe prądy w cytologii*. „Myśl Współczesna” 1951 t. 6 nr 1 s. 345–357.

¹³³ H.B.: *Dialektyczno-biologiczna metoda badań przemiany pokoleń u roślin*. „Farmacja Polska” 1952 t. 8 nr 3 s. 85–88; W. Michajłow, K. Petrusiewicz: *Iwan Miczurin i Trofim Łysenko...*, dz. cyt.

¹³⁴ W. Bejnarr: *Krzyżówki wegetatywne u buraków*. „Roczniki Nauk Rolniczych” 1952 t. 61 s. 249–258; M. Jordan: *Mieszzańce wegetatywne rodzaju Bryophyllum*. „Postępy Wiedzy Rolniczej” 1952 t. 4 nr 2 s. 19–30; K. Moldenhawer: *Dalsze wyniki badań nad mieszańcami wegetatywnymi ze szczególnym uwzględnieniem rodziny Solanacea-Composita*. „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności” 1951 [wyd. 1952] t. 52 nr 3 s. 222; A. Rejman: *Rozwój stadialny, okresy wzrostu i owocowania, oraz fenofazy drzew owocowych*. „Przegląd Ogrodniczy” 1952 t. 29 nr 9 s. 1–4.

¹³⁵ S. Białobok: *Program badawczy Zakładu Dendrologii i Pomologii PAN w Kórniku*. „Kosmos” 1953 ser. A Biologiczna t. 2 nr 1 s. 107–109.

¹³⁶ W. Bejnarr: *Nowe poglądy na zapłodnienie roślin*. „Postępy Wiedzy Rolniczej” 1952 t. 4 nr 3 s. 19–28; J. Minkiewicz: *Niektóre wyniki i perspektywy prac zakładów naukowo-badawczych w ZSRR*. „Postępy Wiedzy Rolniczej” 1952 t. 4 nr 6 s. 88–99.

¹³⁷ [redakcja]: *Pięciolecie przełomowej Sesji Wszechzwiązkowej Akademii Nauk Rolniczych im. Lenina (1948–1953)*. „Kosmos” 1953 ser. A Biologiczna t. 2 nr 3 s. 3–9.

¹³⁸ W. Kunicki-Goldfinger: *Przedkomórkowe formy życia u bakterii*. „Kosmos” 1953 ser. A Biologiczna t. 2 nr 3 s. 25–32.

¹³⁹ S. Białobok: *Hodowla topoli w oparciu o metody miczurinowskiej biologii*. [W:] *Materiały Konferencji Agrobiologiczne Leśników. Rogów ...*, dz. cyt. s. 72–75.

¹⁴⁰ Z. M. Obmiński: *Próba interpretacji rozwoju osobniczego roślin drzewiastych z punktu widzenia nowej biologii*. „Sylwan” 1953 t. 97 s. 401–408.

¹⁴¹ W. Michajłow: *Dyskusja o problemach powstawania gatunków w ZSRR*. „Kosmos” 1953 ser. A Biologiczna t. 2 nr 2 s. 40–49.

¹⁴² *Materiały Konferencji Agrobiologicznej Leśników. Rogów ...*, dz. cyt. s. 78 (wypowiedź S. Tyszkiewicza).

¹⁴³ E. Malinowski: *Anatomia roślin*. PWN Warszawa 1953 ss. 479.

¹⁴⁴ E. Malinowski: *Anatomia roślin*. Nakł. Komitet Wydawniczy Podręczników Akademickich, Kasa im. Mianowskiego Warszawa 1938 ss. VII + 334.

¹⁴⁵ Biblioteka Zakładu Cytologii i Embriologii Roślin Instytutu Botaniki UJ, nr inw. 3949.

¹⁴⁶ Maria Skalińska po studiach w Bernie i uzyskaniu tam doktoratu, pracowała w Wyższej Szkole Ogrodniczej w Warszawie. Po habilitacji na UJ (1924) wykładała tu genetykę. Po II wojnie światowej była profesorem i kierownikiem Katedry Anatomii i Cytologii Roślin na UJ. Więcej – patrz: [anonim]: [*Profesor Dr Maria Skalińska was born in Warsaw...*]. „Acta Biologica Cracoviensia” 1965, ser. Botanica t. 8 nr 1 s. 3–4; A. Jan kun: *Maria Magdalena Skalińska (1890–1977)*. [W:] A. Zemanek (red.): *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi. Część I: Biografie uczonych*. Kraków 2000 s. 199–212; M. Kovanda: *Professor Maria Skalińska: a personal recollection*. „Polish Botanical Studies” 1991 t. 2 s. 19–20; E. Pog an: [*The bibliography of Prof. M. Skalińska ...*]. „Acta Biologica Cracoviensia” 1965, ser. Botanica t. 8 nr 1 s. 5–6; E. Pog an: *Professor Dr Maria Skalińska – fifty years of scientific work*. „Genetica Polonica” 1966 t. 7 nr 1 s. 47–48; E. Pog an: *Prof. Dr Maria Skalińska*. „Genetica Polonica” 1978 t. 19 nr 1 s. 109–112; E. Pog an: *Professor Dr Maria Skalińska (1890–1977)*. „Acta Biologica Cracoviensia” 1978, ser. Botanica t. 21 nr 2 s. 85–91; E. P. [E. Pog an]: *Skalińska Maria (1890–1977)*. [W:] S. Feliksia k (red.): *Słownik biologów polskich...*, dz. cyt. s. 488–489; A. Śródka, P. Szczawiński: *Skalińska Maria*. [W:] A. Śródka, P. Szczawiński: *Biogramy Uczonych Polskich...*, dz. cyt. s. 338–340.

¹⁴⁷ J. Cz osnowski: *Ćwiczenia z anatomii roślin*. PWN Warszawa 1951 ss. 120.

¹⁴⁸ Jerzy Cz osnowski był absolwentem Uniwersytetu Poznańskiego (1947). Doktorat obronił w 1949, profesorem nadzwyczajnym mianowano go w 1955, a zwyczajnym – w 1974. Pracował na Uniwersytecie Poznańskim. Więcej – patrz: [anonim]: *Jerzy Cz osnowski (życiorys)*. [W:] *Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za lata 1945–1954/55*. Poznań 1958 s. 599–600; E. Cz osnowski: *Prof. dr Jerzy Cz osnowski (5 III 1922–6 VI 1976)*. „Wiadomości Botaniczne” 2004 t. 48 nr 1/2 s. 32–34.

¹⁴⁹ Porównaj rycinę 9A na s. 33 z tego podręcznika, z analogiczną ryciną z podręcznika E. Malinowskiego (ryc. 37A na s. 51).

¹⁵⁰ J. M o t y k a : *Geobotanika*. UMCS, nakładem PWN Warszawa 1953 ss. 410 (wydano za zgodą rektora UMCS, pismo z dn. 26 IX 1952 r.; oddano do wykonania 24 IV 1953 r.; jest to powielony maszynopis).

¹⁵¹ Józef Motyka był absolwentem UJ. Po wojnie i utworzeniu UMCS przeniósł się do Lublina, gdzie kierował Katedrą Systematyki i Geografii Roślin UMCS. Profesorem był od 1946 r. Więcej – patrz: J. Bystrek: Profesor dr Józef Motyka w 80 rocznicę urodzin. „Annales UMCS” 1979, sect. C t. 34 s. I–VIII; J. B y s t r e k : *Profesor dr Józef Motyka (1900–1984)*. „Wiadomości Botaniczne” 1985 t. 29 nr 4 s. 279–284; K. K a r c z m a r z : *Prof. dr hab. Józef Motyka 1900–1984*. [W:] Z. J ó ź w i k (red.): *Księga pamiątkowa Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej Lublin 1995 s. 163–165.

¹⁵² J. M o t y k a : *Próba zastosowania metod materializmu dialektycznego w geobotanice*. „Kosmos” 1953 ser. A Biologiczna t. 2 nr 4 s. 25–51.

¹⁵³ Chodzi o fitosocjologię w ujęciu J. Braun-Blanqueta.

¹⁵⁴ 1. „prawo wszechzależności zjawisk”, 2. „prawo postępowego rozwoju w szacie roślinnej i w środowisku”, 3. „prawo przechodzenia zmian ilościowych w jakościowe”, 4. „prawo jedności i walki przeciwności jako czynnik twórczy procesów geobotanicznych”.

¹⁵⁵ VI. „konieczna jest ścisła łączność między „wielką” i „małą” geobotaniką”, VII. „Problematyka geobotaniczna winna wynikać z potrzeb naukowych i gospodarczych. Stosowanie metod winno wynikać ze swoistości zagadnienia, jednak przy zachowaniu głównych ustalonych metod badania. Zagadnienia łatwiejsze mają pierwszeństwo przed bardziej złożonymi, ważne gospodarczo przed teoretycznymi”.

¹⁵⁶ „Kosmos” 1953 seria A Biologiczna t. 2 nr 4(5). Biblioteka Instytut Botaniki UJ i Instytutu Botaniki im. W. Szafera PAN w Krakowie, sygn. 439, nr inw. IB PAN 5999.

¹⁵⁷ J. D e m b o w s k i : *Metodologia materializmu dialektycznego...*, dz. cyt.; *Sprawozdanie z I posiedzenia Prezydium Polskiej Akademii Nauk*. „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1953 t. 1 nr 1–2 s. 33–39.

¹⁵⁸ S. B a ł u t : *Próba wykorzystania zjawisk fotoperiodycznych do badań rozwoju stadialnego roślin drzewiastych*. „Sylwan” 1954 t. 98 s. 193–199; A. K. F i e d o r o w : *Do zagadnienia zróżnicowania stożka wzrostu w związku ze stadialnym rozwojem roślin*. „Biuletyn Hodowli i Selekcji Roślin” 1954 nr 9–10 s. 27–40.

¹⁵⁹ A. L i s t o w s k i : *Devernalizacja czyli o tzw. odwracalności...*, dz. cyt.

¹⁶⁰ M. S t r z e m s k i : *Dialektyczna geobotanika jako czynnik postępu w gleboznawstwie*. „Kosmos” 1954 ser. A Biologiczna t. 3 nr 3 s. 296–301; J. M o t y k a : *W sprawie współpracy geobotaniki i gleboznawstwa*. „Kosmos” 1954 ser. A Biologiczna t. 3 nr 6 s. 751–754.

¹⁶¹ W. M i c h a j ł o w , K. P e t r u s e w i c z (red.): *Dziesięć lat rozwoju biologii...*, dz. cyt.

¹⁶² W. B ł a ż e j e w i c z : *Dyskusja nad procesem specjacji. (Z materiałów bibliograficznych)*. „Kosmos” 1954 ser. A Biologiczna t. 3 nr 2 s. 194–211, cyt. s. 196 – „Dla stwierdzenia wspomnianych faktów W. Dmitriew przeprowadził doświadczenia nad po-

wstawaniem stokłósy kostrzeby [sic!] z żyta przez pogorszenie się warunków bytowania żyta. Doświadczenia potwierdziły przypuszczenia”.

¹⁶³ E. M a l i n o w s k i : *Zakład Genetyki PAN i Zakład Genetyki SGGW w Skiernewicach*. „Kosmos” 1954 ser. A Biologiczna t. 3 nr 4 s. 467–468.

¹⁶⁴ *Wszechświat, Życie, Człowiek. Praca zbiorowa*. Wyd. I. Książka i Wiedza Warszawa 1954 ss. 388 [zarówno wydanie pierwsze, jak i drugie są jednakowe i zawierają m.in. rozdziały: M. B i r e c k i – *Człowiek tworzy nowe rośliny* – s. 337–349 (o Miczurinie), M. B i r e c k i – *O teorii rozwoju stadialnego* – s. 350–358 (o Łysence)].

¹⁶⁵ *Wszechświat, Życie, Człowiek. Praca zbiorowa*. Wyd. II. Książka i Wiedza Warszawa 1955 ss. 388.

¹⁶⁶ *Wszechświat, Życie, Człowiek. Praca zbiorowa*. Wyd. III. Książka i Wiedza Warszawa 1955 ss. 483 [rozdziały: M. B i r e c k i – *Człowiek tworzy nowe rośliny i O teorii rozwoju stadialnego*].

¹⁶⁷ A. K u ż d o w i c z : *Wpływ szczepienia na syntezę alkaloidów tropinowych. The influence of grafting on the synthesis of tropine alkaloids*. „Acta Societatis Botanicorum Poloniae” 1955 t. 24 nr 3 s. 549–566.

¹⁶⁸ A. L i s t o w s k i : *Uwagi o niektórych zagadnieniach rozwoju...*, dz. cyt.; J. S z w e y k o w s k i : *Problem form przejściowych między gatunkami*. „Kosmos” 1955 ser. A Biologiczna t. 4 nr 3 s. 421–432; W. K u n i c k i G o l d f i n g e r : *O tzw. „spontanicznych mutacjach” czyli o pewnych iluzjach naukowych*. „Kosmos” 1955 ser. A Biologiczna t. 4 nr 2 s. 235–244.

¹⁶⁹ A. G u t t o w a , T. P o j m a ń s k a : *Niektóre filozoficzne zagadnienia dyskusji o gatunku i powstawaniu gatunków – G. W. Płatonow* („Myśl Filozoficzna” nr 6, 1954). „Kosmos” 1955 ser. A Biologiczna t. 4 nr 3 s. 467–472.

¹⁷⁰ *Stulecie urodzin I. W. Miczurina*. „Kosmos” 1955 ser. A Biologiczna t. 4 nr 4 s. 521–549; S. B a r b a c k i : *Miczurina a Sempołowski*. „Kosmos” 1955 ser. A Biologiczna t. 4 nr 5 s. 637–638; C. H e r n i c z e k : *W 100 rocznicę urodzin I. W. Miczurina*. Kraków 1955 ss. 25; H. M a k o w e r : *Korespondencja Miczurina*. „Problemy” 1955 t. 11 s. 55–57; J. P i e n i ą ż e k : *W setną rocznicę urodzin I. W. Miczurina*. „Wszechświat” 1955 nr 12 s. 289–292; S. A. P i e n i ą ż e k : *Iwan Miczurin (w stulecie urodzin)*. „Biologia w Szkole” 1955 t. 8 nr 4 s. 2–8; S. A. P i e n i ą ż e k : *W związku z rocznicą I. W. Miczurina*. „Kosmos” 1955 ser. A Biologiczna t. 4 nr 4 s. 527–531; S. A. P i e n i ą ż e k : *Stulecie urodzin I. W. Miczurina*. „Postępy Nauk Rolniczych” 1955 t. 2 nr 3 s. 5–14.

¹⁷¹ A. M a k a r e w i c z : *Pokłosie roku miczurinowskiego*. „Kosmos” 1956 ser. A Biologiczna t. 5 nr 1 s. 137–151; S. B a r b a c k i : *Nowe drogi do poznania dziedziczności*. „Postępy Nauk Rolniczych” 1956 t. 3 nr 1 s. 3–18.

¹⁷² S. B a ł u t : *Kilka uwag o zagadnieniu rozwoju osobniczego roślin drzewiastych*. „Kosmos” 1956 ser. A Biologiczna t. 5 nr 1 s. 33–39 [prezentuje różne koncepcje radzieckie].

¹⁷³ S. P i e n i ą ż e k : *Z sesji Miczurinowskiej w Moskwie*. „Kosmos” 1956 ser. A Biologiczna t. 5 nr 2 s. 109–120.

¹⁷⁴ J. J a r a n o w s k i : *Konferencja naukowa pt. Rola poliploidów w naturze i hodowli roślin*. „Kosmos” 1956 ser. A Biologiczna t. 5 nr 2 s. 235–237, cyt. s. 236 – „Niektóre referaty, szczególnie prof. M. Skalińskiej i doc. A. Filutowicza, dają podstawę do wniosku, że naturalne i sztuczne poliploidy nie potwierdzają, ale raczej podważają chromosomową teorię dziedziczności”.

¹⁷⁵ T. M a r c h l e w s k i : *Zagadnienie poliploidalności we współczesnym ujęciu*. „Kosmos” 1956 ser. A Biologiczna t. 5 nr 2 s. 153–156.

¹⁷⁶ Np.: Z. O b m i ń s k i : *O właściwy pogląd na rolę miczurinizmu w naukach biologicznych*. „Sylwan” 1957 t. 101 nr 4 s. 1–13.

¹⁷⁷ W. G a j e w s k i : *Z podróży do Związku Radzieckiego*. „Wiadomości Botaniczne” 1957 t. 1 nr 1 s. 19–39.

¹⁷⁸ I. G e y e r - D u s z y ń s k a : *Zagadnienia genetyki współczesnej. Konferencja naukowa zorganizowana przez Zarząd Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika*. „Kosmos” 1957 ser. A Biologiczna t. 6 nr 5 s. 569–573.

¹⁷⁹ S. G r z e s i u k : *Niektóre zagadnienia rozwoju osobniczego roślin w świetle nauki radzieckiej*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie” 1957 t. 2 s. 47–70.

¹⁸⁰ Np.: K.R.: *Kierunkowa zmienność dziedziczna własności fermentacyjnych drożdży pod wpływem specjalnego podłoża*. „Kosmos” 1958 ser. A Biologiczna t. 7 nr 3 s. 334–335.

¹⁸¹ H. B e r t o l d : *Dyskusje genetyków na spotkaniach międzynarodowych wg prof. I. E. Głuszczenki*. „Biuletyn Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin” 1958 nr 3 s. 11–17; I. E. G ł u s z c z e n k o : *Rozwój prac nad krzyżowaniem wegetatywnym*. „Hodowla Roślin, Aklimatyzacja i Nasiennictwo” 1958 t. 2 s. 1–20 [ponowna próba wykazania słuszności łysenkizmu].

¹⁸² W.M. [W. M i c h a j ł o w] : *„Priroda” o darwinizmie*. „Kosmos” 1958 ser. A Biologiczna t. 7 nr 1 s. 51–53.

¹⁸³ W.M. [W. M i c h a j ł o w] : *40 lat rozwoju biologii w Związku Radzieckim*. „Kosmos” 1958 ser. A Biologiczna t. 7 nr 2 s. 181–186.

¹⁸⁴ J. W i e r s z y ł o w s k i : *Radzieckie i angielskie krzyżówki generatywne jabłoni (Malus) z gruszą (Pirus)*. „Wiadomości Botaniczne” 1958 t. 2 nr 1 s. 25–30.

¹⁸⁵ S. W ó y c i c k i : *Chimery (mieszance szczepionkowe) w świetle najnowszych badań*. „Wiadomości Botaniczne” 1958 t. 2 nr 3 s. 129–140.

¹⁸⁶ B. H a l i c z : *Z dziejów myśli ewolucyjnej*. Warszawa 1958 ss. 194.

¹⁸⁷ T. M a r c h l e w s k i : *Czy istnieje kryzys w genetyce*. „Kosmos” 1958 ser. A Biologiczna t. 7 nr 5 s. 517–532.

¹⁸⁸ Nie uwzględniłem tu wypowiedzi pojedynczych botaników. Do najwcześniejszych należy zreferowanie wyników swych prac w duchu łysenkizmu przez Edmunda Malinowskiego (1885–1979) pod koniec 1948 r. lub na początku 1949 r. podczas zebrania naukowo-dyskusyjnego zorganizowanego przez Radę Naukową przy Ministerstwie Rolnictwa i Reform Rolnych. Patrz: W. M i c h a j ł o w : *Na pierwszym etapie rozwoju...*, dz. cyt. s. 124–125.

¹⁸⁹ [anonim]: *Narada biologów i agrobiologów...*, dz. cyt.; J. D e m b o w s k i : *O nowej genetyce...*, dz. cyt.; J. D e m b o w s k i : *Teoria Miczurina-Lysenki...*, dz. cyt.; W. Michajłow: *Na pierwszym etapie rozwoju...*, dz. cyt. s. 125.

¹⁹⁰ J. D e m b o w s k i : *O nowej genetyce...*, dz. cyt. s. 69–74.

¹⁹¹ J. D e m b o w s k i : *O nowej genetyce...*, dz. cyt. s. 96–98.

¹⁹² J. D e m b o w s k i : *O nowej genetyce...*, dz. cyt. s. 149–156.

¹⁹³ Michał Korczewski był absolwentem UJ. Po habilitacji został mianowany w 1922 profesorem nadzwyczajnym na Wydziale Ogrodniczym SGGW w Warszawie. Więcej – patrz: J. C z o s n o w s k i : *Michał Korczewski*. „Rocznik Nauk Rolniczych” 1954 ser. A t. 70 nr 2 s. 347–349; Z. K. [Z. K o s i e k] : *Korczewski Michał (1889–1954)*. [W:] S. F e l i k s i a k (red.): *Słownik biologów polskich...*, dz. cyt. s. 276; F. M a j e w s k i : *Michał Korczewski*. [W:] *Księga Pamiątkowa SGGW w Warszawie 1906–1956*. T. 1. Warszawa 1958 s. 264–266; Z. S t a r c k : *Michał Korczewski (1889–1954)*. „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1984 t. 46 [za 1983] s. 229–230; Z. S t a r c k : *Michał Korczewski, profesor fizjologii roślin*. [W:] T. M a j e w s k i : *Materiały do historii Wydziału Ogrodniczego Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego*. Fundacja Rozwój SGGW Warszawa 1996 s. 65; A. Ś r ó d k a , P. S z c z a w i ń s k i : *Korczewski Michał*. [W:] A. Ś r ó d k a , P. S z c z a w i ń s k i : *Biogramy Uczonych Polskich...*, dz. cyt. s. 196–198; W. Trzeciński: *Prof. dr Michał Korczewski*. „Postępy Nauki Rolniczej” 1954 t. 1 nr 6 z. 5 s. 134–136.

¹⁹⁴ W. G a j e w s k i : *The grim heritage of Lysenkoism: four personal accounts. II. Lysenkoism in Poland*. „The Quaternary Review of Biology” 1990 t. 65 nr 4 s. 423–434, cyt. s. 430. Wystąpienie M. Korczewskiego – patrz: J. D e m b o w s k i : *O nowej genetyce...*, dz. cyt. s. 110–115.

¹⁹⁵ Patrz s. 94–96.

¹⁹⁶ Stanisław Kulczyński, był absolwentem Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie też doktoryzował się i habilitował. Profesorem został w 1924 i objął Katedrę Systematyki i Morfologii Roślin Uniwersytetu Lwowskiego. W 1936–1937 był rektorem Uniwersytetu Lwowskiego. Po II wojnie światowej organizował Politechnikę i Uniwersytet Wrocławski jako ich rektor. Był prezesem Stronnictwa Demokratycznego i zastępcą Przewodniczącego Rady Państwa. Więcej – patrz: [anonim]: *Stanisław Kulczyński*. „Review of Polish Academy of Sciences” 1961 t. 6 nr 2 (22) s. 72–75; H. B. [H. B u k o w i e c k i] : *Kulczyński Stanisław Leon (1895–1875)*. [W:] S. F e l i k s i a k (red.): *Słownik biologów polskich...*, dz. cyt. s. 311–312; J. F a b i s z e w s k i : *Stanisław Kulczyński 1895–1975*. „Acta Societatis Botanicorum Poloniae” 1992 t. 61 nr 1 s. 3–5; K. R o s t a ń s k i : *Mój mistrz – wspomnienie o profesorze Stanisławie Kulczyńskim (1895–1975) z lat 1952–1954*. „Wiadomości Botaniczne” 1993 t. 37 nr 1/2 s. 175–178; A. Ś r ó d k a , P. S z c z a w i ń s k i : *Kulczyński Stanisław Leon*. [W:] A. Ś r ó d k a , P. S z c z a w i ń s k i : *Biogramy Uczonych Polskich...*, dz. cyt. s. 214–221; H. T u s z y ń s k a - R ę k a w k o w a : *Stanisław Kulczyński*. [W:] *Polskie Towarzystwo Geograficzne w pięćdziesiątą rocznicę działalności*. Warszawa 1968 s. 265; B. Z a g ó r s k a - M a r e k : *Stanisław Kulczyński (1895–1975)*. „Dolny Śląsk” 2002 nr 10 s. 335–339.

¹⁹⁷ Nie natrafiłem na opublikowaną wersję tego referatu. Poniżej posługuję się tylko streszczeniem.

¹⁹⁸ P. [A. P a n k o w i c z]: *Spostrzeżenia ze Zjazdu Polskiego Towarzystwa Botanicznego we Wrocławiu*. „Życie Nauki” 1950 t. 5 nr 11–12 s. 954–956.

¹⁹⁹ *Materiały Konferencji Agrobiologów, Biologów i Medyków w Kuźnicach*. T. I, T. II. dz. cyt.

²⁰⁰ Stefan Białobok był absolwentem Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Po wojnie kierował Ogrodami Kórnickimi (od 1975 – Instytutem Dendrologii PAN) do 1979 r. Profesorem nadzwyczajnym mianowano go w 1954, a zwyczajnym – w 1970 r. Więcej – patrz: A. B o r a t y Ń s k i, J. D o l a t o w s k i, J. O l e k s y n: *Stefan Białobok (1909–1992)*. „Wiadomości Botaniczne” 1993 t. 37 nr 1/2 s. 93–109; K. B r o w i c z: *Stefan Białobok 1909–1992*. „Nauka Polska” 1993 t. 41 nr 5 s. 161–164; W. B u g a ł a: *Jubileusz 35-letniej działalności naukowej prof. dra S. Białoboka w Instytucie Dendrologii PAN w Kórniku*. „Arboretum Kórnickie” 1980 t. 25 s. 5–11; W. B u g a ł a: *Prof. dr Stefan Białobok (1909–1992)*. „Wiadomości Botaniczne” 1993 t. 37 nr 1/2 s. 110–112; W. B u g a ł a: *Profesor Stefan Białobok (1909–1992)*. „Rocznik Dendrologiczny” 1993 t. 41 s. 5–8.

²⁰¹ Antoni Filutowicz był absolwentem Uniwersytetu Poznańskiego, gdzie doktoryzował się w 1945. Po II wojnie światowej pracował w oddziale bydgoskim PINGW, następnie w IHAR. W 1955 został mianowany docentem, profesorem nadzwyczajnym – w 1963, a zwyczajnym – w 1971. Więcej – patrz: S. B a r b a c k i: *Antoni Filutowicz (1914–1976)*. „Genetica Polonica” 1976 [wyd. 1977] t. 17 nr 4 s. 562; E. B i l s k i: *Antoni Filutowicz (1914–1976)*. „Biuletyn Oceny Odmian” 1978 t. 6 nr 2 s. 5–6; I. G u t m a Ń s k i: *Antoni Filutowicz 1914–1976*. „Bydgosztiana” 1978 nr 8 [za 1975–1976] s. 143–145.

²⁰² Karol Kaniewski był absolwentem Uniwersytetu Warszawskiego. Doktoryzował się w 1946 na SGGW w Warszawie, gdzie pracował aż do przejścia na emeryturę, uzyskał w 1954 tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1973 – zwyczajnego. Więcej – patrz: [anonim]: *Dr Karol Kaniewski*. [W:] *Księga Pamiątkowa SGGW w Warszawie 1906–1956*. T. 1. Warszawa 1958 s. 535–536; T. M. [T. M a j e w s k i]: *Kaniewski Karol (1907–1981)*. [W:] S. F e l i k s i a k (red.): *Słownik biologów polskich...*, dz. cyt. s. 247–248.

²⁰³ Lucjan Kaznowski był absolwentem Politechniki Kijowskiej. Od 1919 kierował działem roślin pastewnych PINGW, a następnie był tam dyrektorem. Po likwidacji PINGW w 1951 był wicedyrektorem IHAR. Od 1945 był profesorem na UMCS. Więcej – patrz: S. B a r b a c k i: *Prof. dr Lucjan Kaznowski. Wspomnienie*. „Rocznik Nauk Rolniczych” 1955 ser. A t. 71 nr 2 s. 343–347; S. B a r b a c k i: *Lucjan Kaznowski*. „Spraw. Pozn. Tow. Przyj. Nauk” 1957 t. 19 [za 1955] nr 1 s. 132–134; E. C z e r w i Ń s k i: *Lucjan Kaznowski*. [W:] *Księga Pamiątkowa SGGW w Warszawie 1906–1956*. T. 1. Warszawa 1958 s. 258–259; S. L e w i c k i: *Lucjan Kaznowski*. „Annales UMCS” 1958 ser. E t. 11 [za 1956] s. 3–9; A. M a s s. [A. M a s s a l s k i]: *Kaznowski Lucjan (1890–1955)*. [W:] S. F e l i k s i a k (red.): *Słownik biologów polskich...*, dz. cyt. s. 256–257.

²⁰⁴ Mikołaj Kostyniuk był absolwentem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, gdzie doktoryzował się z zakresu botaniki i geologii. Po II wojnie światowej przeniósł się do Wrocławia na tamtejszy uniwersytet, gdzie się habilitował (1950). Od 1954 pra-

cował na Uniwersytecie Warszawskim. Więcej – patrz: [anonim]: *Kostyniuk Mikołaj*. „Roczniki Uniwersytetu Warszawskiego” 1962 t. 3, s. 66; [anonim]: *Kostyniuk Mikołaj*. „Roczniki Uniwersytetu Warszawskiego” 1971 t. 10 s. 53; H. B u k o w i e c k i : *Mikołaj Kostyniuk 1908–1975*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1976 nr 2 s. 333–335; H. B. [H. B u k o w i e c k i] : *Kostyniuk Mikołaj (1908–1975)*. [W:] S. F e l i k s i a k (red.): *Słownik biologów polskich...*, dz. cyt. s. 281–282; W. K u r t z : *Prof. dr hab. Mikołaj Kostyniuk*. „Wiadomości Botaniczne” 1983 t. 27 nr 1 s. 9–10.

²⁰⁵ Jadwiga Marszewska-Ziemiecka była absolwentem Uniwersytetu Jagiellońskiego, doktorat uzyskała w Warszawie, habilitowała się w Poznaniu. Od 1931 kierowała Zakładem Mikrobiologii Gleby PINGW w Puławach, równocześnie (od 1945) pracowała na UMCS, od 1948 jako profesor zwyczajny. Więcej – patrz: S. B. [S. B r z o z o w s k i] : *Marszewska-Ziemiecka Jadwiga (1891–1968)*. [W:] S. F e l i k s i a k (red.): *Słownik biologów polskich...*, dz. cyt. s. 356–357; [pracownicy Zakładu Mikrobiologii IUNG w Puławach]: *Profesor dr Jadwiga z Marszewskich Ziemiecka. (Wspomnienie pośmiertne)*. „Postępy Mikrobiologii” 1968 t. 7 nr 3 s. 287–288.

²⁰⁶ Jakub Mowszowicz był absolwentem Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Po wojnie do przejścia na emeryturę pracował na Uniwersytecie Łódzkim, gdzie kierował Zakładem Systematyki i Geografii Roślin. Więcej – patrz: [anonim]: *Prof. dr habil. Jakub Mowszowicz – w 70 rocznicę urodzin*. „Biologia w Szkole” 1971 t. 24 nr 5 s. 55–56; K. C z y ż e w s k a : *W 45-lecie działalności naukowej prof. dr habil. Jakuba Mowszowicza*. „Acta Universitatis Lodzensis, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Matematyczno-Przyrodnicze, Folia Botanica” 1978 ser. II t. 20 s. 3–8; L. F a g a s i e w c z : *Jakub Mowszowicz 1901–1983*. „Chrońmy przyrodę ojczystą” 1984 t. 40 nr 4 s. 63–65; J. H e r e ż n i a k : *Jakub Mowszowicz (1901–1983)*. „Rocznik Sekcji Dendrologicznej Polskiego Towarzystwa Botanicznego” 1985 [wyd. 1987] t. 36 s. 167–172; J. K l i m a v i č i u t ě : *100th birth anniversary of Professor Jakub Mowszowicz*. „Botanica Lithuanica” 2002 t. 8 nr 1 s. 91–96; J. K. K u r o w s k i : *Wspomnienie o Profesorze Jakubie Mowszowiczu*. „Sylwan” 1984 t. 127 nr 10 s. 75–78; J. K. K u r o w s k i : *Dwudziestolecie śmierci profesora Jakuba Mowszowicza twórcy łódzkiej szkoły geobotanicznej*. „Wiadomości Botaniczne” 2004 t. 48 nr 1/2 s. 35–37; M. Ł a w r y n o w i c z : *Profesor Jakub Mowszowicz (1901–1983) – in memoriam*. „Wiadomości Botaniczne” 1985 t. 29 nr 3 s. 179–184; J. T. S i c i Ń s k i : *Prof. dr hab. Jakub Mowszowicz Zasłużony Nauczyciel PRL 1901–1983*. „Biologia w Szkole” 1984 t. 37 nr 2 s. 118–120; R. S o w a : *Działalność dydaktyczna Profesora dr habil. Jakuba Mowszowicza*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Matematyczno-Przyrodnicze, Folia Botanica” 1972 ser. II t. 51 s. 1–5; R. S o w a : *Prof. dr hab. Jakub Mowszowicz (5 XII 1901 – 18 XII 1983)*. „Acta Universitatis Lodzensis, Folia Botanica” 1984 t. 3 s. 347–351; P. S t y p i ń s k i : *Profesor J. Mowszowicz żarliwy dydaktyk i naukowiec*. „Biologia w Szkole” 1976 t. 29 nr 4 s. 53–54.

²⁰⁷ Bogumił Pawłowski był absolwentem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Od 1921 był z tą uczelnią związany nieprzerwanie. W 1938 został mianowany profesorem tytularnym, a w 1951 – profesorem zwyczajnym. W latach 1961–1968 był dyrektorem Instytutu Botaniki PAN. Był członkiem korespondentem PAU (1945) i członkiem rzeczywi-

stym PAN (1966). Więcej – patrz: [anonim]: *Spis publikacji prof. dra Bogumiła Pawłowskiego*. „Fragmenta Floristica et Geobotanica” 1970 t. 16 nr 1 s. 5–16; A. Jasiłowicz: *Bogumił Pawłowski (1898–1971)*. „Folia Biologica” 1972 t. 20 nr 4 s. 319–320; A. Jasiłowicz: *Bogumił Pawłowski (1898–1971)* [...]. „Folia Biologica” 1973 t. 21 nr 1 s. 2, nr 2 s. 112, nr 3 s. 242, nr 4 s. 360; J. Kornas: *Twórczość naukowa Bogumiła Pawłowskiego i jej źródła*. „Wiadomości Botaniczne” 1982 t. 26 nr 3 s. 91–96; J. Kornas: *Bogumił Pawłowski (1898–1971)*. [W:] A. Zemanek (red.): *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi...*, dz. cyt. s. 231–241; W. Szafer: *Twórczość naukowa Profesora Bogumiła Pawłowskiego*. „Fragmenta Floristica et Geobotanica” 1970 t. 16 nr 1 s. 17–23; A. Śródka, P. Szczawiński: *Pawłowski Bogumił*. [W:] A. Śródka, P. Szczawiński: *Biogramy Uczonych Polskich...*, dz. cyt. s. 285–289; K. Z. [K. Zakrzewski]: *Pawłowski Bogumił (1898–1971)*. [W:] S. Feliksia (red.): *Słownik biologów polskich...*, dz. cyt. s. 415–416; K. Zarzycki: *Bogumił Pawłowski (1898–1971)*. „Kosmos” 1972 ser. A Biologiczna t. 21 nr 1 s. 3–10; K. Zarzycki: *Bogumił Pawłowski 1898–1971*. „Chrońmy przyrodę ojczystą” 1972 t. 28 nr 1 s. 37–39; K. Zarzycki: *Bogumił Pawłowski (1898–1971)*. PAN Oddział w Krakowie 2002 s. 127–130; K. Zarzycki, J. Guzik, T. Tacik: *Bogumił Pawłowski (1898–1971) i jego dorobek w zakresie systematyki roślin*. „Acta Societatis Botanicorum Poloniae” 1973 t. 42 nr 1 s. 3–20.

²⁰⁸ Witold Sławiński studiował na Akademii Rolniczej w Dublinach, Akademii Rolniczej i Leśnej w Moskwie, Uniwersytecie Moskiewskim i Uniwersytecie Wileńskim. Przed II wojną światową doktoryzował się i habilitował na Uniwersytecie Poznańskim. Po wojnie został profesorem botaniki i fizjologii roślin na UMCS. Od 1950 był kierownikiem Katedry Biologii na Wydziale Lekarskim Akademii Medycznej w Białymstoku. Więcej patrz: [anonim]: *Witold Sławiński (życiorys)*. [W:] *Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za lata 1945 – 1954/55*. Poznań 1958 s. 595–596; E. Bernacki: *Witold Sławiński 1888–1962*. „Białostoczczyzna” 1994 t. 2 s. 139–144; T. Dzierżykray-Rogalski: *Witold Sławiński (1888–1962)*. „Rocznik Białostocki” 1963 t. 4 s. 568–570; IRG [I. Rejment-Grochowska]: *Sławiński Witold (1888–1962)*. [W:] S. Feliksia (red.): *Słownik Biologów Polskich...*, dz. cyt. s. 492–493; W. Szafer: *Witold Sławiński 1888–1962*. „Chrońmy przyrodę ojczystą” 1963 t. 19 nr 3 s. 33–34.

²⁰⁹ Władysław Szafer studiował na Uniwersytecie Wiedeńskim, a następnie – na Uniwersytecie Lwowskim. Od 1918 do przejścia na emeryturę pracował na Uniwersytecie Jagiellońskim kierując Ogrodem Botanicznym i Instytutem Botanicznym. Profesorem nadzwyczajnym został w 1918, a zwyczajnym – w 1920. W latach 1931–1932 był dziekanem Wydziału Filozoficznego UJ, w 1936–1938 – rektorem UJ, w czasie II wojny światowej – rektorem tajnego uniwersytetu, w 1945–1947 – prorektorem. Był członkiem czynnym PAU i w 1947–1952 jej wiceprezesem. Był członkiem rzeczywistym PAN i w 1957–1950 jej wiceprezesem. Zorganizował Instytut Botaniki PAN. Więcej – patrz: S. Brzozowski: *Władysław Szafer 1886–1970*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1971 t. 16 nr 3 s. 595–602; K. Fujak: *Profesor Władysław Szafer (1886–1970)*. „Rocznik Babiogórski” 2003 t. 5 s. 235–244; B. Hryniewicz: *Władysław Szafer i jego dzieło. 40-lecie pracy naukowej*. „Acta Societatis Botanicorum Poloniae”

1949–1950 t. 20 nr 1 s. 3–34; S. K u l c z y ń s k i : *Władysław Szafer przodownik pracy na polu ochrony przyrody*. „Ochrona Przyrody” 1950 t. 19 s. XI–XII; M. Ł.-Ś., H. B. [M. Ł a ń c u c k a - Ś r o d o n i o w a , H. B u k o w i e c k i] : *Szafer Władysław (1886–1970)*. [W:] S. F e l i k s i a k (red.): *Słownik biologów polskich...*, dz. cyt. s. 519–521; Z. Mirek, A. P i e k i e ł k o - Z e m a n e k : *Some of the more important facts in the life and work of Władysław Szafer (1886–1970)*. „Acta Societatis Botanicorum Poloniae” 1986 t. 55 nr 3 s. 309–314; B. P a w ł o w s k i : *Prof. dr Władysław Szafer*. „Biologia w Szkole” 1950 t. 3 nr 1 s. 52–54; W. S z a f e r : *Wspomnienia przyrodnika. Moi profesorowie – moi koledzy – moi uczniowie*. Zakł. Nar. im. Ossolińskich Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdański 1973 ss. 315; T. S z c z ę s n y : *Czterdzieści lat pracy profesora Władysława Szafera w państwowej organizacji ochrony przyrody w Polsce*. „Chrońmy przyrodę ojczystą” 1960 t. 16 nr 1 s. 3–11; T. S z c z ę s n y : *Profesor dr Władysław Szafer. (W 50-lecie pracy naukowej)*. „Sylvan” 1960 t. 104 nr 10 s. 1–10; K. Z a r z y c k i : *Władysław Szafer (1886–1970)*. PAN Oddział w Krakowie 2002 s. 171–173; A. Ś r ó d k a , P. S z c z a w i ń s k i : *Szafer Władysław Józef*. [W:] A. Ś r ó d k a , P. S z c z a w i ń s k i : *Biogramy Uczonych Polskich...*, dz. cyt. s. 379–387, K. Z a r z y c k i : *W stulecie urodzin Władysława Szafera (1886–1970)*. „Nauka Polska” 1987 t. 35 nr 5 s. 159–163; A. Z e m a n e k : *Władysław Szafer (1886–1970)*. [W:] A. Z e m a n e k (red.): *Złota Księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi...*, dz. cyt. s. 185–197.

²¹⁰ T. J a c z e w s k i : *Konferencja biologiczna...*, dz. cyt. s. 240 – „Najtrudniejszą sprawą w nowym stylu zespołowej pracy naukowej jest niewątpliwie samokrytyka. [...] Z tym większym uznaniem trzeba podkreślić szczerą samokrytyczną postawę prof. T. Marchlewskiego i prof. E. Malinowskiego, którzy w swoim czasie byli czynnymi i wybitnymi pracownikami w dziedzinie genetyki mendlowsko-morganowskiej i mieli na tym polu poważny dorobek naukowy, a obecnie potrafili nie tylko przyznać błędność ówczesnych swych założeń teoretycznych, ale również przestawić się w swej pracy na tory nowej genetyki miczurinowskiej”. Te publikowane informacje należałoby jeszcze skonfrontować z materiałami archiwalnymi, gdy już w całości będą dostępne.

²¹¹ A. Ś r ó d k a : *Michajłow Włodzimierz*. [W:] A. Ś r ó d k a : *Uczni polscy XIX–XX stulecia...*, dz. cyt. s. 101–105.

²¹² Historię aklimatyzacji ryżu w Polsce opisuje C. N a z a r e w i c z : *Sadzimy ryż, budujemy socjalizm*. „Gazeta – Magazyn” – cotygodniowy dodatek do „Gazety Wyborczej” 2000 nr 26(382) (29 VI 2000) s. 6–10.

²¹³ Wspomniane przez L. Kaznowskiego eksperymenty stojące na pograniczu botaniki i rolnictwa wynikały z przekonania Łysenkizmu o nieograniczonych możliwościach przystosowawczych gatunków. Sądzono, że wystarczy tylko przenieść przedstawicieli gatunków tropikalnych czy subtropikalnych do polskich warunków klimatycznych, by po krótszym lub dłuższym okresie aklimatyzacji uzyskać odmiany przystosowane do chłodnego klimatu (i długiego dnia).

²¹⁴ W niniejszym opracowaniu używam tylko terminu ‘łysenkowski’. Uważam jednakże, że należałoby utworzyć neologizm ‘łysenkistowski’. Wtedy pierwszy z nich odnosił by się do T. Łysenki i jego prac, natomiast drugi (ten utworzony) – do prac jego uczniów i innych piszących w duchu teorii Łysenki.

²¹⁵ Zgodnie z teorią Łysenki osobniki tego samego gatunku nie konkurowały między sobą, lecz się wspomagały.

²¹⁶ Rodzaj monotypowy to taki, który obejmuje tylko jeden gatunek.

²¹⁷ L. Kuźn. [L. Kuźnicki]: *Raabe Zdzisław (1909–1972)*. [W:] S. Feliksia k (red.): *Słownik Biologów Polskich...*, dz. cyt. s. 440–441.

²¹⁸ K. Petruszewicz, W. Michajłow, S. Skowron (red.): *Zagadnienia twórczego darwinizmu...*, dz. cyt.

²¹⁹ K. Petruszewicz, W. Michajłow, S. Skowron (red.): *Zagadnienia twórczego darwinizmu...*, dz. cyt. s. 346–357.

²²⁰ K. Petruszewicz, W. Michajłow, S. Skowron (red.): *Zagadnienia twórczego darwinizmu...*, dz. cyt. s. 223–238.

²²¹ Alfons Kuźdowicz był absolwentem Uniwersytetu Poznańskiego (1938). Po II wojnie światowej pracował w Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Bydgoszczy (1945–1950), następnie w Instytucie Hodowli i Aklimatyzacji Roślin. Docentem został mianowany w 1955, a profesorem – w 1972. Więcej – patrz: J. Rogozińska: *Prof. Alfons Kuźdowicz (29.V.1912–21.IV.1992)*. „Wiadomości Botaniczne” 1994 t. 38 nr 1/2 s. 108–110.

²²² K. Petruszewicz, W. Michajłow, S. Skowron (red.): *Zagadnienia twórczego darwinizmu...*, dz. cyt. s. 299–312.

²²³ Ówczesnie Mieczysław Birecki był profesorem i kierownikiem Katedry Ogólnej Uprawy Roli i Roślin SGGW w Warszawie.

²²⁴ K. Petruszewicz, W. Michajłow, S. Skowron (red.): *Zagadnienia twórczego darwinizmu...*, dz. cyt. s. 358–374.

²²⁵ Kazimierz Świeżyński był absolwentem SGGW w Warszawie. Doktorat obronił w 1951, habilitował się w 1961, profesorem nadzwyczajnym został w 1974, a zwyczajnym – w 1981. Pracował początkowo w Zakładzie Genetyki SGGW, następnie w Zakładzie Genetyki PAN, a w końcu w Instytucie Ziemiaka. Więcej – patrz: K. Świeżyński: *Świeżyński, Kazimierz Marian*. [W:] *Kto jest kim w Polsce 1984...*, dz. cyt. s. 983.

²²⁶ K. Petruszewicz, W. Michajłow, S. Skowron (red.): *Zagadnienia twórczego darwinizmu...*, dz. cyt. s. 498–509.

²²⁷ K. Petruszewicz, W. Michajłow, S. Skowron (red.): *Zagadnienia twórczego darwinizmu...*, dz. cyt. s. 80–87.

²²⁸ K. Petruszewicz, W. Michajłow, S. Skowron (red.): *Zagadnienia twórczego darwinizmu...*, dz. cyt. s. 510–522.

²²⁹ *Materiały Konferencji Agrobiologicznej Leśników. Rogów ...*, dz. cyt.; W. Kryczyski: *Konferencja leśników w Rogowie*. „Życie Nauki” 1952 t. 7 nr 6 s. 157–162.

²³⁰ Roman Kobendza był absolwentem Uniwersytetu Warszawskiego. Po wojnie zorganizował Katedrę Botaniki Leśnej i Dendrologii na SGGW w Warszawie. Profesorem został mianowany w 1946 r. Więcej – patrz: [anonim]: *Kobendza Roman* [...]. „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1954 t. 31–38 [za 1938–1945] s. 105–107; T. Górczyński: *Roman Kobendza 15.II.1886–24.XI.1955 r.* „Życie Szkoły Wyższej” 1956 nr 2 s. 107–109; T. Górczyński: *Życie i dzieło Romana Kobendzy*.

„Sylwan” 1956 t. 100 nr 9 s. 43–49; T. G o r c z y ń s k i: *Życie i dzieło Romana Kobendzy*. „Rocznik Sekcji Dendrologicznej Polskiego Towarzystwa Botanicznego” 1957 [wyd. 1958] t. 12 s. 9–37; T. G o r c z y ń s k i: *Roman Kobendza*. [W:] *Księga Pamiątkowa SGGW w Warszawie 1906–1956*. T. 1. Warszawa 1958 s. 260–263; B. H r y n i e w i e c k i: *Prof. dr Roman Kobendza (1886–1955)*. „Biologia w Szkole” 1956 t. 9 nr 1 s. 38–39; B. H r y n i e w i e c k i: *Prof. dr Roman Kobendza*. „Chrońmy przyrodę ojczystą” 1956 t. 12 nr 2 s. 31–32; B. H r y n i e w i e c k i: *Prof. dr Roman Kobendza (1886–1955)*. „Acta Societatis Botanicorum Poloniae” 1958 t. 25 nr 2 s. 343–357; J. K o b e n d z i n a: *Roman Kobendza (1886–1955)*. „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1984 t. 46 [za 1983] s. 225–228; Z. K. [Z. K o s i e k]: *Kobendza Roman (1886–1955)*. [W:] S. F e l i k s i a k (red.): *Słownik biologów polskich...*, dz. cyt. s. 264; T. M a j e w s k i: *Roman Kobendza, kierownik Pracowni Dendrologicznej*. [W:] T. M a j e w s k i: *Materiały do historii Wydziału Ogrodniczego Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego*. Fundacja Rozwój SGGW Warszawa 1996 s. 63; Z. O b m i ń s k i: *Profesor dr Roman Kobendza. Wspomnienie pośmiertne*. „Sylwan” 1956 t. 100 nr 1 s. 73–74; J. S.: *Prof. dr Roman Kobendza*. „Postępy Nauk Rolniczych” 1956 t. 3(8) nr 1(37) s. 156–157; T. S z y m a n o w s k i: *Profesor doktor Roman Kobendza*. „Przegląd Ogrodniczy” 1956 t. 33 nr 7 s. 24–26; M. Z a n o w a: *Prof. Roman Kobendza (Wspomnienie)*. „Zeszyty Naukowe SGGW” 1958, „Leśnictwo” t. 1 s. 29–42.

²³¹ J. B. F a l i ń s k i: *Biografia niepospolita. O Profesorze Władysławie Matuszkiewicz w 80. rocznicę urodzin i 60-lecie pracy naukowej. An uncommon biography. On Professor Władysław Matuszkiewicz in 80th anniversary of birth and 60th anniversary of scientific work*. „Wiadomości Botaniczne” 2001 t. 45 nr 1/2 s. 65–69; E. S y m o n i d e s: *80-lecie urodzin profesora Władysława Matuszkiewicza*. „Wiadomości Ekologiczne” 2001 t. 47 nr 3 s. 247–252; „Prace Geograficzne” 2001 t. 178 *Typologia zbiorowisk i kartografia roślinności w Polsce – rozważania nad stanem współczesnym. Tom dedykowany prof. dr hab. Władysławowi Matuszkiewiczowi z okazji 80-lecia urodzin*.

²³² *Materiały Konferencji Agrobiologicznej Leśników. Rogów ...*, dz. cyt. s. 4–16.

²³³ *Materiały Konferencji Agrobiologicznej Leśników. Rogów ...*, dz. cyt. s. 72–75.

²³⁴ *Materiały Konferencji Agrobiologicznej Leśników. Rogów ...*, dz. cyt. s. 49–52 – „Rozdźwięk ten [między starą a nową biologią na odcinku fitoekologii] jest bardzo głęboki i stare poglądy w dziedzinie ekologii roślin nie zostały bynajmniej przewyżczone. Zaostrenie się przeciwności między starym a nowym kierunkiem obserwujemy szczególnie wyraźnie na odcinku fitocenologii. [...] Staremu statycznemu ujmowaniu zjawisk przeciwstawia nowa ekologia dynamiczne podejście do tych zjawisk. [...] W referacie kol. Obmińskiego była mowa o fitocenozie i o tym problemie chciałbym powiedzieć parę słów z punktu widzenia fitocenologa. Oczywiście mamy tu nowe ujęcie zagadnienia i jako fitocenolog cieszę się, że widzę taką zbieżność ujęcia tej kwestii w referacie z prądami, które jako postępowe nurtują w dziedzinie współczesnej tzw. fitocenologii teoretycznej. [...] Co się tyczy niektórych terminów jestem zdania, że należy zaniechać pojęć »równowaga biologiczna« i »klimaks«. [...] Sukaczew nie uniknął w niej [w swej teorii z 1950 r.] pewnych błędów. Takim błędem jest ujmowanie stosunku pomiędzy osobnikami tego samego gatunku jako przejawu konkurencji, jako przejawu

walki o byt. [...] celem naszych badań jest dostarczenie teoretycznej podbudowy dla aktywnej działalności zmierzającej w kierunku przebudowy lasów. Tylko uświadomienie sobie tego celu może nas uchronić przed zbłądzeniem w ciasnych uliczkach separatyzmu. Wydaje mi się, że koncepcje [...] muszą uwzględniać momenty produkcyjne. Uważam, że wszelkie próby klasyfikacji tak skomplikowanego układu, jakim jest biocenoza lasu, muszą zmierzać do znalezienia konkretnej odpowiedzi na pytanie, jakie są możliwości produkcyjne tego układu”.

Napisałem list do prof. W. Matuszkiewicza z prośbą komentarz. W otrzymanej odpowiedzi (Milanówek, dn. 26–28 XI 2007), za którą w tym miejscu bardzo dziękuję, prof. W. Matuszkiewicz potwierdził, że w tamtych latach przez krótki czas był zwolennikiem materializmu dialektycznego: „W szczególności wyda[wa]ło mi się, że tzw. »materializm dialektyczny« jest w zakresie metodologii nauk pozytywnych (i tylko!) rozwiązaniem właściwym. Dawałem temu wyraz nie tylko w różnych przygodnych wypowiedziach, ale nawet w ustawieniu własnych badań; w mojej pracy Zespoły leśne Białowieskiego Parku Narodowego (1952) zamieściłem m.in. prawie formalną deklarację stosowania czterech zasad dialektyki”.

²³⁵ [anonim]: *Sprawozdanie Wydziału II za rok 1952*. „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1953 t. 1 nr 1–2 s. 130–158, cyt. s. 147; S. J a n i o n : *III Zjazd Sekcji Socjologii i Ekologii Roślin Polskiego Towarzystwa Botanicznego*. „Kosmos” 1952 ser. A Biologiczna t. 1 nr 1 s. 56–58;

²³⁶ J. K o r n a ś : *Josias Braun-Blanquet 1884–1980*. „Nauka Polska” 1981 t. 29 nr 7–8 s. 141–144; J. K o r n a ś : *Josias Braun-Blanquet 3 VIII 1884–20 IX 1980*. „Wiadomości Botaniczne” 1981 t. 25 nr 2 s. 85–88.

²³⁷ P. K ö h l e r : *Botanika w Towarzystwie Naukowym Krakowskim, Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności (1815–1952)*..., dz. cyt. s. 267.

²³⁸ [anonim]: *Sprawozdanie Wydziału II za rok 1952*. „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1953 t. 1 nr 1–2 s. 130–158, cyt. s. 147; S. J a n i o n : *III Zjazd Sekcji Socjologii i Ekologii Roślin*..., dz. cyt.

²³⁹ B. P a w ł o w s k i : *W sprawie Zjazdu Sekcji Socjologii i Ekologii Roślin Polskiego Towarzystwa Botanicznego w Białowieży*. „Kosmos” 1953 ser. A Biologiczna t. 2 nr 3 s. 65–66.

²⁴⁰ [redakcja]: [*Umieszczając powyżej nadesłany w dn. 18.II.53 r. list prof. B. Pawłowskiego, redakcja ze swej strony wyjaśnia co następuje*:]. „Kosmos” 1953 ser. A Biologiczna t. 2 nr 3 s. 66–67.

²⁴¹ Informacja pisemna otrzymana od prof. W. Matuszkiewicza (list z dn. 26–28 XI 2007 r.).

²⁴² W. M i c h a j ł o w , K. P e t r u s e w i c z (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953*..., dz. cyt.

²⁴³ W. M i c h a j ł o w , K. P e t r u s e w i c z (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953*..., dz. cyt. s. 96 – A. P u t r a m e n t , głos w dyskusji.

²⁴⁴ D. F i j a ł k o w s k i : *Droga do wiedzy i stopni naukowych. (Autobiografia)*. „Analecta – Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 1997 t. 6 nr 2 s. 205–260; K.

Karczmarsz: *Prof. dr hab. Dominik Fijałkowski*. [W:] Z. J ó ź w i k (red.): *Księga pamiątkowa Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej Lublin 1995 s. 160–162; K. Karczmarsz (red.): *Zasługi Dominika Fijałkowskiego i jego działalność społeczna w dziedzinie ochrony przyrody Lubelszczyzny*. Wydawnictwo UMCS Lublin 2002 ss. 34.

²⁴⁵ J. K. Kornaś: *Kornaś, Jan Kazimierz*. [W:] *Kto jest kim w Polsce 1984...*, dz. cyt. s. 427; D. B. Lellingner: *Obituary: Jan Kornaś (1923–1994)*. „American Fern Journal” 1995 t. 85 nr 1 s. 36; J. Siemińska: *Janek Kornaś, mój kolega i przyjaciel (w 70 rocznicę urodzin)*. „Wiadomości Botaniczne” 1993 t. 37 nr 1/2 s. 7–13; J. Siemińska: *Janek Kornaś – my colleague and friend (on the 70th anniversary of his birth)*. „Fragmenta Floristica et Geobotanica” 1993 Supplementum 2(1) s. 1–16; A. Zając: *Jan Kornaś (1923–1994)*. [W:] A. Zemanek (red.): *Złota Księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi...*, dz. cyt. s. 279–287.

²⁴⁶ Marian Michniewicz był absolwentem UMCS, tam uzyskał stopień doktora. Od 1953 objął Katedrę Fizjologii Roślin UMK, w 1958 został docentem, w 1964 – profesorem nadzwyczajnym, a w 1971 – zwyczajnym. Więcej – patrz: [anonim]: *Michniewicz Marian*. „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1962 t. 14 nr 1–4 (za 1 I –31 XII 1960) s. 48–49; M. Michniewicz: *Michniewicz, Marian*. [W:] *Kto jest kim w Polsce 1984...*, dz. cyt. s. 615; *Michniewicz Marian*. [W:] Z. Mirek, L. Musiał, J. J. Wójcicki (red.): *Kto jest kim w botanice polskiej. Who is who in Polish botany*. „Polish Botanical Studies – Guidebooks Series” 1995 t. 14 s. 229–230; *Michniewicz Marian*. [W:] J. Kapuscik (red.): *Współcześni uczeni polscy. Słownik biograficzny*. Tom M–R (red. M. Hala w a). Ośrodek Przetwarzania Informacji Warszawa 2000 s. 169; <http://www.umk.pl/uczelnia/cc/michniewicz>.

²⁴⁷ Kazimierz Miczyński po studiach na Uniwersytecie Lwowskim i UJ, otrzymał stopień doktora (1925) i habilitował się (1932). Następnie kierował Zakładem Hodowli Roślin w Dublinach. Po II wojnie światowej powrócił na UJ, gdzie został profesorem (1946), od 1953 do śmierci – na WSR w Krakowie. Więcej – patrz: J. Sawicki: *Prof. dr Kazimierz Miczyński 24.VIII.1899–23.IX.1956*. „Postępy Nauk Rolniczych” 1956 t. 3 nr 5 s. 189–190; J. Sawicki: *Prof. dr Kazimierz Miczyński 24.VIII.1899 – 23.IX.1956*. „Nowe Rolnictwo” 1956 t. 5 nr 11 s. 872; J. Sawicki: *Profesor Dr Kazimierz Miczyński 24.VIII.1899–23.IX.1956*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Rolniczej w Krakowie” t. 2, „Rolnictwo” 1957 nr 2 s. 3–8; E. T. [E. Turczyńska]: *Miczyński Kazimierz (1899–1956)*. [W:] S. Feliksiaak (red.): *Słownik biologów polskich. ...*, dz. cyt. s. 367–368.

²⁴⁸ Aleksandra Putrament była długoletnim pracownikiem (do 1986) Instytutu Biochemii i Biofizyki PAN, od 1981 – profesorem.

²⁴⁹ Alicja Szweykowska była absolwentką Uniwersytetu Poznańskiego. Doktorat uzyskała w 1951 na UAM, w 1958 – stopień kandydata nauk, w 1969 – profesora nadzwyczajnego, a w 1975 – profesora zwyczajnego. Była pracownikiem naukowo-dydaktycznym UAM. Więcej – patrz: G. Jackowski: *Profesor Alicja Szweykowska (1926–2002)*. „Acta Physiologiae Plantarum” 2003 nr 1 s. 3; G. Jackowski:

Wspomnienie o prof. dr Alicji Szweykowskiej (1926–2002). *A remembrance of Professor Alicja Szweykowska (1926–2002)*. „Wiadomości Botaniczne” 2003 t. 47 nr 1/2 s. 57–58; A. M. Szweykowska: Szweykowska, Alicja Maria. [W:] *Kto jest kim w Polsce 1984...*, dz. cyt. s. 968.

²⁵⁰ W. Michajłow, K. Petruszewicz (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953...*, dz. cyt. s. 396–397.

²⁵¹ Wg wypowiedzi J. Kornasia. W. Michajłow, K. Petruszewicz (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953...*, dz. cyt. s. 101.

²⁵² W. Michajłow, K. Petruszewicz (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953...*, dz. cyt. s. 137, 268.

²⁵³ W. Michajłow, K. Petruszewicz (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953...*, dz. cyt. s. 94–95.

²⁵⁴ W. Michajłow, K. Petruszewicz (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953...*, dz. cyt. s. 110–113.

²⁵⁵ W. Michajłow, K. Petruszewicz (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953...*, dz. cyt. s. 336–337.

²⁵⁶ W. Michajłow, K. Petruszewicz (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953...*, dz. cyt. s. 136–137: „z jednej strony realność gatunku, z drugiej mają powstawać osobniki nowego gatunku i powiadamy, że powstał nowy gatunek”.

²⁵⁷ W. Michajłow, K. Petruszewicz (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953...*, dz. cyt. s. 40.

²⁵⁸ W. Michajłow, K. Petruszewicz (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953...*, dz. cyt. s. 109–110.

²⁵⁹ W sprawozdaniu nazywany W. Kunickim.

²⁶⁰ W. Michajłow, K. Petruszewicz (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953...*, dz. cyt. s. 217–219 – „Sądzę, że opuszczono jeszcze jeden bardzo ważny element. Mianowicie żywa plazma jest w pewien sposób uformowana i nawet w postaci bezkomórkowej składa się z pewnych form ziarnistych – jak to określiła Lepieszyńska – lub mikrosomów – jak nazywają te twory na Zachodzie”. „Sądzę, że należy mówiąc o bezkomórkowcach czy jednokomórkowcach...”. „Nie zupełnie zgadzam się z prof. Raabe co do tego, że Lepieszyńska nie ma racji twierdząc, że przy podziale powstaje jedna komórka macierzysta i jedna komórka potomna. U wielu drobnoustrojów tak niewątpliwie jest”, „Wreszcie chciałbym zaznaczyć, że rekapitulacja u bakterii jest niewątpliwie faktem obserwowanym i możemy wnioskować na tej podstawie, że forma przedkomórkowa jest pierwotniejsza, a z niej dopiero rozwija się forma komórkowa”.

²⁶¹ W. Michajłow, K. Petruszewicz (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953...*, dz. cyt. s. 332–334.

²⁶² W. Michajłow, K. Petruszewicz (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953...*, dz. cyt. s. 96–98, 127–128.

²⁶³ W. Michajłow, K. Petruszewicz (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953...*, dz. cyt. s. 237–267.

²⁶⁴ W. Michajłow, K. Petruszewicz (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953...*, dz. cyt. s. 262.

²⁶⁵ W. Michajłow, K. Petruszewicz (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953...*, dz. cyt. s. 99–101.

²⁶⁶ W. Michajłow, K. Petruszewicz (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953...*, dz. cyt. s. 306–312.

²⁶⁷ W. Michajłow, K. Petruszewicz (red.): *Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie 18 VIII–28 VIII 1953...*, dz. cyt. s. 312–317.

²⁶⁸ [anonim]: *Konferencja Biologów w Kortowie...*, dz. cyt. s. 725.

²⁶⁹ Ówczynie pracownik naukowy Uniwersytetu Łódzkiego. Więcej – patrz: K. Cz y ż e w s k a (red.): *Profesor Maria Joanna Olszewska*. [W:] *Sylwetki łódzkich uczonych*, z. 52, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 1999 ss. 33; Z. M i r e k , L. M u s i a ł , J. J. W ó j c i c k i (red.): *Kto jest kim w botanice polskiej. Who is who in Polish botany*. „Polish Botanical Studies – Guidebook Series” 1995 t. 14 s. 259–260; M. J. O l s z e w s k a : *Olszewska, Maria Joanna*. [W:] *Kto jest kim w Polsce 1984...*, dz. cyt. s. 694.

²⁷⁰ Bohdan Rodkiewicz studiował na Wyższej Szkole Gospodarstwa Wiejskiego w Łodzi. Pracował na Uniwersytecie Łódzkim, gdzie habilitował się (1960), a następnie na UMCS w Lublinie, gdzie otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego (1972) i zwyczajnego (1978). Był kierownikiem Katedry Anatomii i Cytologii Roślin UŁ (1961–1969), prodziekanem Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UŁ (1965–1967), kierownikiem Katedry Anatomii i Cytologii Roślin UMCS (1969–1992), dziekanem Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UMCS (1972–1975). Więcej – patrz: J. B e d n a r a , R. Ś n i e ż k o : *70-lecie urodzin profesora Bohdana Rodkiewicza*. „Wiadomości Botaniczne” 1995 t. 39 nr 3/4 s. 9–17; Z. M i r e k , L. M u s i a ł , J. J. W ó j c i c k i (red.): *Kto jest kim w botanice polskiej. Who is who in Polish botany*. „Polish Botanical Studies – Guidebook Series” 1995 t. 14 s. 298–299; R. Ś n i e ż k o , J. B e d n a r a : *Prof. dr hab. Bohdan Rodkiewicz (24 IV 1925–20 III 1998)*. „Wiadomości Botaniczne” 1999 t. 43 nr 1/2 s. 61–62.

²⁷¹ Ukończył chemię na Uniwersytecie Poznańskim, doktoryzował się w 1960, habilitował – w 1965, tytuł profesora nadzwyczajnego otrzymał w 1971. W 1951 rozpoczął pracę w Instytucie Badania Drzew i Lasów w Kórniku. Więcej – patrz: M. T o m a s z e w s k i : *Tomaszewski, Mirosław*. [W:] *Kto jest kim w Polsce 1984...*, dz. cyt. s. 1002; A. S z z e y k o w s k a : *Prof. dr hab. Mirosław Tomaszewski 1925–1985*. „Wiadomości Botaniczne” 1985 t. 30 nr 2 s. 111–113.

²⁷² [anonim]: *Konferencja Biologów w Kortowie (17.VIII.–25.VIII.1955)*. „Kosmos” 1955. ser. A Biologiczna t. 4 nr 6 s. 725–806.

²⁷³ *Biologia i polityka. Materiały narady biologów...*, dz. cyt.

²⁷⁴ *Biologia i polityka. Materiały narady biologów...*, dz. cyt. s. 35–41.

²⁷⁵ *Biologia i polityka. Materiały narady biologów...*, dz. cyt. s. 100–107.

²⁷⁶ *Biologia i polityka. Materiały narady biologów...*, dz. cyt. s. 111.

²⁷⁷ *Biologia i polityka. Materiały narady biologów...*, dz. cyt. s. 135–138.

²⁷⁸ [anonim]: *Zjazd Polskiego Towarzystwa Botanicznego*. „Kosmos” 1956 ser. A Biologiczna t. 5 nr 4 s. 511–512; W. G a j e w s k i: *XXIX Zjazd Polskiego Towarzystwa Botanicznego*. „Kosmos” 1956 ser. A Biologiczna t. 5 nr 5 s. 605–610.

²⁷⁹ S. G. Z h i l i n: *Armen Leonovich Takhtadzhjan*. „Nauka” Moskwa 1982 ss. 72; S. G. Z h i l i n: *Szkoły botaniczne Armena Leonowicza Tachtadzjana (w dziewięćdziesięciolecie urodzin)*. *Botanical scientific schools of Armen Leonovich Takhtajan (on the 90th anniversary of his birth)*. „Wiadomości Botaniczne” 2002 t. 46 nr 1/2 s. 7–17 (tłumaczył: P. K ö h l e r).

²⁸⁰ Patrz: zdjęcie W. Szafera i A. L. Tachtadzjana nad Morskim Okiem w Tatrach (S. G. Z h i l i n: *Szkoły botaniczne Armena Leonowicza Tachtadzjana (w dziewięćdziesięciolecie urodzin)*..., dz. cyt.).

²⁸¹ Patrz przypis 35.

²⁸² W. M i c h a j ł o w: *Na pierwszym etapie rozwoju...*, dz. cyt. s. 124–125.

²⁸³ *Biologia i polityka. Materiały narady biologów zorganizowanej przez „Po prostu”...*, dz. cyt. s. 111.

²⁸⁴ S. A. P i e n i ą ż e k: *W odpowiedzi prof. Dominikowi*. „Problemy” 1950 t. 6 nr 3 s. 205.

²⁸⁵ T. D o m i n i k: *Jeszcze o chromozomach*. „Problemy” 1950 t. 6 nr 3 s. 203–205.

²⁸⁶ L. C h o m i ń s k i: *Od Darwina do Miczurina...*, dz. cyt. s. 222, 225, 279–280.

²⁸⁷ Np.: K. Ś w i e ż y ń s k i: *Praktyczne osiągnięcia twórczego darwinizmu*. [W:] K. P e t r u s e w i c z, W. M i c h a j ł o w, S. S k o w r o n (red.): *Zagadnienia twórczego darwinizmu...*, dz. cyt. s. 509.

²⁸⁸ *Sprawozdanie Wydziału II za drugie półrocze 1953 r.* „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1954 t. 2 nr 2 s. 3–118, cyt. s. 72–75. – W zakładzie opracowywano dwa główne problemy: heterozji i biologii rozwoju roślin. Zadaniem prac nad heterozją było poznanie natury żywotności mieszańców, a także warunków w jakich żywotność ta jest dziedziczona. Zadaniem prac nad biologią rozwoju było powiązanie prac nad dziedzicznością z ontogenezą. Najwięcej uwagi zwracano w pracy zakładu na przebieg rozwoju stadialnego oraz jego związku z fazami fenologicznymi. Jednym z efektów badań było, zgodne z tezami łysenkizmu o dziedziczeniu cech nabytych, stwierdzenie zmian morfologicznych u jęczmienia jarego pod wpływem późnojesiennych wysiewów.

²⁸⁹ T. M. [T. M a j e w s k i]: *Malinowski Edmund Franciszek (1885–1979)*. [W:] S. F e l i k s i a k (red.): *Słownik Biologów Polskich...*, dz. cyt. s. 350.

²⁹⁰ [anonim]: *Nagrody państwowe za osiągnięcia w dziedzinie nauki*. „Postępy Nauk Rolniczych” 1955 t. 2 nr 4 s. 3–4.

²⁹¹ S. M u s z y ń s k i: *W obronie dobrego imienia i godności*. „Agricola – Pismo SGGW” 2000 nr 47 – październik 2000 s. 11.

²⁹² Informacja pisemna otrzymana od prof. Władysława Chałupki (list z dn. 22 X 2007 r.).

²⁹³ Informacja pisemna otrzymana od prof. Jacka Oleksyna (list z dn. 7 X 2007 r.).

²⁹⁴ J. D e m b o w s k i: *O nowej genetyce...*, dz. cyt. s. 166.

²⁹⁵ Polskie Towarzystwo Botaniczne liczyło 508 członków w 1951 r. w/g spisu członków PTB zamieszczonego w „Acta Societatis Botanicorum Poloniae” 1951 t. 21 nr 1–2 s. 274–294. W 1955 r. PTB liczyło co najmniej 1300 członków (patrz: W. G a j e w s k i : *XXVII Walny Zjazd Polskiego Towarzystwa Botanicznego*. „Kosmos” ser. A. Biologia 1955 t. 4 z. 1 s. 169–172, cyt. s. 169), nie dysponuję jednakże ich spisem. Z porównania obu liczb wynika, że w 1951 r. spora grupa botaników musiała jeszcze nie należeć do PTB.

²⁹⁶ Jeśli wszyscy autorzy prac z botaniki łyseńkowskiej – 55 osób – należeliby do PTB, to stanowiliby tylko nieco ponad 4,2% z 1300 członków PTB w 1955 r.

²⁹⁷ *Katalogi Polskiej Literatury Biologicznej*, kolejne tomy za lata 1945–1959.

²⁹⁸ O dominacji kierunku systematyczno-florystycznego w pracach botaników stwierdzono nawet podczas plenarnego posiedzenia Wydziału II PAN i Komitetu Botanicznego PAN, patrz: [anonim]: *Plenarne posiedzenie Wydziału II Polskiej Akademii Nauk*. „Kosmos” 1955 ser. A Biologiczna t. 4 nr 3 s. 494.

²⁹⁹ P. [A. P a n k o w i c z]: *Spostrzeżenia ze Zjazdu Polskiego Towarzystwa Botanicznego...*, dz. cyt.

³⁰⁰ *Sprawozdanie Wydziału II za rok 1952*. „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1953 t. 1 nr 1–2 s. 130–158.

³⁰¹ [anonim]: *Plenarne posiedzenie Wydziału II Polskiej Akademii Nauk*. „Kosmos” 1955 ser. A Biologiczna t. 4 nr 3 s. 494.

³⁰² Niektórzy, szczególnie młodszy botanicy, nie znając dostatecznie genetyki, przyjmowali w dobrej wierze łyseńkizm – informacja pisemna otrzymana od prof. W. Matuszkiewicza (list z dn. 26–28 XI 2007 r.).

³⁰³ Informacja pisemna otrzymana od prof. W. Matuszkiewicza (list z dn. 26–28 XI 2007 r.).

³⁰⁴ Symptomatyczna jest postawa prof. W. Szafera. W ośrodku krakowskim krążyła opowieść o jego odważnej postawie wyrażającej się w otwartym wypowiedzeniu swej negatywnej opinii o łyseńkizmie („to jest kompletna bzdura”) w czasie jednego z zebrań, podczas których łyseńkizm prezentowano. Długo nie mogłem natrafić na potwierdzenie tego zdarzenia. Potwierdzenie uzyskałem dopiero od prof. Kazimierza Kowalskiego, zoologa z Zakładu Systematyki i Ewolucji Zwierząt PAN w Krakowie. Prof. Kowalski był naoczny świadkiem ostentacyjnego wyjścia W. Szafera z sali zaraz po rozpoczęciu wykładu na temat łyseńkizmu. W żadnym ze sprawozdań z takich zebrań czy konferencji nie ma na ten temat najmniejszego śladu. Można to złożyć na karb ówczesnej cenzury.

³⁰⁵ *Biologia i polityka. Materiały narady biologów zorganizowanej przez „Po prostu”...*, dz. cyt. s. 66 – wypowiedź A. Bera.

³⁰⁶ L. K u ź n i c k i : *Autobiografia. W kręgu nauki*. Centrum Upowszechniania Nauki PAN Warszawa 2002 ss. 301, dz. cyt. s. 62–63.

³⁰⁷ W. M i c h a j ł o w : *Na pierwszym etapie rozwoju...*, dz. cyt. s. 130 – „Prof. Korczewski [...] stwierdza, że ze stanowiska biochemii przyjęcie niezmienności elementów dziedzicznych, przy znanej nam obecnie ogromnej zmienności procesów życiowych pod wpływem warunków zewnętrznych, byłoby niedorzecznością. Mówca ilustruje

je swą myśl przykładami i podkreśla konieczność dalszych badań w dziedzinie biochemii, które mogą wyjaśnić przebieg zmienności dziedziczenia”.

³⁰⁸ W. Gajewski: *The grim heritage of Łysenkoism...*, dz. cyt. s. 430.

³⁰⁹ S. Janion: *III Zjazd Sekcji Socjologii i Ekologii Roślin...*, dz. cyt. s. 58; *Sprawozdanie Wydziału II za rok 1952*. „Sprawozdania z Czynności i Prac PAN” 1953 t. 1 nr 1–2 s. 130–158, cyt. s. 147 [o zjeździe Sekcji Socjologii i Ekologii Roślin].

³¹⁰ W. Szafer: *Epoka lodowa*. PZWS Warszawa 1946 ss. 116.

³¹¹ J. Dembowski: *O nowej genetyce...*, dz. cyt. s. 147–148 – wypowiedź B. Halickiego.

³¹² A. Makarewicz, S. Skowron: *Dziedziczność i zmienność – zagajenie*. „Kosmos” 1955 ser. A. Biologiczna t. 4 nr 6 s. 749–765, cyt. s. 749.

³¹³ M. A. Górska, J. A. Tarkowska (red.): *Wierny prawdzie i człowieczeństwu*. Biblioteka „Niedzieli” t. 121 Częstochowa ss. 144; J. Kubiak: *DNA na dobre i złe*. „Tygodnik Powszechny” 2003 nr 17 (2807) (27 kwietnia 2003), <http://www.tygodnik.com.pl/tp/2807/kraj04.php>.

J. Tarkowska: *Ks. prof. dr Józef Szuleta (1908–1997)*. „Wiadomości Botaniczne” 1997 t. 41 nr 3/4 s. 82–85.

³¹⁴ Informacja ustana uzyskana od prof. Barbary Węglarskiej.

³¹⁵ W. Gajewski: *Parę słów o sytuacji w naukach biologicznych*. „Problemy” 1956 t. 12 nr 10 s. 698–705.

³¹⁶ *Aktualne problemy współczesnej biologii*. Tłum. M. K. „Kosmos” 1966 ser. A t. 15 nr 1 s. 53–59.

³¹⁷ *Komisja Akademii Nauk ZSRR o pracach Łysenki*. „Trybuna Ludu” 1965 R. 18 nr 356 (24, 25, 26 XIII 1965) s. 2.

³¹⁸ A. Urbanek: *Rozwój teorii ewolucyjnych*. [W:] S. Skowron, W. Ostrowski, A. Tejchma (red.): *Biologia XX wieku*. T. 1. Warszawa 1971 s. 9–57, cyt. s. 48.

³¹⁹ S. Amsterdamski: *Życie naukowe a monopol władzy (casus Łysenko)*. Towarzystwo Kursów Naukowych, Wykłady „Nowa” Warszawa 1981 ss. 41. Praca ta ukazała się również w zbiorze *Łysenko i kosmopolici*. Niezależna Oficyna Wydawnicza Warszawa 1989 ss. 66.

³²⁰ Autor kilku publikacji napisanych w duchu łysenkizmu, m.in. W. Kunicki-Goldfinger: *Przedkomórkowe formy życia...*, dz. cyt.; W. Kunicki-Goldfinger: *O tzw. „spontanicznych mutacjach”...*, dz. cyt.

³²¹ W. J. H. Kunicki-Goldfinger: *Casus: Łysenko*. „Przegląd Katolicki” 1987 r. 75 nr 40 (= 172) s. 5–6; W. J. H. Kunicki-Goldfinger: *Biologia – mity – polityka*. „Problemy” 1989 nr 10 s. 2–6.

³²² W. H. J. Kunicki-Goldfinger: *Znikąd do nikąd*. Wyd. I. PIW, seria: Biblioteka Myśli Współczesnej. Warszawa 1993 ss. 276, rozdział *Łysenkizm* – s. 92–96; W. H. J. Kunicki-Goldfinger: *Znikąd do nikąd*. Wyd. II. PIW, seria: Biblioteka Myśli Współczesnej. Warszawa 2003 ss. 245, rozdział *Łysenkizm* – s. 82–85.

³²³ Armen L. Tachtadžjan ur. w 1910 r. w Azerbejdżanie jest światowej sławy botanikiem pochodzenia ormiańskiego. Główne dziedziny jego zainteresowań naukowych to

ewolucja roślin, systematyka i biogeografia, a także morfologia roślin kwiatowych, paleobotanika i flora Kaukazu. Więcej patrz: S. G. Z h i l i n : *Szkoły botaniczne Armena Leonowicza Tachtadžjana...*, dz. cyt.

³²⁴ *Ofiara Łysenki. N. J. Wawilow 1887–1943* [fragmenty artykułu A. T a c h t a d ż j a n a z „Literaturnoj Gazety” nr 48]. „Polityka” 1988 R. 32 nr 2 (z 9 I 1988) s. 11.

³²⁵ W. G a j e w s k i : *The grim heritage of Łysenkoism...*, dz. cyt.

³²⁶ A. P u t r a m e n t : *The grim heritage of Łysenkoism...*, dz. cyt.

³²⁷ Ocenę łysenkizmu przedstawił W. Gajewski podczas pamiętnej narady w redakcji czasopisma „Po prostu”. *Biologia i polityka. Materiały narady biologów zorganizowanej przez „Po prostu”...*, dz. cyt. s. 100–107.

³²⁸ A. M o r z y n i e c : *Życie naukowe a władza i filozofia – śladem największego skandalu w nauce XX wieku*. „Zeszyty Naukowe AGH” 1993, „Zagadnienia Społeczno-Filozoficzne” z. 46 s. 61–73.

³²⁹ S. A. P i e n i ą ż e k : *Pamiętnik sadownika*. Wyd. I. Fundacja „Rozwój SGGW” Warszawa 1997 ss. 305 + 16 fotografii. Wyd. II. 2000. identyczne, cyt. s. 155–160.

³³⁰ Z. K ę p a : *Marksizm i ewolucja. „Twórca darwinizm” jako narzędzie propagandy antyreligijnej w latach 1948–1956*. OBI Kraków & OBI Tarnów 1999 ss. 199.

³³¹ H. Szarski: *Tło sowieckiego „twórczego darwinizmu”*. „Kwartalnik Filozoficzny” 1999 t. 27 z. 1 s. 65–81.

³³² H. K r z a n o w s k a : *Recepcja w Polsce przelomowych odkryć genetyki w XX wieku*. [W:] A. S t r z a ł k o w s k i (red.): *Recepcja w Polsce nowych kierunków i teorii naukowych*. „Komisja Historii Nauki PAU. Monografie” 2001 t. 4 s. 293–303, cyt. s. 299–300.

³³³ W. K i l a r s k i : *Unifikacyjna teoria biologiczna – teoria komórkowa*. [W:] A. S t r z a ł k o w s k i (red.): *Recepcja w Polsce nowych kierunków i teorii naukowych...*, dz. cyt. 305–319, cyt. s. 316–317.

³³⁴ L. K u ż n i c k i : *Autobiografia. W kręgu nauki*. Centrum Upowszechniania Nauki PAN, Warszawa 2002 ss. 301, cyt. s. 62–69.

³³⁵ P. K ö h l e r : *Łysenkoism in the satellite countries of the Soviet Union – the case of botany in Poland*. [W:] *XXII International Congress of History of Science „Globalization and Diversity: Diffusion of Science and Technology Throughout History”, Beijing, 24–30 July. Book of Abstracts*. Institute for the History of Natural Science Chinese Academy of Sciences Beijing 2005 s. 419.

³³⁶ P. K ö h l e r : *Zebranie Sekcji Historii Botaniki PTB (Kraków, 30 maja 2006). Meeting of the Section of History of Botany of the Polish Botanical Society (Kraków, Poland, 30 May 2006)*. „Wiadomości Botaniczne” 2006 t. 50 nr 1/2 s. 71–72; H. L i c h o c k a : *Informacja o działalności Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN w 2006 roku*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2007 t. 52 nr 2 s. 275–290, cyt. s. 288.

³³⁷ Patrz np.: A. B i k o n t , S. Z a g ó r s k i : *Burzliwe dzieje gruszek na wierzbie*. „Gazeta Wyborcza” 1998 nr 179 (1–2 VIII 1998) s. 12–15; na artykuł ten odpowiedział S. M u s z y ń s k i : *W obronie dobrego imienia i godności*. „Agricola – pismo SGGW” 2000 nr 47 – październik 2000 s. 11; C. N a z a r e w i c z : *Sadzimy ryż, budujemy so-*

czajizm. „Gazeta – Magazyn” – cotygodniowy dodatek do „Gazety Wyborczej” 2000 nr 26(382) (29 VI 2000) s. 6–10; M. J a s s e m : *Genetyka radziecka w cieniu Stalina – Mendel czy Łysenko?* „Biuletyn Informacyjny ATR. Kwartalnik Akademii Techniczno-Rolniczej w Bydgoszczy” 2003 t. 8 nr 1 s. 14–19.

³³⁸ Np.: A. K o h n : *Falszywi prorocy. Oszustwo i błąd w nauce i medycynie*. Wyd. Naukowe PWN Warszawa 1996 ss. 214 (tłumaczył P. Z a b o r o w s k i), rozdział *Łysenko – nauka i polityka* – s. 66–75; R. M i e d w i e d e w , Ż. M i e d w i e d e w : *Nieznany Stalin*. Videograf II Katowice 2006 ss. 473, rozdział autorstwa Ż. Miedwiediewa *Stalin i Łysenko*.

³³⁹ Np.: Ż. A. M e d v e d e v : *Zapomniany Łysenko. Z historii ZSRR*. „Dziś” 1998 nr 12 s. 92–100 (tł. G. F o k i n).

Recenzent: *doc. dr hab. Wanda Grębecka*

Piotr Köhler

LYSENKOISM IN POLISH BOTANY

Lysenkoism in Poland was never an autonomous phenomenon. The whole array of reasons for which it appeared in Polish science would require a separate study - here it only needs to be pointed out that the major reasons included terror on the part of the security service, lawlessness, the ubiquitous atmosphere of intimidation and terror, censorship, the diminishing sphere of civil liberties, political show trials, propaganda and denunciations. An important role in facilitating the introduction of Lysenkoism was played also by the reorganization of science after World War Two, the isolation of Polish science from science in the West, as well as the damage it had suffered during the war.

At first, Lysenkoism was promoted in Poland by a small group of enthusiastic and uncritical proponents. A overview of the events connected with the ten years of Lysenkoism in Poland (end of 1948 - beginning of 1958) shows a two-tier picture of how the 'idea' was propagated. The first tier consisted in the activities of the Association of Marxist Naturalists [Koło Przyrodników-Marksistów], which it engaged in since the end of 1948. The Association was later transformed into a Union of Marxist Naturalists, and this in turn merged, in 1952, with the Copernican Society of Polish Naturalists [Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika]. It was that society which promoted Lysenkoism longest, until the end of 1956. The propaganda and training activities of the circle and the society prepared ground for analogous activities of the newly formed Polish Academy of Science (PAN), which - since its very establishment in 1952 - engaged in promoting Lysenkoism through its Second Division. These activities were aimed at naturalists, initially at those who were prominent scientists (eg. the conference at Kuźnice, 1950/1951), and then at those who were only starting their academic career (including national courses in new biology at Dziwnów, 1952, or Kortowo, 1953 and 1955). The end to promoting Lysenkoism by PAN came with the Sixth General

Assembly of its members on June 11-12, 1956. The second tier of propagating Lysenkoism consisted in activities aimed at the general public, including the teaching of creative Darwinism (obligatory for pupils of various levels of education), in the school years 1949/50-1956/57.

There were few botanists who published studies in Lysenkoism: only 55 persons did so. Among them, there were only a few botanists who could boast of significant previous scientific achievements - they included Stefan Białobok (1909-1992), Władysław Kunicki-Goldfinger (1916-1995), Edmund Malinowski (1885-1979), Konstanty Moldenhawer (1889-1962), Józef Motyka (1900-1984), Szczepan Pieniążek. A majority of the authors of publication in Lysenkoism were young scientists or people who did not publish anything later on. Basing on the available bibliographies, it is possible to ascertain that there were ca. 140 Lysenkoist botanical publications (out of the total of 3410), i.e. 4.1 % (fig. 1) of all the botanist publications in Poland in that period. Their number in the years 1949-1953 was higher than in the next period, and oscillated between 15 and 24 publications annually (fig. 2). The percentage of Lysenkoist studies among all publications in botany published each year was highest in 1949 (11.5 %), and decreased systematically in the following years (fig. 3).

Lysenkoism was a marginal phenomenon in Polish botany. Among the Lysenkoist publications, most summarized papers delivered at successive conferences, or consisted in reprints of Soviet studies. A significant group was made up of publications popularizing the principles and achievements of Lysenkoism (on the basis of Soviet publications). There were relatively studies presenting the results of research conducted in Poland on the basis of Lysenko's theory. Botanists who remember those times recollect that topics connected with Michurinian-Lysenkoist biology were avoided. It is symptomatic that not a single Lysenkoist study was published in *Acta Societatis Botanicorum Poloniae*, the scientific journal of the Polish Botanical Society (out of the total of 359 articles published in the years 1948-1958).

The attitudes of Polish botanists towards Lysenkoism varied. A great majority, i.e. ca. 96 % of all botanists, dealt with research topics that did not require direct references to Lysenkoism and did not publish any Lysenkoist studies. A few botanists did publish studies based on the tenets of Lysenkoism. Some did so in a sincere belief in the validity of the theory (e.g. Aniela Makarewicz (1905-1990) or Szczepan Pieniążek). A number of botanists, who did not want to be exposed to harassment, avoided explicit endorsements of the theory or, whenever possible, used the "shield" of Soviet science. This consisted in using quotations from the classics of Marxism and Lysenkoism, both in papers delivered at conferences and in written publications. These references were a kind of levy paid in order to put vigilance of the censorship to sleep or to avoid non-substantive criticism. Other botanists (very few in number) took a hostile stand on Lysenkoism, which was a thing that required courage. The consequences for a university professor included being deprived of one's chair and being banned from publishing (this was, for instance, the case Prof. Waclaw Gajewski (1911-1997)). The role of censorship should not be underestimated - it may be due to its activities that only isolated studies engaging in polemic with Lysenkoism, or trying to show the fallaciousness of its

tenets, appeared in the first half of the 1950s. The content of publications was also affected by editors and editorial boards: as a result of their intervention, authors were forced to include obligatory quotations from the classics of Marxism and Lysenkoism in their articles. Since the current paper is based predominantly on publications, the strength of the opposition to Lysenkoism may be undervalued. It is well-known, not only from oral testimony, that the times of Lysenkoism were a terrible period in Polish botany, with all kinds of pressures exerted on botanists who did not adopt it. Fortunately, no Polish botanists lost their lives.

The Lysenkoist period in Polish botany retarded the development of many of its branches. In the last fifty years many of the setbacks have been made up for, but it is in the biological education of the general public that Lysenkoism has had a more serious effect. Several generations of young people failed to be introduced to genetics, or at least its foundations, at any level of schooling. Instead they were inculcated with the erroneous belief of man's limitless possibilities in transforming nature, including the view that species can be shaped freely in line with economic needs.

The view of Lysenkoism in Polish botany presented in the current paper is almost certainly far from being completely true. Any future archival queries may contribute very significantly to our knowledge of Lysenkoist botany, and the participation in or opposition to it by particular botanists.